

ODSEVANJA

Koroška,
pomlad-
poletje
2020

113
114

revija za leposlovje in kulturo

ODZELUVANJU

7 EUR

113
114

NA PLATNICAH

Naslovnica:
Karel Pečko,
*Osnutek za
mozaik Gozd*
(detajl), ni
dat., pastel,
42 x 67 cm

Karel Pečko, *Staro mestno kopaljšče*, 1957, črna kreda, 45 x 80 cm

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

Kazalo

	KAREL PEČKO (28. september 1920–2. maj 2016)	4	PRILOGA
Katarina Hergold Germ	PEČKOV SLOVENJ GRADEC (razstava)	5	
Niko R. Kolar	PEČKOVE VPLIVNE SUGESTIJE	22	
Martina Šisernik	NAŠ PROFESOR	24	
Milan Januška	MUŠKETIRJI MOJSTRA KARLA PEČKA	26	
Draga Puc	PODOBE NEKEGA ŽIVLJENJA		FOTOESEJ
	Hommage à Karel Pečko ob stoletnici njegovega rojstva.		
	Fragmenti iz mojstrovih osebnih pričevanj.	32	
Andrej Makuc	KDOR POGLEDUJE NAZAJ, NE VIDI SAMO VEČ, AMPAK TUDI NAPREJ	56	UVODNIK
Vivijana Rogina	PESMI	57	POEZIJA
Matjaž Lesjak	KAMNI SLOVESA	59	PROZA
	SLOVENJGRAŠKI PIONIRJI MED SLOVENCİ	66	ESEJISTIKA
Tone Ravnikar	MATTHAEUS CERDONIS, tiskar iz Slovenj Gradca	66	
Marko Košan	DAVORIN TRSTENJAK (1817–1890)	70	
Brigita Rajšter, Marko Frelj	LEO POLJANEC (1891–1958)	77	
Andrej Makuc	LJUBA PRENNER, avtorica prve slovenske kriminalke: Neznani storilec, 1939	81	
Karla Zajc Berzelak	GUSTI STRIDSBERG (1892–1978)	85	
	O ženski, ki je živila več kot pet življenj	85	
Janja Vollmaier	Andrej Makuc: PODOBE	91	KNJIŽNE OCENE
Andrej Makuc	Sara Nuša Golob Grabner: GNIJOČE ROŽE	92	
Andrej Makuc	Karla Zajc Berzelak: POHORSKE LJUBEZNI	94	
Natalija Černjak	DDR. ALOJZIJ KUCHAR, ZAMOLČANI RODOLJUB	95	
Andreja Breznik	Matjaž Lesjak: ZA VSE ČASE	98	
Helena Merkač	CMOK, CMOK JIM DAM IN REČEM, DA DRUGO		KULTURA
	LETO SPET PRIDEM Urškinе literarne matineje s srednješolci	103	
Draga Ropič	70 LET KNJIŽNICE KSAVERJA MEŠKA SLOVENJ GRADEC	106	
Miša Javornik	DOMOZNANSKA DEJAVNOST KNJIŽNICE	109	
Vesna Penšek	PRIREDITVE, DOGODKI	110	
Darja Hribernik, Alenka Obretan Mestek	MLADINSKI ODDELEK KNJIŽNICE	111	
Blaž Prapočnik	TESTAMENTI KULTURE (nagovor ob slovenskem kulturnem prazniku) . . .	113	
	BERNEKERJEVA NAGRADA ZA LETO 2020	114	
	DOBITNIKI BERNEKERJEVIH PLAKET	116	
Miran Kodrin, Alijana Tertinek	JENKOVI NAGRAJENCI v anagramnih stavkih	120	
Stina Vošner, Maruša Vošner	UGLASBENE UGANKE	126	

K. Pečko

Karel Pečko

(28. september 1920–2. maj 2016)

PEČKOV SLOVENJ GRADEC

Govoriti o akademskem slikarju Karlu Pečku in pri tem ne omeniti Slovenj Gradca je enako nemogoče, kot govoriti o Slovenj Gradcu in ne omeniti Karla Pečka. Zračena sta drug z drugim, neločljivo povezana in nenehno prisotna.¹

Sto let nazaj se je v naselju Orlica v Vuhredu rodil Karel Pečko. O svojem otroštvu, zaznamovanem s skrajno revščino in travmatičnimi dogodki, smrtjo očeta ter izgonom družine iz rojstne hiše, je v zrelih letih, ko se je spominjal prehojene življenjske poti, izjavil, da je bilo njemu, bratu in sestri ukradeno ter da ga ni imel. Spomini na otroška leta in leta mladosti² so po eni strani ena od mnogih zgodb o grozljivi revščini in nemogočih socialnih razmerah v prvi polovici dvajsetega stoletja na slovenskem podeželju, hkrati pa pričajo o neverjetni življenjski volji, ki je botrovala temu, da je v letih po vojni mladi Karel Pečko izbral povsem novo pot ter življenje, o katerem se mu v letih pred vojno niti sanjalo ni, da obstaja.

Karel Pečko je rad citiral rek, da naključje ustvarja usodo. Kar ni slučajno, saj je bilo prav srečno naključje³ v sicer nenaklonjenih razmerah razlog, da se je njegova življenjska smer obrnila in je v letih, ko je večina njegovih vrstnikov že stopala po zabetonirani poti življenja, preokrenil svojo pot, usmeril korak iz Dravske doline ter po dolgih letih šolanja v Ljubljani našel svoje mesto v Slovenj Gradcu. Tu je preživel več kot šestdeset let, a četudi nikoli ni pozabil svojih korenin v Dravski dolini, je svoje življenje posvetil temu mestu ter postal Slovenjgradčan.

Vse od leta 1954, ko se je po zaključku študija slikarstva na ljubljanski Akademiji upodabljaljajočih umetnosti z družino preselil v Slovenj Gradec, pa do trenutka, ko se mu je leta 2016 življenjska nit iztekla v njemu tako ljubem mestu, je živel aktivno življenje osrednjega tvorca kulturnega dogajanja in venomer stal v «areni življenja». Poznal ga je sleherni Slovenjgradčan: še v času

njegove visoke starosti, ko sicer že dolgo ni bil več formalno vpet v uradne funkcije, so tudi mladi prebivalci mesta vedeli, kdo je sivolasi gospod z elegantnim klobukom in značilnim modrim suknjičem, ki je s strumnim korakom stopal čez mesto, se mimogrede zapletel v burno debato o akutnih problemih v mestu z naključnim znancem, ki ga je srečal, ali pa modroval in živahno debatiral v mestni kavarni v družbi prijateljev, imenoval jih je mušketirji, s katerimi se je vrsto let vsakodnevno družil na opoldanski kavi.

Starejši Slovenjgradčani so Karla Pečka dobro poznali, saj so bili z njim skoraj vsi tako ali drugače povezani ter so se jim ob različnih priložnostih križale poti. Poleg tega so lahko rezultate njegove umetniške ustvarjalnosti spremljali na razstavah, ki jih je v različnih obdobjih pripravila galerija, ki jo je vodil kar polnih štiri-deset let, ter se o njegovem življenju in delu podučili v več monografijah. Na razstavah v KGLU je bil Pečko predstavljen z več zornih kotov: če je bilo leta 2005 sočasno z izidom najobsežnejše monografije retrospektivno predstavljeno njegovo umetniško ustvarjanje, je bil na razstavi in v spremljajoči publikaciji leta 2011⁴ prezentiran tudi drugi pol njegovega delovanja, in sicer vizionarsko vodenje slovenjgraške galerije, ki jo je s pomočjo svojih sodelavcev postavil na zemljevid sveta, ob tem pa tudi njegovo pedagoško delo in skrb za mesto.

Razstava *Pečkov Slovenj Gradec* ob 100-letnici umetnikovega rojstva se osredotoči na recipročen odnos med mestom in človekom – prišlekom, ki je razmeroma pozno, pri svojih štiriintridesetih letih, postal prebivalec mesta, a že od prvega trenutka mesto z bogato kulturnozgodovinsko tradicijo prepoznal kot pravo okolje za svoje umetniško ustvarjanje, našel tu svoj dom in dihal z njim, kot da sta eno. Večkrat so ga v raznih intervjujih spraševali, zakaj se ni kot mnogi drugi umetniki odločil za selitev v katero od večjih umetniških središč, Pečko pa je vselej pojasnil, da je njegovi odločitvi poleg štipendije slovenjgraškega okrajnega ljudskega odbora, zaradi katere je prevzel službo likovnega pedagoga na nižji gimnaziji v Slovenj Gradcu, botrovala tudi skrb za družino. Kasneje je povedal: »Nikoli se mi ni zdelo, da bi me v Slovenj Gradcu kaj

¹ JS, *Nikoli nisem delal za priznanja, Delavska enotnost*, 9. 4. 1977, št. 14.

² Karel Pečko se je svojih otroških let in mladosti večkrat spominjal, največ lahko izvemo o njegovem življenju ob prebiranju razgovora, ki ga je leta 2005 opravil z njim pisatelj Andrej Makuc in je objavljen v monografiji, ki je o slikarju izšla istega leta. Prav tako se lahko o njegovih otroških letih podučimo na stalni razstavi, ki jo je Koroški pokrajinski muzej postavil v Dvorcu Radlje.

³ Njegov slikarski potencial je opazil pisatelj Tone Seliškar, ko je spremljal potujočo razstavo slovenske knjige v Radljah, in ga je predlagal na Akademijo upodabljaljajočih umetnosti v Ljubljani.

⁴ Milena Zlatar, *Karel Pečko: slikar in vizionar, Koroška galerija likovnih umetnosti*, 2011.

zadrževalo proti moji volji. Narava je tu nekaj posebnega, lepega. Zrak je tak, da vpliva na razpoloženje. Umetnostno izročilo sega v davnino. Tu so ostanki starih kultur, sanjam o teh večnih vrednotah. Iliri, Rimljani, nekaj gotike, baroka, umetniki, ki so živeli tu ... vse to je Slovenj Gradec.«⁵

Pečko je bil človek mnogih talentov. Ni bil le slikar in galerist. Bil je sijajen likovni pedagog, promotor kulture, ki je velik del svoje življenjske energije posvetil izgradnji Slovenj Gradca kot mesta kulture in s svojo dejavnostjo v veliki meri oblikoval način življenja skupnosti. Zato je na odnos med Pečkom in mestom danes potrebno pogledati z več različnih perspektiv, osvetliti množstvo dejavnosti, ki so določale njegovo delovanje in ustvarjanje, ter posledično raziskati sledi, ki jih je zapustil v mestu. Z razstavo, nastalo na podlagi proučevanja Pečkovega obsežnega arhiva, se poudarjeno osredotočamo na Pečka v odnosu do Slovenj Gradca: poleg Pečkove družbene vloge v Slovenj Gradcu so v tem kontekstu izpostavljena javna dela, s katerimi je zaznamoval podobo mesta, ter tista dela iz njegovega slikarskega opusa, kjer je upodabljal slovenjegraške motive.

I.

Ob obilici pomembnih dogodkov, ki so se pod Pečkovim vodstvom zvrstili v Slovenj Gradcu, je skoraj nemogoče izpostaviti vse. Njegovo družbenoangažirano delovanje je bilo že od prihoda v Slovenj Gradec tako raznovrstno, da ga na omejenem prostoru težko predstavimo v popolnosti. Vse se je pričelo z njegovo odločitvijo, da se ob službi ne bo le v samoti ukvarjal s svojim umetniškim poslanstvom, o čemer je sanjal dolga leta odrekanja ob študiju in skrbi za družino, pač pa da bo poiskal somišljenike, s katerimi bi vzpostavil kulturno dogajanje v mestu. »Imel sem to srečo, da v mestu nisem ostal sam.«⁶ Ponovno srečno naključje, da je našel somišljenike v arhitektih Mirku Zdovcu, Marjanu Gnamušu, filologu Primožu Simonitiju: izobražencih, ki so se povezali v t. i. akademsko skupino ter zastavili predavanja s povednim naslovom *Likovni razgledi*, na katera so v mesto pripeljali ugledne strokovnjake za likovno umetnost, je vzpostavilo temelj, na katerem je zrastle ideja o galeriji, umetnostnem paviljonu, ki ga mesto potrebuje. Po prvih razstavah leta 1956 je bil naslednje leto *Umetnostni paviljon* tudi uradno ustanovljen, vodja paviljona ob svoji pedagoški službi v šoli pa

je postal Pečko. V intervjuju leta 1977 je Pečko izjavil: »Vse, kar danes imamo v Slovenj Gradcu, je samoodpoved pohorskega holcarja, koroškega rudarja ali obdravskega kovača ali tukajšnjega kmeta. Vsi skupaj smo stisnili pas, vsi skupaj smo ponosni na to, kar imamo. Nikoli nismo delali za priznanja. Delali smo, da bi pustili neko sled za sabo. Nekaj, kar ne zbledi čez noč.«⁷

Pečko je v naslednjih letih uspel pritegniti tudi več drugih posameznikov, stskati vrsto pomembnih vezi ter navdušiti ljudi, da so skupaj uspeli ustvariti izjemno kulturno klimo, ki so jo prepoznali tudi drugod. V časopisu *Mislinska dolina* so leta 1960 ob Pečkovem nastopu na televiziji navdušeno zapisali: »... da v Ljubljani živo ugotavljajo rast in delo Umetnostnega paviljona v Slovenjem Gradcu in da je ta ustanova uspela množično pritegniti ljubitelje likovne umetnosti ter da ljudje Slovenjega Gradca in okolice v enakem ali celo večjem številu obiskujejo razstave v paviljonu kakor kino predstave. To je namreč zelo redek primer v naši državi.«⁸

V galeriji je že leta 1961 organiziral *Simpozij slovenskih umetnostnih zgodovinarjev* in tako poskrbel, da so tudi najuglednejša imena stroke spoznala delovanje galerije. Tudi kasneje se je zavedal, da za kvalitetno izvedbo razstavnih in drugih projektov potrebuje različne strokovnjake, zato jih je redno vabil k sodelovanju.

Njegova pionirska vloga v uveljavljanju novih pedagoških konceptov še v službi likovnega pedagoga na slovenjegraški šoli je pokazala rezultate na številnih mednarodnih razstavah otroške ustvarjalnosti, kjer so risbe njegovih učenk in učencev prejemale vrsto nagrad: »... tako da imamo sedaj šest nagrajencev za otroško risbo doma in v inozemstvu. Nagrada Umetnostnega paviljona Slovenj Gradec, I. filatelistični nagradi, mednarodni srebrni medalji se je lansko leto pridružila še Nehrujeva nagrada in zlata jugoslovanska medalja.« Svojo metodo učenja je pojasnil takole: »Že takoj ob svojem nastopu v prosvetni službi sem pretrgal z metodami nekdanjih učnih načrtov in navajal učence na svobodno in sproščeno risanje, ki je zbudilo zanimanje za ta predmet, tako da so učne ure danes pravo veselje in sreča vseh učencev ... Pomembna lastnost te vzgoje je še ta, da odkriva mnoge skrite talente in celo nadarjene učence, ki bi sicer ob napačni vzgoji ne našli iskrenega izraza in prave poti. Izraz otrokove osebnosti v sliki in ostalem umetniškem oblikovanju je tudi poglavitni smoter uči-

5 Janez Švajncer, *Gora, čista in nedotakljiva, Pogovor z ustvarjalcem: slikar Karel Pečko, Komunist*, Ljubljana, 3. 3. 1989, str. 23.

6 Karel Pečko, *Fundacija akademskega slikarja Karla Pečka, Cerdonis*, 2006, str. 59.

7 JS, *Nikoli nisem delal za priznanja, Delavska enotnost*, 9. 4. 1977, št. 14.

8 T. T., *Pred televizijskimi kamerami, Mislinska dolina*, leto III, št. 8, avgust 1960, str. 17.

teljevega hotenja.«⁹ Tudi Pečkovi nekdanji učenci se ga v vlogi učitelja spominjajo izredno naklonjeno. Zanimanje za otroško ustvarjalnost je prenesel v galerijo, kjer so občasno prirejali mednarodne razstave otroških risb. Zaradi Pečkove naklonjenosti so sčasoma prerasle v vsakoletno razstavo otroške likovne in literarne ustvarjalnosti, ki pod okriljem *Mestne občine Slovenj Gradec* potekajo še danes.

Pečko se je zavedal pomena galerije za izobraževanje mladih, ki so lahko na razstavah spoznavali originalna dela različnih umetnikov, hkrati pa se je zavedal pomena izobraževalnih ustanov v mestu, saj se iz njih napaja in vzgaja bodoča galerijska publika. Bil je eden ključnih podpornikov uvedbe srednješolskega izobraževanja v mestu in med zaslužnimi, da je leta 1960 v Slovenj Gradcu ustanovljena *Srednja ekonomska šola*.

Njegovo pedagoško delo pa se ni ustavilo le v šolskem polju: bil je mentor številnim ljubiteljem, ki jih je hkrati širše likovno izobraževal. O tem so pisali tudi v *Večeru*: »Semkaj so prihajali po nasvete in pomoč ter se priložnostno sestajali amaterji in navici iz treh koroških dolin in celo iz Maribora.« O nadarjenih mladih, ki jim je pomagal Pečko, pa še: »Mogoče vsi ne bodo prispeli na cilj, a šestdeset ljudi iz mesta in okolice, ki prihajajo k tov. Pečku, pomeni, da šestdeset ljudi ve, kaj je upodabljaljoča umetnost in kaj je kultura in umetnost sploh. To pa je mnogo.«¹⁰

Z nasveti je usmerjal likovnega samorastnika Antona Repnika, pod njegovim mentorstvom se je slikarsko izoblikoval Jože Tisnikar, s katerim sta spletla posebej tesno vez, vzajemno rasla in skupaj pomembno vplivala na kulturno življenje Slovenj Gradca. Prepoznal je izjemnost Tisnikarjevih podob, ga podpiral z nasveti ter mu pomagal, da je lahko svojo občutljivo notranjost ter travmatične osebne izkušnje prenesel v podobe, ob tem pa je Pečko velikokrat svoje slikarske ambicije postavljajl v ozadje ter velik del svoje energije usmeril v podporo izjemnemu avtorju.

Pomembno vez je v prvih letih bivanja in aktivnega življenja skoval z župnikom, zbiralcem in umetnostnim zgodovinarjem Jakobom Sokličem, o katerem je povedal: »Potrebovala sva eden drugega: ker je bil dekan tudi umetnostni zgodovinar, se je od mene gotovo nadejal slikarske produkcije in pa sogovornišva, jaz pa sem njega potreboval kot človeka stroke in bližnjika

v interesni sferi, saj na tem koncu takrat pač ni bilo nobenega poklicnega slikarja, še manj umetnostnega zgodovinarja.«¹¹ Sokličeva zbirka in novoustanovljeni *Umetnostni paviljon* sta postala osnovna ponudba kulturnega turizma v mestu, ki se je tudi sicer ponašalo z bogato umetnostno-zgodovinsko tradicijo, Pečko pa se je tudi sicer angažiral na področju razvoja turizma ter s svojimi idejami pripomogel k dvigu splošne ravni turistične ponudbe mesta.¹²

Specifična vez se je v Slovenj Gradcu spletla med bolnišnico in galerijo. Primarij dr. Stane Strnad, dolgoletni vodja kirurgije in direktor bolnišnice, ni bil le odličen in cenjen zdravnik, pač pa tudi razgledan ljubitelj umetnosti, zbiratelj in v prostem času strasten lutkar. Vez med njim in Pečkom je bila prepredena z mnogimi skupnimi interesi: Karel Pečko je izdeloval scenografije za lutkovne predstave, ki jih je dr. Strnad s svojo skupino lutkarjev uprizarjal v glasbeni šoli, dr. Strnad pa je bil kot vodja upravnega odbora galerije vpet v delo *Umetnostnega paviljona*. O njem je Pečko povedal: »Kot umetnostni ljubitelj je bil do konca predan stvarjem. Spoznal sem ga kot zaljubljenca v marionete. Potreboval je scenografa za oblikovanje odra, na katerem bodo oživele lutke, ki so mu pogosto gledale kar iz žepa.«¹³ Prav tako je bil dr. Strnad tisti, ki je po tem, ko je videl prve risarske poskuse mladega Jožeta Tisnikarja v bolnišnični prosekuri, v njem prepoznal potencial in ga napotil v galerijo k Pečku, ki je postal Tisnikarjev dolgoletni mentor in prijatelj. Strnadov naslednik dr. Drago Plešivčnik je vez med bolnišnico in galerijo ohranil in še okrepil. Dve različni instituciji sta povezani rastli in se krepili, dr. Plešivčnik pa je prevzel aktivno vlogo pri skupnem prizadevanju uveljavljanja Slovenj Gradca tudi v širšem mednarodnem prostoru. Podpora je bila venomer recipročna: vzajemna podpora bolnišnice kulturnim projektom ter hkrati podpora galerije bolnišnici kot nosilki humanističnih sporočil.¹⁴ Iz Slovenj Gradca sta skupaj s somišljeniki želela in uspela ustvariti pojem: Slovenj Gradec kot sinonim za mesto kulture, ki bi bil kot takšen prepoznan po svetu.

Misel, da je potrebno podpreti ustanovitev srednjega šolstva v mestu in s tem vanj privabiti ustvarjalno šolsko mladino, se je kmalu izkazala za pravilno. Prav v šolskem klubu *OZN* srednje

⁹ *Ravnatelj Umetnostnega paviljona Karel Pečko - Prešernov nagajeneec, Mislinjska dolina*, leto III, št. 7, april 1960, str. 14.
¹⁰ M. Švajncer, *Ljudje naj zvedo, kaj je umetnost, Nove možnosti za likovno vzgojo v Slovenjem Gradcu - Število umetnikov, ki bi radi razstavljali v mestu ob Mislinji, presega zmogljivosti paviljona, Večer*, 25. 3. 1965.

¹¹ *Karel Pečko, Fundacija akademškega slikarja Karla Pečka, Cerdonis*, 2006, str. 72.

¹² Leta 2005 je za svoje zasluge na področju razvoja turizma v Slovenj Gradcu in Koroški krajini prejel naziv častni član *Turističnega društva Slovenj Gradec*.

¹³ *Karel Pečko, Fundacija akademškega slikarja Karla Pečka, Ceronis*, 2006, str. 71.

¹⁴ Slovenjegraška bolnišnica je bila organizatorica odmevnih mednarodnih medicinskih srečanj; nekatera od njih so potekala tudi v galeriji v okviru mednarodnih prireditvev *OZN*.

ekonomske šole se je utrnila misel dijaka Vinka Ošlaka, da bi lahko v Slovenj Gradcu organizirali razstave na temo miru. Karel Pečko je idejo daljnovidno prepoznal kot nekaj, kar lahko slovenjegraško galerijo dvigne nad povprečje in jo postavi na zemljevid sveta. Zgodba je znana: uspešnost jugoslovanske razstave *Mir, humanost in prijateljstvo med narodi* je leta 1965 sprožila idejo o mednarodni razstavi, velikopotezno zastavljena akcija, ki je nagovarjala umetnike ne le k sodelovanju na razstavi, pač pa tudi k donaciji razstavljenih del za stalno zbirko galerije, ki bo galerija za mir, pa je rezultirala v nesluteno velikem odzivu umetnikov. Pomanjkanje prostorov za vsa prispela dela je sprožilo danes nepredstavljivo akcijo: izgradnjo novih galerijskih prostorov v pičlih treh mesecih. Mednarodne razstave pod pokroviteljstvom OZN, ki so se zvrstile še leta 1975 (*Mir 75-30 OZN*), 1979 (*Za boljši svet*) in 1985 (*Mi za mir*), so bile podvigi, ki zahtevajo posebno obravnavo, na tem mestu pa je pomembno poudariti dvoje: osnovanje pomembne mednarodne zbirke, nastale z donacijami umetnikov iz vsega sveta, ki jih je nagovorila ideja o galeriji za mir; Pečkovo izjemno povezovalno moč, s katero je uspel ljudi v mestu navdušiti in jih združiti v prizadevanju za cilje, ki so daleč presejali domet, ki bi ga pripisali majhnemu obmejnemu mestu. Zavedal se je, da galerija ne more preživeti kot osamljeni otok, da potrebuje okolje, ki jo bo podpiralo, raslo z njo.

Za velikopotezne projekte je vselej uspel navdušiti vsakokratno občinsko vodstvo: prepričeval je, dokler ni prepričal, saj se je zavedal, da brez širše politične podpore uresničitve velikih projektov v malem mestu ni mogoča. Hkrati je za priprave velikih projektov angažiral vse prebivalce mesta: z ustanovitvijo raznih odborov, ki so vodili priprave po področjih, je v kulturno dogajanje vključil ljudi iz različnih družbenih sfer in s tem dosegel, da so ljudje živeli z galerijo in za njo, da so bili del dogajanja in da so posledično nudili galeriji podporo v širšem prostoru. Znan je njegov angažma pri urejanju fasad na hišah Glavnega trga, učil je ljudi, da je potrebno hiše obnoviti z občutkom za dediščino, in jih prepričeval, naj ne uničijo hiš s posegi, ki bi iznakazili zunanjo podobo mesta. Skozi tovrstno dejavnost je Pečko postal institucija, na katero so se ljudje pričeli obračati za nasvete – od ureditve in opreme stanovanja do videza pogrinjkov in urejenosti osebja v lokalih ter še mnogo drugega. Pečko je ljudem vcepil zavest, da je likovna podoba mesta povezana z estetsko izkušnjo vsakdanjega življenja. Še ena izstopajoča posebnost slovenjegraških domov, ki se je kazala v tem, da so v skoraj vseh domovih, tudi delavskih, vise-

la umetniška dela, je bila v veliki meri Pečkova zasluga. Naklonjenost umetnosti je postala del splošnega kulturnega ozračja v mestu: »K temu, kar pravite, je pripomogla galerija z razstavami, pa *Mladinska knjiga*, ki je imela prodajno galerijo v Slovenj Gradcu, kjer sem sodeloval pri izboru del in kjer so kupci lahko kupovali umetniška dela na obroke, zato danes v marsikaterem stanovanju visijo umetniške slike ... Neredko pa se je dogajalo, da so me različni ljudje hodili spraševati za nasvet, ali je delo, ki ga nameravajo kupiti, primerno.«¹⁵ V sedemdesetih letih je v Slovenj Gradcu potekala edinstvena akcija, ko je Pečkov prijatelj nizozemski umetnik Toon Wegner s svojimi študenti z rotterdamske akademije izpeljal edinstveno akcijo *Umetniško delo v vsako gospodinjstvo*. Natisnili so 4000 grafik z različnim motivi in jih razdelili slovenjegraškim družinam, da jih obesijo v svoje domove. Ideja, da bi v dvorcu Gradišče uredili umetniški center, pa se kljub temu, da je Toon Wegner leta 1975 v Slovenj Gradec pripeljal svoje študente ter umetniške prijatelje, s katerimi je pričel razvijati načrte, žal takrat ni mogla uresničiti.¹⁶

Zgodba o Karlu Pečku tako ni le zgodba o njem samem, pač pa tudi o vseh tistih, ki so skupaj z njim soustvarjali eno najpomembnejših poglavij zgodovine male slovenjegraške skupnosti. V mestu se je skozi leta zaradi mednarodne dejavnosti galerije pod Pečkovim vodstvom zvrstila vrsta uglednih gostov: državniki¹⁷, likovni umetniki, literati in drugi izobraženci, ki so v mestu pod Uršljo goro zaznavali prav posebno kulturno klimo. Kot pobudniki in organizatorji so Pečku pomagali še drugi izobraženci: Tone Turičnik, Franček Lasbaher, Jože Potočnik, Niko Kolar in mnogi drugi. »Ob tem ne moremo mimo zaslug Pečkovega velikega prijatelja, ki je bil z mestom tako povezan, da so ga poimenovali rezervni Slovenjgradčan.« Bogdan Pogačnik, veliko ime slovenskega novinarstva, je v letih organizacije mednarodnih razstav kot Pečkov odposlanec zastavil svoj ugled in mednarodne zveze, da je navduševal umetnike svetovnega formata za razstavljanje v slovenjegraški galeriji ter uspel pridobiti dela mnogih ne le za udeležbo na razstavi, pač pa tudi za stalno zbirko galerije. Tudi s pomočjo njegovih prizadevanj je Pečku uspelo, da ima slovenjegraška galerija danes ver-

15 Zlatka Strgar, *V modrem in črnem*, *Dnevnik*, Ljubljana, 4. 11. 2000, št. 300, str. 12.

16 O tem lahko preberemo v intervjuju z Dirkom Heijem, nizozemskim umetnikom, ki je prišel z Wegnerjem v Slovenj Gradec, tu spoznal bodočo ženo in se kasneje preselil v Slovenijo: <https://www.dnevnik.si/1042497566>.

17 Takratni predsednik Jugoslavije Tito je Slovenj Gradec obiskal dvakrat, vsakič zaradi dejavnosti galerije: l. 1967 je obiskal razstavo *Mir, humanost in prijateljstvo med narodi*, l. 1969 pa razstavo Božidarja Jakca.

jetno najdragocenejšo likovno delo v Sloveniji, in sicer skulpturo pesnika **Guillauma Apollinaira**, delo **Ossipa Zadkina**.

Ena od daljnosežnih akcij, s katero je Pečko s krogom sodelavcev dal pečat javnemu prostoru, je *Park miru* na Štibuhi. Ideja o parku skulptur se je porodila ob drugi veliki mednarodni razstavi *Mir 75-30 OZN*.¹⁸ Organizacijski odbor razstave je razvil zamisel o parku, prostoru v naravi, s prvotnim imenom *Gaj svobode*, v katerem bi postavljali kiparske stvaritve raznih narodov v trajnem materialu, v smislu uresničevanja »najsvetlejših idealov Združenih narodov«. V *Gaju svobode* so želeli zbrati kiparska dela, ki bi jih poklonili bodisi državniki ali države, umetniki ali umetniška združenja, ne le iz takratne Jugoslavije, pač pa tudi iz drugih držav. Park je ob svojem obisku leta 1985 poleg galerije obiskal tudi generalni sekretar *OZN* Perez de Cuellar, ki je zaradi uspešnih mednarodnih sodelovanj, angažiranih mednarodnih projektov in mednarodne zbirke z angažiranim humanističnim sporočilom v znamenju kulture miru in sodelovanja leta 1989 Slovenj Gradcu podelil naziv – mesto glasnik miru. Eden od najbolj aktivnih članov odbora je bil prof. Tone Turičnik, ki je bil poleg Bogdana Pogačnika tudi med najbolj zaslužnimi, da so v Slovenj Gradcu odprli prostor tudi pisateljem in leta 1985 ob razstavi *Mi za mir* sočasno organizirali mednarodno srečanje pisateljev *Pero za mir*.

Pečko se je zavedal, da se likovna in estetska vzgoja ne konča le pri vrednotenju umetniških del, pač pa je pomembna na vseh področjih vsakdanjega življenja. Zato je podprl in spodbujal razstave domače in umetnostne obrti ter jim namenil prostor v galeriji: od prve leta 1977 se jih je bienalno zvrstilo še dvajset. Želel je, da se ohranijo stara obrtna znanja tudi s področja etnološke dediščine ter da se skozi tovrstne razstave ljudje naučijo razlikovati med kakovostnimi izdelki ter kičem, ki je vse bolj prodiral v domove ljudi.¹⁹ Prav tako je leta 1977 prevzel v varstvo galerije *Afriško zbirko*, ki jo je po dolgoletnem zbiranju v času službovanja v različnih afriških državah mestu poklonil Slovenjgradčan dr. Franc Tretjak in jo danes hrani *Koroški pokrajinski muzej*. Pečko je bil tudi eden prvih, ki je po Jakobu Sokliču opozarjal na velik pomen v takratni državi prezrtega skladatelja Huga Wolfa. Povezal se je z dunajskim društvom Huga Wolfa in strokovnjakinjo za velikega skladatelja dr. Margaretho Saary ter leta 1990 ob 130-letnici

njegovega rojstva skupaj z njo in sodelavci galerije realiziral eno prvih multimedijskih postavitev v Sloveniji. S presežno razstavo o velikem skladatelju so vrnili Huga Wolfa v zavest Slovencev.²⁰

Predvsem pa so se v mestu zaradi ustvarjene kulturne klime dobro počutili umetniki: poleg Pečka in Tisnikarja je v Slovenj Gradcu ustvarjal še kipar Rade Nikolić, kasneje pa še mlajši, kiparka Naca Rojnik in mnogi likovni pedagogi, ki so ob svojem pedagoškem in umetniškem delu aktivno soustvarjali kulturni utrip mesta. Nekateri gostujoči umetniki so s Pečkom in Slovenj Gradcem spletli posebno močno vez in se semkaj redno vračali: poleg nizozemskega umetnika Toona Wegnerja se je v Slovenj Gradec redno vračal poljski slikar in grafik Tadeusz Lapinski, profesor grafike na *Univerzi Maryland* v ZDA, prav tako tudi konceptualni umetnik in kipar Pino Poggi, ki mu je Pečko omogočil, da je s svojo skulpturo *S* zaznamoval severno vpadnico Slovenj Gradca. H kulturnemu povezovanju Avstrije in Slovenije je veliko prispevalo Pečkov sodelovanje z Wernerjem Bergom, avstrijskim slikarjem nemškega rodu. Sem se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja preselil tudi akademski slikar in grafik Bogdan Borčić, ki je Slovenj Gradec prepoznal kot idealno okolje za umetniško ustvarjanje.

II.

Skoraj neverjetno je, da je ob aktivni vlogi enega glavnih tvorcev kulturnega utripa malega mesta Karel Pečko ustvarjal tudi kot slikar. Pa vendar nikoli ni opustil svojega osnovnega slikarskega poslanstva.

Pečkov odnos do mesta se razkriva že skozi njegova zgodnja likovna dela: v prvem poakademijskem obdobju je svoj motivni svet našel v okolju, kjer si je z družino ustvaril nov dom. Odkril je slovenjegraška dvorišča, ki so se skrivala za pročelji stavb Glavnega trga, pritegnila so ga s svojo pitoresknostjo, v njihovi razgibani strukturi, ki je odražala življenje prebivalcev, je našel posebno lepoto. Sam je o tem povedal: »Navdih za grafične motive sem našel v slovenjegraških skrivnostnih dvoriščih. Prav tu sem srečal nove ljudi, ki so bolj vsakdanji, za slikarja originalni, drugačni, kot jih srečujem na promenadi Glavnega trga ali na cesti. Tu najdem tudi pravo posebnost arhitekture s svojevrstnimi hlevi, kurniki, drvarnicami, posebnimi stopnišči, balkoni, prizidki in mostički, prostori za pranje in sušenje perila itd. V tem okolju, bodite prepričani, živijo

¹⁸ Razstava je obeleževala 30-letnico obstoja OZN.

¹⁹ Bienalne razstave so potekale pod okriljem *Obrtne zbornice Slovenije* ter pod strokovnim vodstvom etnologa in um. zgodovinarja dr. Janeza Bogataja.

²⁰ Milena Zlatar, *Karel Pečko: slikar in vizionar*, *Koroška galerija likovnih umetnosti*, 2011, str. 86–87.

Karel Pečko, *Iz cikla Slovenjgraška dvorišča*, 1966, črna kreda, 63 x 45 cm

Ljudje svojsko, lastno, pestro in živo življenje.²¹ Ustvaril je cikel približno petdesetih dvorišč, pričujočih o svetu, ki je v kasnejših letih z dvigom blaginje prebivalcev spremenil svojo podobo do nerazpoznavnosti. Pečkove upodobitve dvorišč z množico razgibanih gradbenih elementov so pri likovnih kritikih naleteli na pozitiven odziv: »Izstopa ciklus slovenjgraških dvorišč, katera so mu že s svojo svojsko organiziranostjo, lahko bi rekli «urbanizmom», narekovala ustrezne izreze, kompozicije in seveda tudi notranjo povezanost elementov. Ob teh, za spoznanje izrazno poudarjenih risbah je avtor nekoč mislil, da bodo postale izhodišče za nadaljnji razvoj v nove formalne transpozicije in s tem v izrazne različice ... Razen temu je posvetil še nekaj pozornosti motivom iz okolice Slovenj Gradca, poskušal se je v dekorativni stilizaciji dreves, često precej dinamični, zanimali so ga skupinski krokiji in predvsem motiv cirkuškega šotora v predmestju.«²²

Ciklu dvorišč v tehniki črne krede je sledil prestop v svet barv: slovenjgraške vedute so žarele z njegovih platen v mnogih niansah rdeče, poakademijsko realistično odslkavo mestnih motivov je skušal nadgraditi z ekspresivnimi učinki barve. Slike lahko gledamo tudi kot verno

kroniko mesta: na njih prepoznavamo stavbe, ki so še vedno iste, a z drugo vsebino kot pred toliko leti, spet druge so spremenile svojo podobo ali pa jih celo več ni. Ob prvi samostojni razstavi Karla Pečka leta 1956 je likovni kritik Sergej Vrišer zapisal: »Kjer je motiv najbolj slikovit, je pogosto najmanj zgovoren, nasprotno pa se mi dozdeva, da je v motivnem krogu Slovenjega Gradca, prav ob skoraj dolgočasnih mestnih predelih, našel dovolj potrpljenja in s tem tudi primeren oblikovni in razpoloženski posluš. Tako je znal gledalcu neprimerno bolj približati skoraj neopazni ton malomestnega življenja, kot pa mu je to uspelo ob povečevanjih narave in dela.«²³

Kasnejša leta intenzivnega organizacijskega udejstvovanja so Pečku onemogočila kontinuiran slikarski razvoj. Kljub temu je s svojo skicirko postal kronist vsakdanjega življenja Slovenjgradčanov, vanjo je beležil drobce življenja, ki ga je soustvarjal, ter na svojstven način orisal podobe nekega časa. Meščani v prostem času, na piknikih, doma, na lovski koči: vizualne zabeleške časa, ki ga je Pečko preživljal skupaj z njimi in vanje prenesel vzdušje trenutka. Te podobe niso nikoli postale osnova za kompleksnejša dela v slikarski izvedbi, ostale so odraz hipnih vtisov minulih dogodkov.

Nikoli tudi ne bomo mogli zares vedeti, ali bi bil Pečkov slikarski razvoj drugačen, če bi se posvetil samo slikarstvu. Mnogi likovni kritiki, ki so ob priložnostnih razstavah pisali o njegovem delu, so opažali nelinearnost in trganje kontinuitete v njegovem slikarskem razvoju, zavedajoč se in opominjajoč, da mu je prav njegovo družbeno angažirano delovanje v mestu onemogočalo, da bi se lahko več posvečal slikanju in bolj konsistentno razvijal svoj izraz. Pečko dolga obdobja aktivnih organizacijskih podvigov ni imel časa za slikanje, da bi lahko nadgradil zanimive slikarske nastavke. Razmeroma pozno, v svojih petdesetih letih, se je odločil za preskok v slikarski tehniki in usvojil pastel – tehniko, ki mu je omogočala priti do zadanih slikarskih ciljev v dovolj kratkem času, da se mu hkrati ni bilo potrebno odreči svoji družbeno angažirani vlogi. Takrat je napravil preobrat in opustil slikanje z oljnimi barvami: »Nisem imel časa za kakšno mokro tehniko, ki se tri dni suši, mimogrede se gor nalepijo še mušice, jaz pa sem hotel imeti rezultat čim prej – takoj.«²⁴ S tehniko pastela, v kateri je naslikal tudi številne portrete Slovenjgradčanov, je našel svoj izraz: »Gre mi predvsem za akorde – formo,

21 *Misljnska dolina*, leto II, št. 4, Slovenj Gradec, 25. 8. 1959, str. 12 in 13.

22 Janez Mesesnel, *Obračun ob jubileju*, Delo, Ljubljana, 1970, 18. 8. 1970, št. 223, str. 5.

23 Sergej Vrišer, *Prva samostojna razstava Draga Pečka*, *Večer*, Maribor, 1956, 15. 9. 1956, št. 217, str. 2.

24 Danica Petrovič, *Iskalec kozmičnih modrin*, *Delo*, 5. 8. 2000, str. 25, *Sobotna priloga*, leto 42, št. 181.

Karel Pečko, *Ubožna hiša s špitalsko cerkvijo v Slovenj Gradcu*, 1962, olje, juta, 53 x 70 cm

intonacijo, registre. Za prelivanje, zabris ostrih mej. Pastel daje fantastično mehko. ... Pastel pa je zanimiv tudi zato, ker se pri njem misel v glavi neposredno dotika snovi – največkrat delam z blazinicami prstov.«²⁵ V naslednjih letih se je osredotočil na en sam motiv in z radikalno stilizacijo, ki pa nikoli ni prešla v čisto abstrakcijo, v pastelu ustvaril značilne podobe Uršlje gore, dominantne gore nad Slovenj Gradcem. S široko površinsko, mehko modelacijo v pastelu je sledil naravni konfiguraciji izbranega krajinskega motiva. Njegovi pasteli se niso v ničemer vezali na njegova prejšnja dela v olju, kopastim pobočjem Uršlje gore v melanholični modrini je z antropomorfno stilizacijo in postopnim vnašanjem novih elementov in njihovih simbolnih pomenov dal povsem osebno likovno interpretacijo. Pastelne podobe Uršlje gore so našle pot v številne slovenjgraške domove in postale najbolj prepoznaven segment njegovega slikarstva.

Pečko je večkrat poudarjal pomen glasbe za lastno ustvarjanje. Kot redni obiskovalec koncertov v takratni glasbeni šoli – rojstni hiši Huga Wolfa je doživljal glasbo kot komplementarno zvrst likovni umetnosti, v kateri je našel navdih za svoje vizualne realizacije. Ob tem je ustvaril

vrsto skic nastopajočih in skušal skozi likovni medij glasbeno doživetje iztrgati pozabi. Tudi v poznem ustvarjalnem obdobju, ko je fokus v celoti osredotočil na pastelne upodobitve Uršlje

Karel Pečko, *Vikend pod Uršljo*, 1981, tuš, 45 x 36 cm

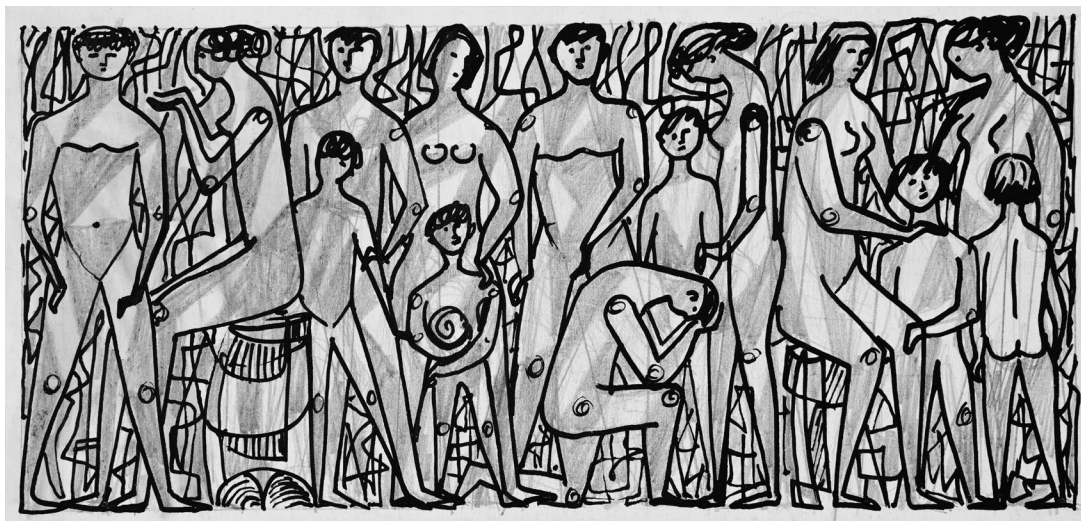
²⁵ Milena Vehovar, *Uršlja gora je dominantna, katedrala, boginja*, SB, *Sobotno branje*, 28. 9. 1996.

Karel Pečko, *Kvartopirci*, 1968, črna kreda, 30 x 41,5 cm

Karel Pečko, *Koncert*, 2004, flumaster, 24,5 x 19 cm

Karel Pečko, *Osnutek za stensko poslikavo*, ni dat., mešana tehnika, 15 x 37 cm

gore, je svoj umetniški kredito utemeljeval z uporabo elementov, skupnih glasbeni in vizualni umetnosti: ritmom in harmonijo, ki sta bila poleg barve in oblike ključni komponenti njegovega ustvarjanja.

III.

Karel Pečko je zaznamoval podobo Slovenj Gradca tudi s svojimi deli v javnem prostoru: mozaiki, stenski poslikavami in vitraži. V Slovenj Gradcu je udeležil nekaj večjih stenskih poslikav, ohranjeni sta dve iz različnih obdobij: poslikava v avli *Splošne bolnišnice* ter poslikava na mrliški vežici starotrškega pokopališča. Druge poslikave se niso ohranile, o njih imamo zelo malo dokumentarnega gradiva. V umetnikovi zapuščini smo našli nekatere skice in osnutke uničenih poslikav: zanimiva stenska slika v jedilnici nekdanje tovarne *Nova oprema* je bila odstranjena že pred leti, poleg skic in fotografije osnutka iz *Pečkovega arhiva* pa smo iz narodopisne zbirke prof. Jožeta Potočnika pridobili fotografijo delavcev tovarne ob praznovanju 8.

Praznovanje dneva žena v jedilnici tovarne *Nova oprema* 8. marca 1961. V ozadju stenska poslikava Karla Pečka. Potočnikova domoznanska zbirka.

marca leta 1961, na kateri v ozadju prizora vidimo del poslikave.

Fotografija služi kot vir, po katerem lahko rekonstruiramo približno velikost dela, vendar pa s črno-belega posnetka ne moremo razbrati uporabljenega barvnega spektra. Dvodelna upodobitev v realističnem slogu je v duhu časa prikazovala življenje delavskega človeka: podobo mož in žena pri delu v tovarni so dopolnjevali prizori družinskega življenja v prostem času. Podoben slog poslikave s poudarjenimi konturami likov je Pečko uporabil tudi pri upodobitvi pravljíčnega motiva *Rdeče kapice* - slike na steklo, ki jo je leta 1959 ustvaril za otroški oddelek *Splošne bolnišnice*. Slika je ohranjena, vendar je žal pri izgradnji nove pediatrije niso umestili v novonastale prostore. Dve stenski poslikavi v restavraciji *Bellevue* na Legnu se nista ohranili, saj sta bili po opustitvi dejavnosti prepuščeni zobu časa in sta v opuščnem prostoru propadli še pred podrtjem objekta leta 2018.

Prvo stensko poslikavo je Pečko po naročilu *Splošne bolnišnice SG* naredil leta 1962. Za dvanajst metrov dolgo sliko v avli bolnišnice je naredil več osnutkov, realizirana kompozicija v črno-sivo-belem barvnem spektru pa je temeljila na inspiraciji v rentgenskih slikah, v katero je znotraj abstrahiranih form vključil sledi skrivnostnih simbolov²⁶, navezujočih se na svet bolnišnice. Sam je dinamično kompozicijo, v kateri je združil mestoma nadrealne forme z abstrahiranimi liki predmetov iz izkustvenega sveta, dojemal kot pomemben prelom v svojih zgodnjih likovnih iskanjih in osamosvajanju izpod akademjskega vpliva. Leta 2006 je poslikavo sam restavriral.

²⁶ Karel Pečko, *Fundacija akademskega slikarja Karla Pečka*, Cerdonis, 2006, str. 83.

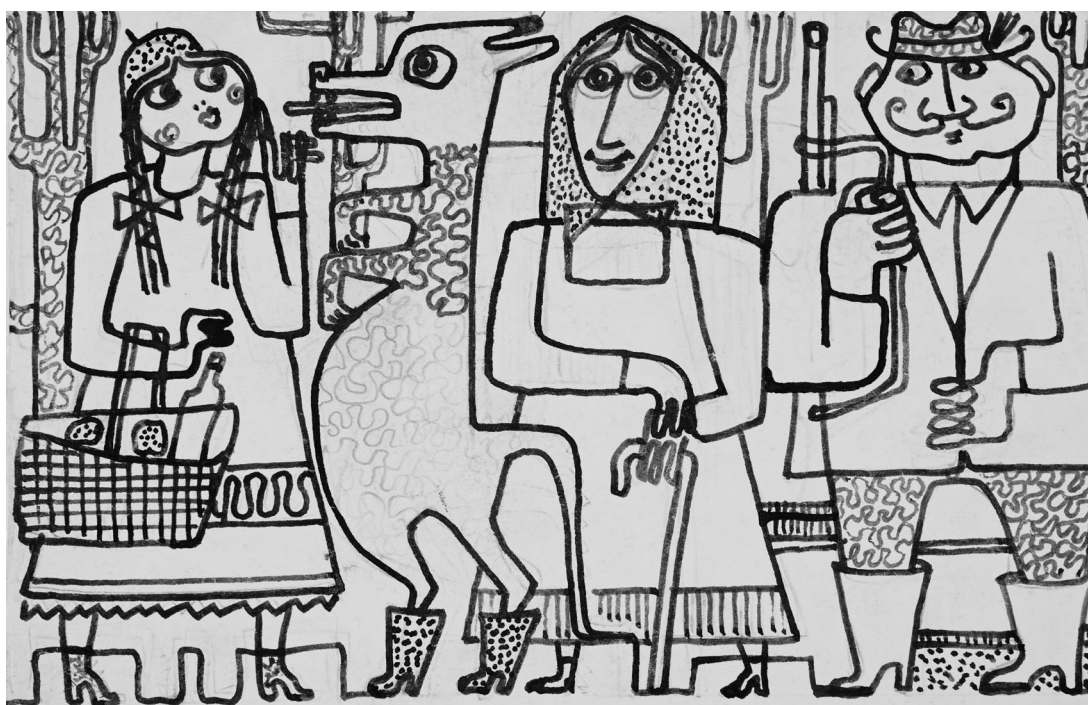

Karel Pečko, *Življenje I*, 1960, stenska poslikava v jedilnici tovarne Nove oprema

Poslikava na mrliški vežici starotrškega pokopališča je nastala leta 1990. Poleg monumentalne podobe *Križanega* nad Uršljo goro, ki zaradi enakomerne dispozicije prostorskega polja asociira na strukturo vitražev, je Pečko zasnoval tudi podobo tamkajšnjih vhodnih vrat.

V šestdesetih letih je Pečko pričel z izdelovanjem mozaikov. V prvo obdobje izdelovanja le-teh sodi *Gozd* iz leta 1965, umeščen v stavbo takratnega podjetja *Lesna*, v kateri so danes prostori Šolskega centra Slovenj Gradec. Ohranjeni mozaik z motivom abstrahiranih dreves, narejen z naravnimi kamenčki, z dognano in kompozi-

cijsko čvrsto zgradbo ter radikalno stiliziranimi formami, predstavlja eno Pečkovih boljših mozaičnih realizacij. Žal se drugi mozaik iz tega obdobja, ki se je nahajal v prostorih takratne *Ljubljanske banke*, danes *NLB*, ni ohranil, o njem tudi ni dostopne fotodokumentacije. O podobi mozaika izvemo le iz avtorjevega pričevanja: »V Ljubljanski banki sem izdelal mozaik na zidni prekladi. Iz amorfne mase se je izluščil človek in skozi zgodovino sem ga spremljal vse do Uršlje gore. Dvanajst metrov dolžine, visok meter pa pol. Potem je začela preklada pokati. Ko so zadevo sanirali, so ga odstranili ter odpeljali

Karel Pečko, *Osnutek za sliko na steklo Rdeča kapica*, 1959, mešana tehnika, 16,5 x 25,8 cm

Karel Pečko, *Življenje II*, 1960, stenska poslikava v jedilnici tovarne Nove oprema

na odpad. Brez moje vednosti. Kakšnih 50.000 kamenčkov. Barvno.«²⁷ To pa ni edini mozaik, ki je bil podvržen uničenju: ni se ohranil grb dvorca *Rotenturn*, lociran neposredno pred vhodom v njegov atrij, ki ga je Pečko s skupino študentov izdelal leta 1988, prav tako se ni ohranila vrtna miza družine Turičnik. Oba mozaika sta razpadla zaradi izpostavljenosti vremenskim razmeram, ohranjeni so le fragmenti mize, shranjeni v prostorih Pečkove *Fundacije*.

Med mozaike, ki jih je delal za zasebne naročnike v Slovenj Gradcu, sodi tudi variacija moti-

va Uršlje gore nad zaprtim bazenom zasebne hiše, ki ga je leta 1999 ponovil na fasadi hiše dr. Plešivčnika na Legnu. Kompozicija v modrem barvnem spektru je vidna iz krožišča ob vznožju Legenske planote, na fasado je umeščena nasproti Uršlje gore.

K mozaiku se je vračal tudi v poznem obdobju ustvarjanja: leta 2008 je nastalo *Drevo življenja*, pokončna kompozicija, ki se nahaja v avli slovenjgraške enote *Koroškega doma starostnikov*²⁸.

²⁷ Karel Pečko, *Fundacija akademskega slikarja Karla Pečka, Cerdonis*, 2006, str. 85.

²⁸ Tehniška izvedba mozaika: Jože Sitar in Franc Novak.

Karel Pečko, stenska kompozicija v avli Splošne bolnišnice Slovenj Gradec, 1962

Karel Pečko, *Osnutek za mozaik Gozd, ni dat.*, pastel, 42 x 67 cm

Karel Pečko, *Drevo življenja*, 2008, mozaik, Koroški dom starostnikov Slovenj Gradec

Karel Pečko, *Uršlja gora*, 2008, mozaik na fasadi hiše dr. Plešivčnika,

Karel Pečko, *Gozd*, 1965, mozaik, 195 x 317 cm,
avla nekdanje stavbe Lesne, danes Šolskega centra Slovenj Gradec

Zavedanje o pomembnosti ohranjanja Pečkovih del v javnem prostoru se je v zadnjih letih okrepilo in leta 2018 je na podlagi vrednotenja strokovnih delavcev galerije *Mestna občina* omogočila izvedbo izvzema mozaika z motivom Uršlje iz opuščenih prostorov nekdanjega gostinskega objekta *Bellevue* na Legnu, namenjenih rušenju. Mozaik je bil nameščen na notranjo vertikalno površino obodne stene v območju stopnišča, ki je vodilo iz kletnih v pritlične prostore, in sicer nad območjem vmesnega stopniščenega podesta. Po pridobljenih informacijah je bil objekt *Bellevue* grajen v osemdesetih letih preteklega stoletja, v tem obdobju je bil najverjetneje izdelan tudi mozaik. Izrezana stena z mozaikom čaka na novo prostorsko umestitev v mestu.

O svojem zanimanju za različne materiale in tehnike je leta 2000 povedal: »Mene nekako poživlja to, da grem na drugo področje. Zdaj se recimo ob slikanju prav rad ukvarjam z vitražem. To neverjetno žarenje, kot v katedrali, daje čisto drugačen izraz. Ta prosojnost v prostoru poživlja. V tem vidim včasih izhod iz takšne zagate ... Ampak vitraž delam samo, če kaj prispeva k prostoru, h kulturi bivanja in okolja, drugače ne.«²⁹ Z njegovimi vitraži so opremljeni nekateri javni prostori v mestu: poleg reprezentativnih vhodnih vrat v atrij galerije so z njimi dopolnili ambient nekaterih znamenitih

slovenjegraških gostinskih lokalov³⁰ ter mnogih zasebnih domov. V letu 2019 so ponovno odkrili zazidana vitraža, nameščena v okenskih nišah *Večgeneracijskega centra Andeški hram*. Vitraž z motivom Uršlje gore v prostorih bivše trgovine *Pagat* nekdanjega podjetja *Kolinska* na Glavnem trgu je uničen, žal o njem tudi nismo našli ohranjene dokumentacije.

V mnogih javnih prostorih v Slovenj Gradcu lahko srečamo melanholično modre pastelne podobe kopastih pobočij Uršlje gore, katere zaobljeno stilizirano formo je Pečko za večje ambiente prenesel v druge tehnike: dve veliki tapiseriji z motivom Uršlje gore je v osemdesetih letih po njegovi predlogi izdelala tovarna *Dekoratívna* iz Ljubljane. Določili sta ambient slovenjegraškega hotela in poročne dvorane v dvorcu *Rotenturn*, v katerem monumentalna podoba Uršlje še danes soustvarja ubrano okolje za svečane dogodke.

Pečko se je ukvarjal tudi z grafičnim oblikovanjem, oblikovanjem keramike, karikaturo in scenografijo. V petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja je oblikoval logotipe nekaterih koroških podjetij (*Tovarne meril Slovenj Gradec*, *Koroške kmetijske zadruge*, *Tekstilne industrije Otiški Vrh*) ter plakate z izvirnimi grafičnimi in oblikovnimi rešitvami, kasneje pa so njegova dela služila tudi za likovno opremo več knjig.

²⁹ Danica Petrovič, *Iskalec kozmičnih modrin*, Delo, 5. 8. 2000, str. 25 in 26, *Sobotna priloga*, leto 42, št. 181.

³⁰ Gostilna Murko in gostilna Rotovnik – Plesnik na Legnu.

Karel Pečko, okruški mize, mozaik

Karel Pečko, *Delavec*, mešana tehnika,
67,2 x 49,9 cm

Karel Pečko, *Park herojev*, 1964, sitotisk,
87 x 62 cm

Karel Pečko, *Osnutek za vitraž*, 2000, mešana tehnika, 29,5 x 42 cm

Njegova duhovitost se je kazala v sodelovanju z revijo *Kurent*, v kateri je objavljala satirične risbe s komentarji aktualnih problemov mesta in regije.

V času delovanja slovenjegraškega ljubiteljskega lutkovnega gledališča pod vodstvom dr. Strnada je ustvaril nekaj zanimivih scenskih postavitev za lutkovne igre³¹, na eni od redkih ohranjenih fotografij s predstave *Zlata ribica*, ki so jo igrali v začetku šestdesetih let, v ozadju Pečkove scenografije opazimo valovito gorsko konfiguracijo, v kateri lahko že prepoznamo zametke značilne forme njegove najljubše gore – Uršlje, ki jo je pričel intenzivno likovno obravnavati mnogo kasneje, šele od leta 1974 dalje.

Leta 1996 so v Slovenj Gradcu ustanovili *Fundacijo akademskega slikarja Karla Pečka*. Upravnemu odboru *Fundacije* je od ustanovitve do leta 2009 predsedoval slovenjegraški župan Janez Komljanec, za njim pa vsakokratni župan na čelu mestne občine. V ustanovitveni akt *Fundacije* so med drugim zapisali: »Osnovni namen fundacije je splošno koristen in trajen, njeno delovanje je v prvi vrsti namenjeno kulturnemu napredku Koroške, širitvi slovenske kulturne, znanstvene in druge ustvarjalnosti

Predstava Zlata ribica v izvedbi lutkovne skupine pod vodstvom dr. Staneta Strnada. Scenografija Karel Pečko. Iz arhiva Taje Debelak.

s področja humanistike ter ohranjanju kulturne in naravne dediščine.« *Fundacija* hrani 252 Pečkovih slik iz obdobja 1946–1990 in s štipendiranjem nadarjenih študentov s področja umetnostnih, humanističnih in družboslovnih ved doma in v tujini skrbi za nadaljevanje Pečkovega pedagoškega in umetniškega poslanstva. Skupaj s *Fundacijo* se *Koroška galerija likovnih umetnosti* z razstavo v jubilejnem letu 2020 poklanja velikemu Slovenjgradčanu in svojemu ustanovitelju ter hkrati želi njegovo izjemno dediščino usidрати v trajen spomin novih generacij prebivalcev mesta ter prihodnjih rodov.

Katarina Hergold Germ

³¹ Ohranjene fotografije z lutkovne predstave *Zlata ribica* so iz osebnega arhiva Taje Debelak, ene od sodelujočih v lutkovni skupini dr. Strnada. Več o izjemno živahni lutkovni dejavnosti v Slovenj Gradcu je v članku o dr. Stanetu Strnadu v glasilu *Špital* leta 2003 pisal prof. Jože Potočnik.

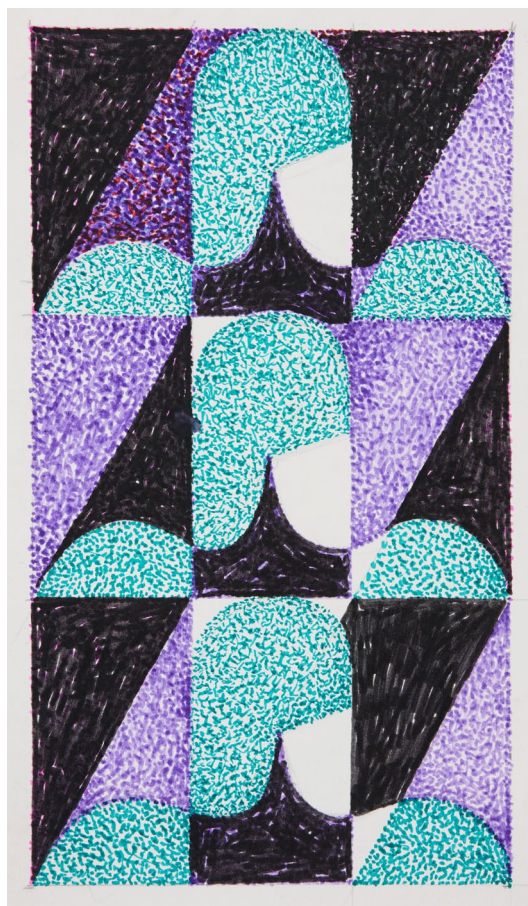
Karel Pečko, *Uršlja gora I*, 2000, vitraž, Večgeneracijski center Andeški hram

Karel Pečko, *Uršlja gora II*, 2000, vitraž, Večgeneracijski center Andeški hram

Karel Pečko, *Križani*, 1990, stenska poslikava na mrliški vežici pokopališča v Starem trgu

Karel Pečko, *Osnutek za vitraž*,
ni dat., flumaster, 29,3 x 17,5 cm

Karel Pečko, *Križani* (detajl), 1990, stenska
poslikava na mrliški vežici v Starem trgu

Pečkove vplivne sugestije

KAREL

Posvetilo v monografiji *Karel Pečko*, ki mi je bilo namenjeno pred skoraj petnajstimi leti, me je te dni ponovno, kot že velikokrat poprej, spravilo v razmislek, da o mojem vsega spoštovanja vrednem direktorju, mentorju, sodelavcu in skoraj da prijatelju, zapišem nekaj spominskih misli. Nekaj svojih spoznanj in izkušenj, ki sem jih podoživljal le jaz, mimo Pečkovega ožjega sorodstva, mimo njegovih stanovskih kolegov, slikarjev, grafikov, kiparjev itd. Morda nekoliko vstran od priznanih in manj priznanih kulturnih in prosvetnih delavcev, političnih funkcionarjev, gospodarstvenikov in ne nazadnje prebivalcev Mislinjske, Dravske in Mežiške doline.

*Spoštovani
gospod R. Niko Kolar!*

*Po čudežnem naključju se je zgodila monografija, meditacija v besedi
in sliki, ob simbolni obliki ritma in magičnih
barvnih odtenkov.*

Čestitam, da je v tem našem kulturnem okolju našla svojo izvorno «štimumgo» tudi Galerija Kolar, še posebej ob rojstvu zanimive likovne komunikacije Brda, od koder je fantastični razgled na goro Uršljo, ki je vsekakor vredna slikarskega navdiha!
Karel Pečko, Uršljegorski, 18. 02. 2006

*(KAREL PEČKO, monografija, Ustanova
Fundacija akademskega slikarja Karla Pečka
in Založba Cerdonis, Slovenj Gradec, 2006)*

Moje prvo srečanje z akademskim slikarjem Karlom Pečkom sega daleč v leto 1966 ... Triinpetdeset let je od tega! Predstavil ga mi je prof. Tone Turičnik, človek, ki sem ga najprej srečal v Slovenj Gradcu, ko sem zaradi mojega nadobudnega pisateljstva začel s Prevalj zahajati v Slovenj Gradec. Drobnceni literarni almanah *ODSEVI* (december 1966) nas je od 2. številke dalje združil v nenavadno prijateljsko družčino ljudi, priseljenih v Slovenj Gradec iz različnih krajev Koroške, različnih poklicev, svojevrstnih življenjskih ciljev in ne nazadnje različnih umetniških stremljenj ... Tone Turičnik, profesor slavist, pisatelj in urednik (Golavabuka), Jože Tisnikar, prosekturni pomočnik, slovenski slikar (Mislinja), Karel Pečko, profesor likovnega pouka, akademski slikar, kulturni delavec, mentor in nestor razvoja upodablajočih umet-

nosti na Koroškem (Vuhred), in Vinko Ošlak, mag. filozofije, pisatelj, publicist in prevajalec (Prevalje)! Ob tej priložnosti moram poudariti, da smo skozi vse naše kasnejše življenje, prej omenjeni «Slovenjgradčani», doživljali najrazličnejše osebne usode, družinske radosti in veselja, poklicne uspehe in neuspehe, umetnostna uveljavljanja in zadoščenja tako doma kot v tujini.

Najprej moram omeniti spominjanja na pokojna J. Tisnikarja (1998) in T. Turičnika (2005), ki me dnevno spremljajo s številnimi zasebnimi spoznanji, anekdotami, s prijetnimi preteklimi srečanji in zabavnimi dogodki. O obeh prijateljih sem dostikrat kaj zapisal in o njiju večkrat javno spregovoril v Slovenj Gradcu, Mislinji, Kranju, Kidričevem in drugod po Sloveniji.

S spominjanjem na ravnatelja Karla Pečka pa je povsem drugače ... Kolektiv *Umetnostnega paviljona* Slovenj Gradec, katerega prvi direktor je bil prof. Karel Pečko, me je redno zaposlil 1. 1. 1971 na delovno mesto tehničnega vodje, sicer številčno (7 zaposlenih) majhnega kulturnega zavoda, pa vendarle dobro organiziranega, ambicioznega, posebej naravnane v galerijsko dejavnost, iz katere se je v poznejših letih (2002) konstituirala pomembna *Koroška galerija likovnih umetnosti* Slovenj Gradec. Direktor K. Pečko mi je bil od vsega začetka mojega službovanja izjemno naklonjen mentor za likovno področje, strokovni svetovalec pri razreševanju različnih umetnostnih „enačb“, s katerimi sem se kot mlajši intelektualce soočal od jutra do večera! Moj delovni čas ni bil vezan na sedem ali osem ur prisotnosti v prekrasnih galerijskih prostorih tako v pasaži novoizgrajenega paviljona kot v prvem nadstropju bivše *Mestne hiše* v centru mestnega jedra, ampak sem običajno služboval po ves dan, približno tako, kakor si je zamislil akademski slikar, slovenjegraški kulturni viziionar Karel Pečko. Vztrajno me je dan za dnem seznanjal o življenju in delu slovenskih umetnikov in umetnic (L. Perko, B. Jakac, F. Mihelič, Š. Planinc, A. Lavrenčič, A. Gerlovič, J. Žuža itd.), opozarjal na veličino jugoslovanskih likovnih ustvarjalcev in ustvarjalk (P. Lubarda, O. Ivanjicki, V. Veličković, D. Džamonja itd.), poudarjal vrednosti tujih likovnih umetnikov (W. Berga, T. Lapinskega, T. Wegnerja, O. Zadkina itd.). In me končno takoj zadolžil za organizacijo razstave koroških likovnih umetnikov 1971 / 777 (H. Draušbaher, A. Gnamuš, K. Pečko, A. Repnik, J. Tisnikar, V. Slivnikar, A. Zavolovšek). Poudariti moram, da sem v 4-letnem obdobju dnevnega druženja s K. Pečkom osebno spoznal skoraj vse prej naštete znamenite likovne osebnosti in z nekaterimi od njih postal tudi prijatelj (J. Tisnikar, A. Lavrenčič, H. Draušbaher ...). Še

posebej dragocena pa mi iz tistih časov ostaja v spominu prijateljska naveza z velikim slikarjem in humanistom Wernerjem Bergom (1904–1981) z avstrijske Koroške. Imel sem izjemno srečo osebno spoznati umetnika, ki smo mu leta 1971 postavili vrhunsko pregledno razstavo v vseh prostorih *Umetnostnega paviljona*. Spoznal sem tudi Bergovo številno družino, s katero sem kar nekaj let ohranjal prijateljske stike.

Podobna doživetja so se mi po Pečkovi zaslugi dogajala ob organizaciji retrospektivne razstave del slikarja Jožeta Tisnikarja (1928–1998) v *Umetnostnem paviljonu* Slovenj Gradec leta 1972. Slikar domačin mi je bil zelo ljub prijatelj. Še preden je dozorela zamisel o „veliki“ razstavi v *UP*, sva z Jožetom posedala v njegovem skromnem ateljeju, največkrat v družbi z Vinkom Ošlakom, in načrtovala postavitev posameznih slikarskih del v širnih prostorih galerije. Seveda brezpogojno upošteva stroge razstavne kriterije, ki jih je diktiral „arhitekt“ in, lahko priznam, hkrati idejni vodja projekta direktor K. Pečko. Tisnikarjeva razstava je doživela popoln uspeh! Pojavili so se številni umetnostni kritiki iz Slovenije in tujine. Na Pečkovo pobudo je razstavo slik v celoti fotografsko dokumentiral mariborski fotograf Dragiša Modrinjak. V letu 1973 je prof. Pečko prišel na idejo, da bi lahko Tisnikarju natisnili prvo fotomonografijo. Toda kje? Kdo bo založnik? Galerija tega še ni počela, kakšen obsežen katalog ja (*Mir, humanost in prijateljstvo med narodi*, 1966 ...), kaj več do tedaj (še) ne. In našli smo skupaj z Modrinjakom rešitve za zahtevna založniška vprašanja: po dogovorih je *Založba Obzorja* iz Maribora (direktor prof. Jože Košar) leta 1974 izdala strokovno podkrepljeno knjigo *TISNIKAR* (v slovenskem in nemškem jeziku).

V tem obdobju (1974) se je akademski slikar K. Pečko začel prvič spogledovati z Uršljo goro, najprej v oljni tehniki, kmalu zatem v pastelni tehniki. Pozneje še v akrilu, grafiki, tapiseriji in mozaiku. Zakaj Uršlja gora? Sam mi je večkrat odgovoril, da ga je obsedla s svojo dominantno vlogo v Koroški pokrajini. Gora mu je kaj kmalu postala najboljša prijateljica. Z njo je v kasnejših letih uresničil tiha umetniška pričakovanja in končno ustvaril svoj najbolj obsežen opus slikarskih del, razviden tudi iz treh monografij.

Ravnateljica K. Pečka, neutrudnega humanističnega vizionarja, so že na začetku leta 1974 ponovno začele vznemirjati ideje in zamisli o večji kulturni izmenjavi občine Slovenj Gradec s tujino. Predvsem o dostojni proslavitvi 30. obletnice *OZN* v letu 1975. Na svojo stran je pridobil vrsto lokalnih somišljenikov, republiških organizacij (*Kulturna skupnost Slovenije, Društvo za Združene narode SRS, Republiška konferenca*

klubov OZN) in zveznih organizacij (*Sekretariat za zunanje zadeve SFRJ, Informativni center Združenih narodov, Beograd, Jugoslovanska komisija za sodelovanje z Unescocom, Beograd, itd.*). V Slovenj Gradcu nam je uspelo izpeljati mednarodne kulturne prireditve *MIR 75 - 30 OZN*. Osrednji dogodek je bil vezan na angažirano figuraliko likovnih umetnikov iz 33 držav. S Pečkom sva bila v obdobju priprav teden dni v Beogradu in najprej obiskala *Ministrstvo za zunanje zadeve SFRJ* (L. Mojsov, M. Vrhunc), pozneje sva uradno obiskala večino tujih ambasad, ki so dajale soglasja za razstavljanje njihovih umetnikov, vključno s sofinanciranjem transportnih in drugih špedicijskih storitev. S pomočjo priznanih likovnih strokovnjakov, tako slovenskih (A. Bassin, Marijan Tršar ...) kot tudi tujih (J. Križ, J.-J. Leveque, I. Subotič, Z. Rus), smo na čelu z dr. Dragom Plešivčnikom, predsednikom organizacijskega odbora *MIR 75 - 30 OZN*, in Ivanom Uršičem, predsednikom občinske skupščine Slovenj Gradec, koristno prispevali posredovanju domače in tuje likovne ustvarjalnosti slovenskemu občinstvu in hkrati izrazili privrženost miru, pravičnim odnosom med ljudmi in narodi ter ciljem, ki jih razvija *OZN* ...

Ob izteku leta 1975 sem se resnično zavedal, da mi je bilo po zaslugi ravnatelja K. Pečka usojeno in podarjeno, da sem lahko nekaj let službeno prestopal prag kulturnega hrama, to je *Umetnostnega paviljona* Slovenj Gradec, prežetega z akademizmom posebne umetnostnozgodovinske prisotnosti. Svetovno znane in domače umetniške osebnosti (predvsem likovne) so botrovale ne samo vzpostavljanju kontaktov in kasnejših dogovorov o sodelovanju, ampak so marsikdaj prerasla v osebna srečanja tako doma kot v tujini (Avstrija, Nemčija, Nizozemska, Francija, Italija)! Zame je bilo to obdobje odlično vzporedno tako rekoč univerzitetno izobraževanje ... In posledično najboljša strokovna podlaga za kasnejše dvajsetletno (1988–2008) zasebno delovanje na področju galerijske in založniške dejavnosti v mestu Slovenj Gradcu (*Galerija in založba N. Kolar, s. p.*) in za večletno (1992–2000) časopisno založniško dejavnost na Ravnah na Koroškem (*ČZP Voranc, d. o. o., PREPIH - koroški časopis*).

Memoarska spominjanja na Pečkovo galerijsko življenje in presojanja o njegovi umetniški ustvarjalnosti sem v tej obliki zabeležil prvič, prepričan pa sem, da bodo tudi v prihodnje priložnosti za podobna zapisovanja.

Niko R. Kolar

Brda nad Turiško vasjo, november 2019

Naš Profesor

KAREL

Leta 1973 sem prišla v Slovenj Gradec in se zaposlila pri podjetju *Kolinska*. Kmalu sem spoznala profesorja Karla Pečka. Sodelavka je napovedala njegov prihod: »Profesor pride,« in hitela premikati stvari na mizi. Opazila sem njeno nerovo.

Kmalu sem spoznala, da se v podjetju ne zgodi ničesar pomembnega brez njegovega mnenja, brez Profesorjevih usmeritev. Tako okrajšano smo nazivali akademskega slikarja Karla Pečka, vedno z visoko spoštljivostjo. Svetoval je pri raznovrstnih obnovah, pri novogradnjah trgovskih in gostinskih lokalov in prepričeval arhitekta: »A vete vi ka, to je mesto, to je Slovenj Gradec, tu je središče kulture Koroške ...«

Določal je barvno paletu pri fasadah, pri opleskih, v gostišču tudi barvo namiznih prtov. Določal je poimenovanja za trgovske in gostinske lokale. Reklamne izveske je oblikoval skupaj z izvajalcem Andrejem Štelcerjem, v tistem času edinim lokalnim oblikovalcem. Ime *Gostišče Bellevue* na Legnu in *Moj Market-Moj Bistro* je njegovo avtorstvo poimenovanje. Določeval je, kaj je lahko v izložbi, kaj in kako naj bo napisano na vratih. Če je kdor koli na Glavnem trgu urejeval fasado ali lokal, je bilo tako rekoč samo po sebi razumljivo, da je za nasvet vprašal Profesorja ali mu posredoval svojo idejo oziroma zamisel v pregled in potrditev, da ni bil kasneje deležen njegove ostre kritike in nujnih popravkov „šlampaarije“.

Leta 1986 smo z matičnim podjetjem *Kolinska Ljubljana* organizirali dvodnevni vsejugoslovanski simpozij *Vrenje Beograd*, to je bilo združenje proizvajalcev in ponudnikov brezalkoholnih pijač iz takratne skupne države. Velik organizacijski zalogaj za naše malo podjetje. Pomagal je Profesor. Bil je pomembnejši član organizacijskega odbora. Poučil nas je o protokolu, spremljal priprave in udeležence nagovoril kot „ambasador mesta in kulture“ na terasi našega gostišča *Bellevue*. S slikovito predstavo zgodovine in kulturnega utripa mesta je zelo navdušil. Vseh 80 mu je v popoldanskem času sledilo na ogledu mesta, galerijskih razstavljenih eksponatov, pa muzeja in *Sokličeve zbirke*. Ob večerji in druženju je bil v središču pozornosti in zasenčil vse visoke goste. Podobno se je vključeval v vse pomembne dogodke, ki smo jih takrat organizirali v podjetju. Takrat smo bili kot TOZD (temeljna organizacija združenega dela)

združeni v OZD, s še petimi TOZD (Črnomelj, Mirna, Ljubljana ...) pa v SOZD živilske industrije Slovenije. Druženja so potekala po poslovnih in sindikalnih interesih. Pogosto so bili sestanki in sindikalni izleti tudi pri nas (bodisi v podjetju bodisi na Koroškem). Vedno je bil dejavno vključen Profesor, saj je opravil predstavitev mesta, kulture in vodil ogleda. V tistem času je predstavljal najboljšo neposredno informacijo in reklamo za mesto, kulturne in druge znamenitosti. Marsikdo se je z družino vračal in tudi takrat izkoristil poznanstvo s Profesorjem, ki je vedno naklonjeno vodil po galeriji in muzeju, kar je seveda bila za goste izjemna čast, za mesto pa najboljša promocija.

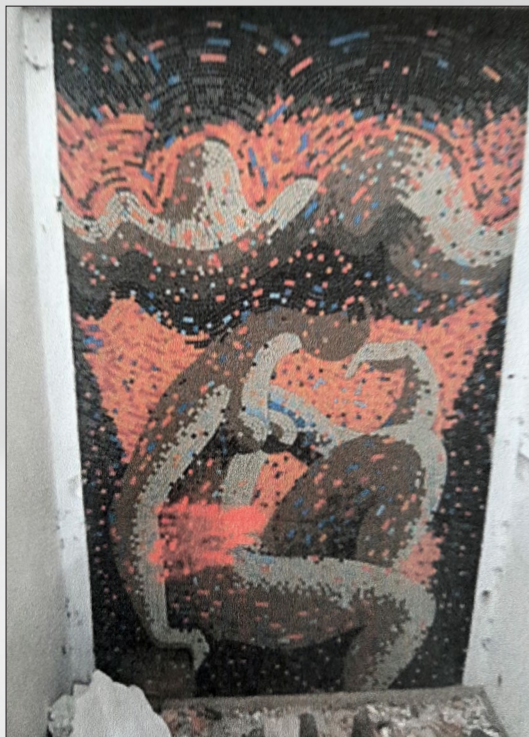
Kadar smo imeli goste iz drugih krajev, držav, je bil Profesor vedno vključen v običajnim nagovorom in izrekom dobrodošlice. Boljšega poznavalca in pripovedovalca zgodovine, kulturnega utripa mesta, razvoja, takrat ni bilo. Velikokrat je podjetje in tudi nas posameznike rešil iz zadrege, kako poskrbeti za naše goste, da se bodo med nami dobro počutili in odnesli dober vtis. Marsikdo je odšel tudi z njegovo sliko. In ni jih bilo malo, ki so se v mesto še vračali.

Sodelovanje je bilo vzajemno. Z gostinskimi storitvami smo sodelovali pri večini projektov, otvoritvah razstav in drugih dogodkih v galeriji. Danes bi to imenovali catering. Pogosto smo se znašli v kakšni zadregi. Vsaka tovrstna angažiranost v galeriji je bila povezana z učenjem, pridobivanjem novih in drugačnih izkušenj, tudi s seznanjanjem z bontonom in načini (po) strežbe. Velikokrat smo drveli po izdelke v trgovine čez mejo, da smo lahko postregli klienteli primerno. Strežno osebje je moralo biti čedno urejeno, že kar v strežnih kostumih ali haljah primernih barv. O marsičem nam je svetoval tudi Profesor, ki je bil uglajen gospod, svetovljan. Računi, izstavljeni za galerijo, so bili zelo redki. Pravzaprav neke sorte odgovor na njegov znameniti: »A vete vi ka, galerija pa ja nima dnarja. Kulturo je treba podpirat.« Pravzaprav smo bili še ponosni, da smo bili vključeni in del dogodkov in zgodb, ki so se odvijale in bile pomembne za mesto, regijo, državo. Seveda so nekateri negodovali: »Preveč za kulturo, potrebe so ...«, vendar je bil direktor Miro Cvahte velik ljubitelj kulture in pravzaprav skrbel, da smo bili mecen kulture v našem mestu. Za reprezentančna darila, darila sodelavcem za nagrade ali jubileje smo kupili slike domačih avtorjev, najpogosteje pa seveda Pečkovo *Uršljo goro*. Njegove slike so visele v naših pisarnah, vitraži z njegovimi likovnimi upodobitvami so krasili vrata in predelne stene v lokalu *Moj Market-Moj Bistro*.

Leta 1987 je na stopnišču v restavraciji

Bellevue Legen, če se prav spomnim, s skupino dijakov, naredil mozaik ženskega akta s plapolajočimi lasmi v veduti Uršlje gore. Mi smo ga v šali poimenovali *Belvijska Uršula*. Ta mozaik je galerija rešila tik pred rušenjem že nekaj let propadajočega objekta na najljepši lokaciji legenske planote, s prečudovitim razgledom na mesto, Stari trg, Rahtel in Uršljo goro. Mozaik bo umeščen kot pomnik slikarju in ustanovitelju *Koroške galerije likovnih umetnosti* na lokaciji, ki jo bo izbrala stroka. Meni pa je lep in trajen spomin slika, ki mi jo je izročil ob otvoritvi mozaika v zahvalo, da sem podprla idejo in pripomogla k izvedbi.

Delo nas je povezovalo z galerijo in Profesorjem tudi v zasebnem življenju. Obiski profesorja pri nas doma so postali stalnica. Zlasti v poletnem času je rad prihajal na našo teraso, še raje pa je posedel na leseni klopci pod staro jablano, ki smo jo žal pred leti zaradi ureditve dvorišča posekali. Zelo smo si šteli v čast, ko je s seboj pripeljal druge umetnike, domačine in iz sveta. Spominjam se vročega julijskega dne leta 1988. Telefonski klic: »Pečko tu, a vete vi ka, pri meni je Toon Wegner, bi prišla k vam na teraso.« Ime mi ni, in tudi možu ne, ničesar povedalo. Prišla sta, posedli smo se, nazdravili za dobrodošlico in pričeli pogovor. Vrata v dnevno sobo so bila odprta, na tleh pa sta ležala podprtih glav desetletna hči in možev nečak, ker sta gledala televizor. Nenadoma je gost sunkoma

Pečkova Belvijska Uršula, mozaik je bil rešen tik pred rušenjem.

vstal, zavpil: »Schau, schau.« Kozarci na mizi so se prevrnili in izlili tekočino po nas sedečih, gospod pa je z dolgimi koraki preskočil oba otroka, ki sta se kar precej zmedla, in s stene vzel sliko, barvni lesorez *Splavarjenje lesa*.

Razprtih oči je govoril in govoril. Profesor je vstal in gledala sta sliko in veselo kramljala. Sledil je prevod. »Ta slika je njegovo delo. Ne morte vi mislit, kako je vesel, da jo je našel viseti tu v vaši sobi. Zdi se mu neverjetno. Pravi, da prinesite svinčnik, neki bo napisu na hrbtno stran. Vete vi ka, to je neverjetno.« Slikar Wegner, zdaj naš gost, je pisal, govoril in zmajeval z glavo. Začuden on, še bolj midva z možem.

Veliko je še bilo druženj in prijetnih presečenj s Profesorjem in gosti, ki so bili z njim. Prenekatera zgodba, ki jo je pripovedoval, je ostala v spominu. Tako tudi obisk oktobra 1998, ko je na klopcu pod našo jablano prvič in, žal, tudi zadnjič, le teden ali dva pred njegovo smrtjo, pripeljal slikarja Jožeta Tisnikarja. Steklenica vina z etiketo slike Tisnikarja in njegovim podpisom je trajen spomin. Nikoli je ne bomo odprli. Takrat, ko sta odhajala, sta obljubila, da kmalu spet prideta in da bosta oba risala našo siamsko muco Ferdo, ki ju je, privezana na vrvice ob drugem drevesu, zvedavo opazovala (muca je bila hišna, če pa smo bili na dvorišču, je bila privezana k češnji). Pripovedovala sta prigode iz njunih življenj in skupnih druženj. Ob odhodu smo se veselili napovedanega ponovnega snidenja. Moram priznati, veliko mi je bilo do tega, da bo naša ljubljena in posebna muca upodobljena na dveh slikah naših velikih slikarjev. Ko je do nas prišla žalostna vest o tragični smrti Jožeta Tisnikarja, smo bili pretreseni.

V tem spominskem zapisu prebujeni časi so bili drugačni od današnjih, vendar lepi – lepi tudi zaradi ljudi, ki so nas popeljali v kulturo, nam približali svet, med njimi še zlasti spoštovani občan, častni občan, akademski slikar, galerist, pedagog in naš prijatelj Karel Pečko. Profesor.

Martina Šisernik

Prevod zapisa T. Wegnerja na hrbtni strani barvnega lesoreza *Splavarjenje lesa*:

»Na čudežen način sem našel enega od svojih printov, ki je bil kupljen v letu 1967. Obiskal sem sina in snaho občinskega sekretarja Slovenj Gradca (?) skupaj s profesorjem Karlom Pečkom, ki je bil moj promotor v Jugoslaviji (ni breljivo ...) Franc Razdevšek. Moj print je v dobrih rokah, odhajam pomirjen.«

Mušketirji mojstra Karla Pečka

KAREL

Konec decembra lani me je poklical urednik revije *Odsevanja* in me obvestil, da bomo v letošnjem letu obeležili 100-letnico rojstva našega častnega občana akad. slikarja Karla Pečka. Med drugim bodo njemu v spomin posvetili tudi del vsebine v reviji, ki bo izšla letos v marcu. Ker je bilo Andreju Makucu znano, da sem bil v zadnjem času Pečkovega življenja pogosto v njegovi družbi s še drugimi, me je vprašal, če bi bil pripravljen napisati nekaj spominov na ta druženja. Nerad sem privolil, nisem več podobnega pisanja, vendar sem na prošnjo pristal iz spoštovanja do slikarja in z upanjem, da bodo bralci iz zapisanega le dobili nekaj vtisov, kako je izgledalo druženje z mojstrom Pečkom. Bilo je zanimivo, poučno, veselo, včasih tudi burno.

Začetek mojega druženja

Bilo je neko soboto, avgusta leta 2008. Kot običajno sem se sprehodil v mesto na kavo. Ko sem šel mimo *Mestne kavarne*, bil je lep poletni dan, so zunaj pod senčniki sedeli slikar Karel Pečko, Seničar Hinko, doktor, Špragar Cveta, profesorica, in ga. Elza Mori. Cveta me je v svoji „maniri“ vprašala, kam se grem gonit. Dejal sem ji, da še razmišljam. »Potem pa prisedi,« mi je dejala in sem, sicer malo z zadržkom. Bil sem bolj poslušalec z nekoliko rešpekta pred ugledno družbo starejših. Tako sem se kasneje, dva do trikrat na teden, pridruževal omenjeni skupini; imel sem občutek, da jim nisem odveč, da so me sprejeli. Hinko Seničar in Cveta Špragar sta bila zanimiva sogovornika zaradi različnih življenjskih izkušenj. Na primer: Seničar je bil, kot mnogi Slovenci, med 2. sv. vojno prisilno mobiliziran v nemško vojsko. Pripovedoval je, da je bil dodeljen k artileriji protizračne obrambe. Vaje na različnih orožjih so imeli leta 1943 pri avstrijskem Linzu, v njegovi enoti pa je vadil tudi Joseph Ratzinger, nekoč član hitlerjugenda, kasnejši papež Benedikt XVI. Da je bilo to res, nam je dokazal s fotografijami iz tistega časa. Na Trgu svobode 2 v Slovenj Gradcu, kjer ima Alenka, Seničarjeva hčerka, trgovinico, visi povečava ene od omenjenih fotografij, na kateri se vidi samo del Seničarjevega obraza, medtem ko je nekdanji papež na vrhu topa viden zelo dobro; prepoznamo ga lahko po štrlečih ušesih. Cveta pa je bila živa enciklopedija nekdanjih slovenjgraških ljudi in dogodkov. Pogovori v tej

družbi so bili zanimivi – tako mi je to druženje prišlo v navado in ga bom ohranjal, dokler bom lahko.

Širjenje družbe

Preden sem se pridružil družbi mojstra Pečka, nisem imel redne družbe. Še največkrat sva se dobivala s Poldetom Krajncem, ki je bil 45 let klarinetist znanega ansambla Štirje kovači, pred mnogimi leti pa sva bila oba člana *SG jazz ansambla*. Poleti leta 2011 sem Poldeta povabil v družbo mojstra Pečka, kmalu zatem še univ. dipl. ing. gozdarstva Huberta Dolinška, tudi pilota amaterja, ki ga je Pečko zaradi njegove strokovnosti in splošne široke razgledanosti zelo cenil, ter nato še Ivana-Hanzana-Johna Štumbergerja, dolgoletnega člana ansambla *Fantje treh dolin*; tudi Hanza je bil član *SG jazz ansambla*. Vsi so se z veseljem pridružili, vseh nas pa je bil vesel tudi mojster Pečko. Elza Mori, dama s klobukom, kot jo je poimenoval Pečko, vedno elegantna in skladno urejena, samozavestna, vedoželjna, radovedna, načelna, optimistična, ljubiteljica lepih rož in radodarna, nas je velikokrat razvajala s svojimi okusnimi štrudlji, ki jih je prinašala v kavarno. Ob bolezenskih težavah zelo pozorna, saj nam vedno pomaga po svojih močeh, službovala je namreč v laboratoriju v bolnišnici, kjer ohranja še sedaj prijateljske vezi. Je zelo družabna, nekoliko hedonistična, vedno pripravljena za ples (kljub poškodbam, ki jih pri tem stakne), pa tudi dominantna, neposredna in včasih z jezikom ostra, zaradi česar lahko tudi neprijetna sogovornica.

Na začetku redkeje, kasneje pa kar redno, je prihajal v našo družbo tudi prof. dr. Jože Marsel, nekoč eden najbolj prepoznavnih strokovnjakov na področju analize kemije v Sloveniji in Jugoslaviji. Nekje leta 2013 se nam je na povabilo Huberta pridružila še gospa Tanja Horvat Kessler, hčerka dirigenta simfoničnega orkestra v Slovenj Gradcu Ela Horvata, ki je nekoč uspešno deloval v okviru *Glasbene šole SG*. Tanja je živela dobrih 30 let predvsem v Nemčiji in deloma v Švici, Monaku, Avstriji in na Nizozemskem, kjer je bila prodajalka parfumov, ličil in kozmetike v prestižnih parfumerijah *Dior* in *Lancaster*. Tako nas je bilo z mojo malenkostjo (včasih 161 cm) deset dokaj rednih članov Pečkovega omizja. Mojster Pečko je bil predvsem po upokojitvi

dnevni obiskovalec *Mestne kavarne*, medtem ko smo ostali prihajali različno, kakor je dopuščal čas. Zadnjih nekaj let Pečkovega življenja smo redni člani omizja skrbeli, da mu je vsak dan delal družbo vsaj eden od nas; čutili smo, da nas potrebuje. Sam je večkrat hvaležno izrazil, da mu veliko pomenimo in da se zato počuti dobro. Še dobri dve leti pred smrtjo je zagotavljal, da bo živel vsaj 100 let in več. Starosti ni rad priznaval, kar je dokazoval, ker si pri hoji dolgo ni hotel pomagati s palico.

Izobrazbeno, poklicno in tudi drugače raznovrstna družba je omogočila zanimive pogovore in razprave in ravno to je zelo godilo nestorju naše družbe in seveda tudi nam. Naj poudarim, da smo bili redni člani omizja politično usmerjeni bolj v levo, ideološko/nazorsko pa predvsem ateisti; mogoče je kdo skrival agnosticizem.

Našo družbo so pogosto dopolnili občasni obiskovalci, in to Niko Kolar in Franjo Murko, oba občinska funkcionarja, ki sta nas obveščala o dogajanjih v naši občini, predvsem s področij kulture in politike, pa Anica Maček, dolgoletna uslužbenka umetnostne galerije v SG, živi leksikon s področja kulture v občini in širše, zato je mnogokrat pomagala Pečku spomniti se imen ali datumov preteklih dogodkov v *Koroški galeriji likovnih umetnosti*, kjer je bil mojster Pečko dolgoletni ravnatelj, in še Vinko Ošlak, filozof, pisatelj, publicist, prevajalec, po svetovnem nazoru pa že skoraj dve desetletji biblijsko utemeljen

kristjan, ki ima za zadnje merilo resnice *Sveto pismo*. Za rimokatolike je zato heretik in marsikomu trn v peti. Za nas je bil zanimiv sogovornik kot filozof in izvrsten retorik, velik poznavalec slovenske in svetovne literature, različnih verstev, zgodovine in še kaj, s svojimi pogledi na stvarstvo sveta pa je omizje večkrat „razburkal“. Nekoč je prof. dr. Jožeta Marsela, ki je na evolucijo, to je izvor in razvoj živih organizmov, kot znanstvenik in ateist gledal popolnoma drugače kot Ošlak, tako razburil, da je ta vstal in zapustil omizje, kar nam je bilo vsem zelo žal. Dr. Jožetu se je zdelo otročje poslušati Ošlakove filozofske kreacionistične razlage nastanka sveta. Mi smo bili ob njunih „živahnih“ dialogih bolj poslušalci. Osebno Ošlaka cenim, čeravno sva svetovno-nazorsko „vsak na svojem bregu“. Cenim njegovo splošno razgledanost, poznavanje jezikov, njegov briljantni spomin, načelnost in predvsem skromnost, ki je v skladu z njegovim prepričanjem, kakor ga je oznanjal Jezus. Spomnim se dne, 1. ali 2. maja 2016. Elza, Polde in jaz smo stali pred bivšo *Bato*, danes *Banka Adiko*, ko je mimo nas prišel Vinko. Povedali smo mu, da Pečko leži zelo slab v bolnišnici; takoj se je odpravil k njemu na obisk. Kasneje nam je povedal, da je Pečko spal, ni ga hotel buditi, ampak je pomolil in se poslovil. Lepa gesta v skladu z njegovim prepričanjem.

Kot občasnega člana omizja moram omeniti Branka Vivoda, Mislinjčana, nekoč atleta – ska-

Mestna kavarna (maj 2011), z leve: Ivan-Hanza-John Štumberger, Elza Mori, Cveta Špragar, Milan Januška, Polde Krajnc, Karel Pečko in Hubert Dolinšek (arhiv Milana Januške)

kalca v višino, člana *AK Kladivar* v Celju. Bil je član jugoslovanske državne reprezentance. Leta 1964 je postavil državni rekord, prvi v Jugoslaviji je preskočil višino 210 cm. Kot vrhunski atlet je imel priložnost prepotovati velik del sveta. Ob našem druženju nam je veliko pripovedoval o svojih doživetjih na potovanjih in popestril razlage z mnogimi fotografijami; mojster Pečko in ostali smo mu vedno radi z zanimanjem prisluhnili.

Radi smo prisluhnili tudi Mimiki Gajšek, ki se je običajno dvakrat letno pridružila našemu omizju in to predvsem zaradi mojstra Pečka ter nam pripovedovala o življenju v Tuniziji; v mladosti se je namreč poročila z arhitektom Tunizijcem in se preselila k njemu v Tunis.

Nekajkrat se nam je pridružila tudi znana slovenjgraška Newyorčanka Irena Mernik Knee, ki domuje v prestižnem predelu New Yorka, na Manhattanu. Radi smo jo poslušali, ko nam je pripovedovala o življenju v ZDA. Vedno nas je prijazno povabila, naj jo obiščemo, če nas pot slučajno zanese v New York.

K našemu omizju v *Mestni kavarni* pa so bolj redko prihajali tudi primarij Drago Plešivčnik, zdravnica Edita Kraljeva in Boris Pospihalj, patolog v slovenjgraški bolnišnici, Andreja Hribernik, sedanja direktorica *KGLU*, in Marko Košan, kustos in muzejski svetnik v *KGLU*, ter vsi aktualni župani *MO SG* - vsi iz spoštovanja do mojstra Pečka.

Ob naštetih pa še Janja Koren, znana in odlična novinarka in voditeljica *Točke preloma* na nacionalni *TV 1* s partnerjem Miletom Crnovičem, nekoč šefom trženja pri *HIT Alpinea* v Kranjski Gori, sedaj zaposlen v banki *Sberbank*, in tudi Dragica Puc, RTV-dokumentaristka, novinarka, prevajalka, pisateljica in fotografinja, in še Jože Potočnik, profesor.

V času našega druženja so mojstra Pečka v kavarni (ločeno) obiskali tudi poljsko-ameriški slikar in grafik Tadeusz Lapinski, akademski slikar Rudi Španzel in varuhinja človekovih pravic Vlasta Nussdorfer.

Janja Koren je organizirala, da se je mojster na vrtu njene domačije srečal tudi z odličnim časnikarjem in doajenom med slovenskimi novinarji Jurijem Gustinčičem. Verjetno je bilo podobnih obiskov še več, za katere pa nimam podatkov.

Moj namen, ko naštevam ljudi, ki so se bolj ali manj udeleževali kavarniškega omizja izključno zaradi mojstra Pečka, jih kratko opisujem in navajam njihove nazive, je, da poudarim Pečkovo duhovno, srčno in splošno širino. **Rad se je družil z vsakim**, ne glede na poreklo, izobrazbo, funkcijo ali poklic, da ga je le prepoznal za pošte-

nega in zanesljivega. Nikoli ni deloval vzvišeno.

Čudim se in občudujem mojstra, **ker nekoli** ko poznam njegovo življenje, v kakšni revščini se je rodil in živel, kaj vse je počel, preden se je izobrazil. Delal je v kamnolomu, izučil se je za kovača, urejal je hudournike in še kaj, pa se je znal kasneje, ko je uspel, vesti, kot bi bil rojen in vzgojen v aristokratski družini; menim, da je to plod naravne inteligence.

Pečko kot sogovornik

Pregovorno značilne samovšečnosti in ljubosumnosti med umetniki in „umetniki“ pri našem mojstru ni bilo zaznati. Bil je kritičen do nekaterih, predvsem modernih, smeri v slikarstvu. Zanj je morala dobra slika vsebovati štiri elemente: barvo, harmonijo, obliko in ritem; to je vedno poudarjal. Cenil je dela izobraženih umetnikov, vendar ne vseh; kritike je izražal na svoj način: tako, da je bil tiho. Ni pa bil naklonjen nekaterim novim načinom likovnega izražanja, na primer nerazumljivim inštalacijam.

Cenil pa je slikarja samouka Jožeta Tisnikarja, kateremu je bil na začetku odličen mentor, saj mu je svetoval, kaj naj riše.

Manj znano in čudno je, kar mi je povedala gospa Elza, da mojster Pečko ni posedoval nobene od Tisnikarjevih slik. Mogoče je pričakoval, da mu bo Tisnikar, kot bivšemu mentorju, podaril eno od slik, kar bi se spodobilo; sam zanj ni hotel prositi. Tisnikar pa se je mogoče bal (?), da mentor s poklonjeno sliko ne bi bil zadovoljen.

Že leta pred kavarniškim druženjem sem mojstra Pečka spoznal kot vizionarja. Sprehajala sva se po Legnu proti Gradišču. Razlagal mi je, kako bi Slovenj Gradec lahko izkoristil Gradišče, ki leži na edinstveni lokaciji. Zgradili naj bi moderen turistični objekt, kamor bi privabljali goste z globokimi žepi (**prince, šejke ...**) in tako polnili občinski proračun. Takrat je bilo letališče v razcvetu, turistično pa so se začele razvijati tudi Kope po zamislih inženirja Dušana Dretnika. Še danes se mi zdi načrt megalomanski, da ne rečem futurističen, lahko pa da bi Pečku, če bi mu pustili in pomagali, uspelo, kot mu je uspelo zgraditi galerijo s pomočjo še nekaterih, kar tudi ni bil mačji kašelj; vprašanje je, če bi sploh komu.

Večkrat nam je mojster Pečko potožil, da v *KGLU* pogreša razstave, ki bi pritegnile maso obiskovalcev, kot je to bilo med letoma 1966 in 1985. Pritoževal se je nad hrupom v čajnicipivnici v atriju *KGLU*, češ da to ne sodi v kulturni hram. Ko nam je pripovedoval o delu, ko je bil še aktiven v *UP* ali kasneje v *KGLU*, se nam je zdel nekoliko otožen; težko se je namreč sprijaznil, da ni več potreben, da je odrinjen od dela, ki

ga je opravljal dolgo, zelo uspešno in rad.

Pečko je bil, kot vsak umetnik, nekoliko boema, kar je čutila predvsem njegova družina. Nekoč, ko sva bila sama, mi je dejal, da se zaveda, da ni bil zgleden mož in oče in da je bila njegova skrb za družino predvsem materialna; kot bi se hotel spovedati, olajšati si dušo. Rad se je ponašal predvsem s sinovoma, ki sta se uveljavila na *RTV*. Ne čudim se Sokratovi ženi Ksantipi, ki je sinonim za prepirljivko, saj se Sokrat sploh ni zanimal za ženo in otroke in je ves čas posvetil filozofiji. Pečko je imel srečo, da je imel skromno, dobro, potrpežljivo in mogoče (pre)ponižno ženo, ki je njegovo boemstvo prenašala drugače kot Sokratova Ksantipa.

Bil je tudi nekoliko hedonista. Do tega spoznanja sem prišel, ko nam je pripovedoval, kako se je včasih za vikend odpeljal v Pariz, kjer je na Montmartru, shajališču umetnikov, popil kavico ali dve; in še druge zgodbe.

Na začetku našega shajanja je Pečko (pre) večkrat kavalirsko plačeval celo ceho, kljub nasprotovanju omizja. To „prakso“ smo morali skoraj na silo prekinili tako, da smo se dogovorili, da bo od 1. 1. 2012 plačal vsak svoj strošek, razen ob rojstnih dnevih, ko plača slavljenec. To navado ohranjamo še danes.

Kot sem že zapisal, nam je bilo v Pečkovi družbi zanimivo, poučno pa tudi zabavno. Teme pogovorov so bile različne: od umetnosti, predvsem likovne in kiparske, o katerih nam je veliko pripovedoval mojster Pečko, do znanosti – o gozdarski in lesarski, vesoljski, pa splošno o tehniki, nam je pripravljaval predavanja Hubert, ki je tudi velik ljubitelj klasične glasbe in baleta. Po vsakokratni predstavi v Mariboru, kjer je dolgoletni redni abonent *Opere in baleta*, nam je in nam še pripoveduje o svojih vtisih. S področij kemije in biologije nam je veliko zanimivega povedal prof. dr. Jože Marsel; o tekočih športnih novicah in dosežkih sta nas obveščala Hanza in Polde, oba pa sta bila poznavalca narodno-zabavne pa tudi jazz glasbe. Skoraj vse teme, o katerih smo razpravljali, so zanimale našega mojstra, rad je poslušal in se vključeval v debate. Če pa smo kdaj opazili, da je gledal zamaknjeno proti oknu na Trg svobode, je to pomenilo, da ga debata ne zanima, pa smo jo spremenili ali prekinili.

Ob vseh debatah, razpravah in pogovorih z mojstrom smo mušketirji vsa ta leta doživljali kot univerzo 3. obdobja. Veliko smo pridobili, se naučili pa tudi značajsko spremenili; ugotavljam, da smo postali pri pogovorih strpnejši in tolerantnejši. Učimo se spoštljivega komuniciranja, poskušamo namreč upoštevati pravilo govorjenja in poslušanja v razmerju 1 : 2, torej, ena usta in dvoje ušes ali poslušaj dvakrat dalj, kot govoriš.

V letih od 2008 do 2010 je prišlo do revitalizacije mestnega jedra, Trga svobode, parka pri *Gimnaziji* in Gosposvetske ulice, zaradi česar je bilo to področje precej razkopano. Bila je sobota ali nedelja julija leta 2009, z mojstrom sva bila sama v kavarni. Ko sva se proti 14. uri odpravila domov, si je mojster šel še po kosilo v bolnišnico; med tednom mu ga je običajno prinašal hišnik Franc Kotnik ali pa snažilka Cilka Kresnik. Po poti proti gimnaziji sem opazil, kako z veliko težavo premaguje razdrapan teren. Ponudil sem se, da mu ob sobotah in nedeljah prinašam kosilo. Ponudbo je z veseljem sprejel; ko sem bil odsoten, sta to delo opravljala Polde ali Elza. Mojster nam je bil za uslugo zelo hvaležen, mi pa vesel, da mu lahko pomagamo.

In zakaj mojster?

Nekega dne sva šla z mojstrom na kratek sprehod iz *Mestne kavarne* proti gimnaziji. Pečko je bil v nižji gimnaziji dve leti moj učitelj likovne vzgoje. Ker so ga nekateri v družbi naslavljali s profesorjem, sem ga ob tej priložnosti vprašal, ali je opravil po končani likovni akademiji tudi pedagoške izpite in si tako pridobil še naziv profesorja. Brez zadrege mi je priznal, da teh izpitov nima. Zatem sem ga vprašal, kako ga naj nazivamo, in mi je odgovoril – MOJSTER. Verjetno, razmišljam, kot nazivajo dirigente maestro, pritiče likovnikom in kiparjem naziv mojster.

Naj opišem zame zelo drag dogodek, ki se je zgodil 30. septembra 2015, torej dan po mojstrovem 95. rojstnem dnevu v *Mestni kavarni*, kjer smo ga takrat tudi praznovali. Zbrani smo bili njegovi mušketirji, zraven pa še Tanja Horvat, Niko Kolar in Franjo Murko. Mojster mi je pokazal modro mapo in mi dejal, da ima nekaj zame,

Slika jesenskih listov, avtor Milan Januška, nastalo 1. decembra 1954 (foto M. Januška)

kar mi bo pokazal kasneje. Na prigovarjanje radovednega omizja, da naj nam tisto „nekaj“ pokaže takoj, je le odprl mapo in potegnil iz nje, ne boste verjeli, mojo risbo, ki sem jo narisal kot njegov dijak 1. 12. 1954; skoraj pred 61 leti. Dejal je, da sedaj ureja svoje stvari in da je med njimi našel mojo risbo, ki mi jo izroča. Neznansko presenečen in vesel sem sprejel risbo, na katero se je mojster še podpisal. Risbo sem dal kasneje uokviriti in jo doma z veselje pokažem obiskovalcem. Zanimivo, da sem ohranil spomin na risbo in jo takoj prepoznal. Zgleda, da je bil december 1954 suh kot letošnji, zato je bilo na tleh še mnogo v jeseni odpadlega listja. Mojster nam je dal nalogo, da nabereмо nekaj listov in jih poskušamo čim bolj verno narisati. Poiskal sem 3 liste, jih položil na risalni papir, s svinčnikom rahlo obrišal konture ter jih zatem z vodenimi barvicami pobarval. Risba nima umetniške vrednosti, mi je pa uspelo liste pobarvati dokaj dobro, kar je bil

najbrž razlog, da je mojster risbo sploh ohranil. Kar nekaj znancev je bilo, ko sem jim risbo pokazal, najprej prepričanih, da jim kažem herbarij, torej stisnjene liste.

Zakaj mušketirji?

To poimenovanje je v zvezi z dogodkom, s katerim je mojster svoje najbolj zveste člane omizja močno presenetil in predvsem počastil. Bilo je 29. marca 2014. Z mojstrom smo že nekaj časa sedeli v *Mestni kavarni*, pili kavo in kramljali o različnih stvareh. Čez čas je iz svoje mape potegnil list in nas nagovoril nekako takole: »Dragi člani omizja, dolgo se že poznamo, prepoznal sem vas kot zaupanja vredne prijatelje in pravi prijatelji se med seboj tikajo. Zato predlagam, da podpisemo to listino (pokaže na list), s katero se kot trajna BRATOVŠČINA MUŠKETIRJEV zavežemo, da se odslej naprej spoštljivo TIKAMO.«

Pred zavezo in podpisi, na vrhu lista, so bila napisana *Pravila vikanja in tikanja*.

To bo pa težko, sem najprej presenečen pomislil. Kako naj starejšega in spoštovanega vrednega gospoda, ki sem ga več kot 60 let vikal, sedaj naenkrat tikam. Na njegovo željo smo ga odslej imenovali Karel. Nekaj časa nam je šlo težko iz ust, zato smo se tudi motili.

Pomagal sem mu poiskati kraj, kjer je pred leti slikal staro hišo

Bilo je jeseni leta 2011, ko mi mojster Pečko pričel pripovedovati, da je leta 1958 slikal na Graški Gori staro hišo, ki je bila bolj podobna podrtiji kot hiši. Izrazil je željo, da bi zelo rad videl, kako zgleda ta kraj danes. Ker je vedel, da imam na Graški Gori vikend, se je po pomoč obrnil name. Ni bilo enostavno, pa vendar z malo sreče in na veliko veselje mojstra sem odkril ta kraj, kamor smo šli tudi na obisk. Ob tej priložnosti je spoznal gospo Olgo Plazl, ki se je rodila v tej hiši, in sedanjega lastnika nove lepe hiše na istem kraju Draga Urana. Pečko nam je povedal, da je kasneje sliko dobil dr. Dušan Mlinšek za doktorat, ki ga je opravil v Švici. Gospe Olgi Plazl je ob tej priložnosti podaril barvno reprodukcijo njene rojstne hiše s posvetilom.

Še nekaj zanimivosti

Ko smo razpravljali o Luni, mojster ni verjel, da so ljudje pristali na Luni.

Nekoga dne smo sedeli v *Mestni kavarni* mojster, Polde in jaz; pogovor je nanesel na mojstrovega očeta. Povedal nama je, da išče in nikakor

Pravila vikanja in tikanja sodijo med osnovna pravila lepega vedenja. Na splošno velja, da z »vi« izražamo distanco in formalnost odnosa, s »ti« pa izražamo bližino in večje zaupanje. Po bontonu ima prednost vikanje oziroma to, da vikamo vse neznane in polnoletne osebe – ne le starejših od sebe. Z vikanjem namreč izražamo spoštovanje do sogovornika, torej ni izključno privilegij starejših ali nadrejenih. Čes ste v dvomih, zato uporabite vikanje, potem pa je stvar dogovora, kako bo potekala nadaljnja komunikacija. Velja, da tikanje predlaga starejši mlajšemu, nadrejeni podrejenemu in ženska moškemu.

Omizje petih mušketirjev je danes, 29. marca 2014 ob 13. uri sklenilo, na predlog slikarja Karla Pečka trajno BRATOVŠČINO.

To pomeni, da se odslej naprej spoštljivo TIKAMO!

Sloves, Polde,

 podpisani:

 K. Pečko

 dr. Dušan Mlinšek

 → Šturmberger Hanna

 → Kranjc Tolde

Pravila vikanja in tikanja in »zapisega mušketirjev«
(foto M. Januška)

ne more najti njegovega groba. Ko nama je povedal, da je oče napravil samomor, sva mu dejala, da nekoč samomorilce po pravilih krščanske vere niso smeli pokopavati na javnih pokopališčih, ampak izven teh. Mislim, da nama je dejal, da tega ni vedel. Groba očeta najbrž nikoli ni našel, sicer bi nam povedal. Seveda vedo o tem več njegovi otroci.

„Odmiranje“ družbe

Usoda je sinonim za Boga, kadar se noče podpisati, je dejal Anatole France, francoski pisatelj, kar pa za ateiste ne velja, le-ta nameni vsakemu določeno dolgotrajno življenje. Ali umreš od starosti ali od bolezni ali od nesreče, kakorkoli, vsi smo minljivi. Zaradi tega se je sčasoma tudi naša družba zmanjšala iz deset članov leta 2008 do pet članov v letu 2019.

V letu 2011 sta preminila Hinko Seničar (20. oktobra) in Cveta Špragar (1. decembra) zaradi bolezni. V oktobru 2014 je nesrečno preminil Jože Marsel. Na zgornjem Legnu, v bližini gostilne *Plesnik*, je imel vikend, kamor je pogosto zahajal in večkrat dalj časa ostajal v njem; sicer je stanoval v Ljubljani. V letih 2013 in 2014 je pričel vikend obnavljati; že dolgo je imel namen, da našo družbo v njem pogosti. Teden dni pred nameravano pogostitvijo je zaključeval z barvanjem naoknic. Pri tem je tako nesrečno padel, da je z glavo udaril ob zidak in zaradi tega umrl. Nesreča nas je zelo pretresla.

Leta 2016, 2. maja, se je poslovil starosta našega omizja mojster Karel Pečko. Umrl je zaradi oslabelosti in starosti. Lani, 20. avgusta

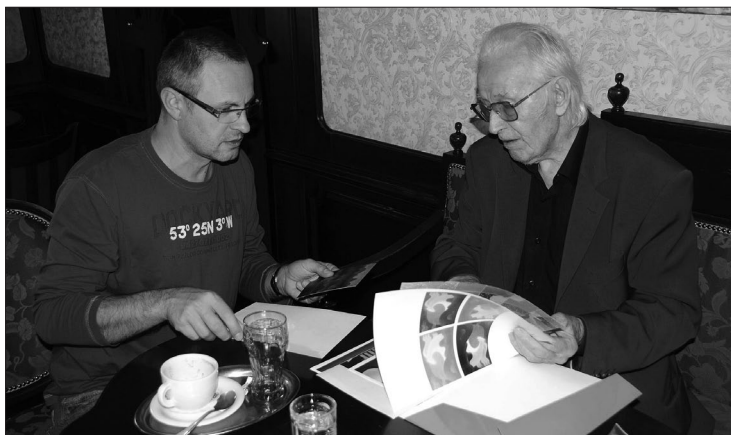
Slika, ki jo je slikar podaril dr. Dušanu Mlinšku (Karel Pečko, Opuščena kmetija na Graški Gori, 1958/59, olje na platno) (foto M. Januška)

2019, pa nas je zaradi bolezni zapustil še najmlajši mušketir Ivan-Hanza-John Štumberger.

Vseh preminulih se ostali pogosto spominjamo. Vsi še živi pa si želimo, da bi čim dalj živeli, ko pa bomo na vrsti, da bi hitro umrli.

Naj za zaključek omenim, da smo se v *Mestni kavarni* dobivali in običajno sedeli pri mizi, desno od vhoda v sanitarije, to mesto, z dobrim pregledom po prostoru, si je že dosti prej izbral mojster Pečko. Tu se je sestajal z nami in z večino obiskovalcev, po upokojitvi pa je pri tej mizi tako rekoč „uradoval“.

PEČKO

Mojster je pri omizju na delovnih sestankih gostil tudi kreativce - z Blažem Prapótnikom, 2011 (foto Hubert Dolinšek)

Po njegovi smrti smo se še nekaj časa shajali na tem prostoru, nakar smo se prestavili v slaščičarno hotela *VABO*. Glavni vzrok prestavitve so bili za nas neprijetni duhovi hrane, ki so jo začeli srečati v kavarni z novim najemnikom, kar se za kavarno ne „spodobi“. Ko pa je prevzel kavarno sedanji najemnik, je bilo, zopet za nas, prehrupno. Starejši pač imamo svoje kaprice.

Ko so zadnjič prenavljali kavarno, smo pričakovali, da bodo prostor, kjer je desetletja skoraj dnevno sedel eden najzaslužnejših častnih občanov Slovenj Gradca mojster Pečko, ki je zaslužen, da je danes naše mesto postavljeno na svetovni zemljevid kulture, skromno opremili v njegov spomin. Dovolj bi bilo, da bi nad mizo visela ena večjih Pečkovih originalnih slik in njegov avtoportret, mogoče s pripisom: *Pečkov kotiček*; tako bi stalno ohranjali spomin na Pečka. V turističnih reklamah in zgibankah pa bi kot eno od zanimivosti Slovenj Gradca omenjali tudi *Pečkov kotiček*, zaradi česar bi marsikateri turist obiskal tudi kavarno.

To si je mojster zaslužil.

Zapisal v januarju 2020
Milan Januška.

Draga Puc: Fotoesej

PODOBE NEKEGA ŽIVLJENJA

Hommage à Karel Pečko ob stoletnici njegovega rojstva.
Fragmenti iz mojstrovih osebnih pričevanj.

KAREL

I. JE OTROŠTVO SPLOH MOGOČE OBVAROVATI PRED ČEMERKOLI?

Moj oče je v prvem zakonu, na Orlici pri Vuhredu, imel gostilno. Ker je kmalu ovdovel, se je pozimi 1920 v drugo oženil s 25 let mlajšo Marijo Ulrich, mlinarjevo hčer, z Gortine.

To je moja mati.
Tri otroke mu je rodila.
Brat Tone je bil mlajši dve leti,
sestra Marica je bila najmlajša.

Šest let sem bil star,
ko je oče naredil
samomor.
Naš družinski voz
je začel drseti samo
še navzdol.

Izkazalo se je, da
prav ničesar ni našega.

Iz naše rojstne hiše
so nas z žandarji
vrgli na cesto.

KAREL

Št. 589

Izpričevalo uboštva.

Podpisane zganjena obolna Janeževičeva Marija
potrjuje, da zdrava Marija Pičko

pristoja v občino Brezno

okraja Iskogrado, nima nikakega premoženja, kakor

tudi ne plačila zmožnih sorodnikov, ter mu (ji) tedaj ni mogoče poravnati stroške

zagnaniške pristojbine

Spodaj podpisana si dovoljujem se obrniti z veliko prošnjo do Vas. Imam dva sina 9 in 12 let stara katera obiskujeta osnovno šolo v Vuhredu i.s. 2 ozir. 4 razred. V šoli sta pridna in imata do učenja veliko veselje.

Ker pa sta že zgodaj zgubila očeta ozir. jaz moža in sem popolnoma brez vsakih sredstev, tako da mi je pri najboljši volji nemogoče otroke obdržati, ker jim ne morem nuditi najpotrebnejše, iščem tem potom za nje zavetišče.

Na nasvet ge.urednice lista "Žena in Dom" v Ljubljani se obračam do Vaš z najiskrenejšo prošnjo, če bi vzeli moja otroka brezplačno v nadaljni pouk. Rada bi jim dala priliko da se kaj izučita pa ne morem ker nimam.

V nadi, da ugodite iskreni prošnji nesrečne matere beležim

z odlič.spoštovanjem

Marija Pičko
in Orlin, priate Vuhredl.

Mati nas je šest let skušala držati pokonci s tistim, kar je imela. Imela pa ni skoraj nič.

Ostalo je njeno pismo Marjanišču v Ljubljani, najbrž zloženo v popolnem obupu.

Strašna revščina.

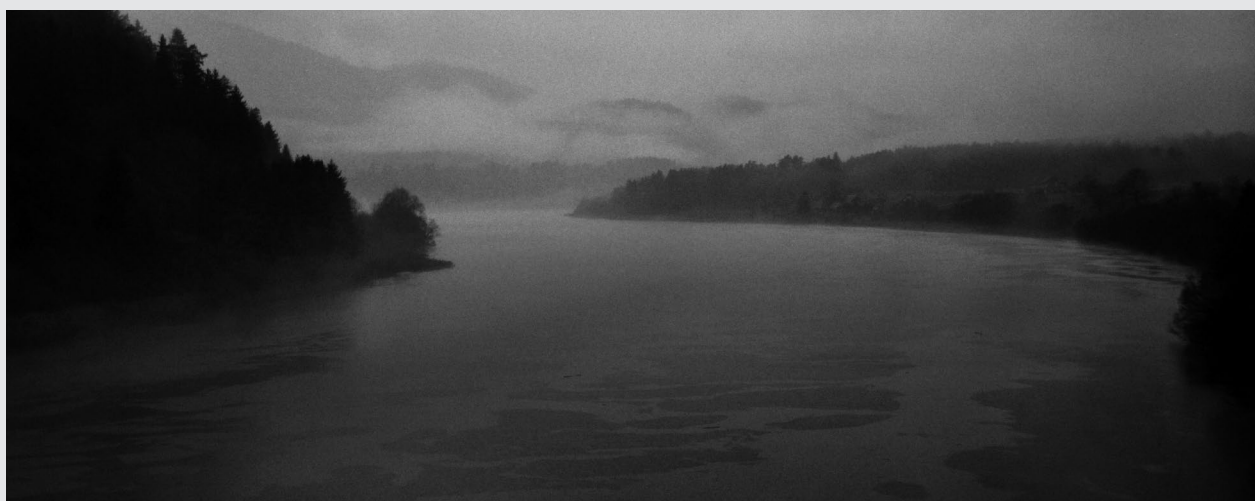
II. POT ČEZ

... potem je mati izvedela, da v Bistriškem jarku dajejo v najem gostilno. In smo šli. Vsak zase: furman z lojtrnikom in našo kramo skoz Marenberg, mi, po skrivnih poteh na Vuhred in čez Dravo, da nas ja ne bi nihče videl. Kako nas je bilo z bratom in sestro sram ...

PEČKO

Čez roko sem imel obešen cekar, v njem pa mačko in budilko.

KAREL

Kar je mati dobila v najem, je bila revščina. V gostilno so zahajali največ reveži, kovači z Mute, brezposelni ...

Naročali so na puf.
Pili na kredo.
Zapijali in ubijali
so svoj obup.

III. MATERI V POMOČ

Na posestvu, pri Kreglu
sem šel za pastirja.
Moja prva služba.

Bilo mi je 12 let:
20 krav, nekaj ovc
in koz ...
Ni bilo lahko.

PEČKO

Pred poslednjim me je
reševala misel na živino,
skrb za psa, za mačko.
Nisem jih mogel pustiti
same in brez hrane.

Živalski svet me je
obdržal pri življenju,
človeški pač ne.

IV. BARVICE

KAREL

Krstni boter mi je enkrat prinesel najiminitnejše darilo v otroštvu – barvice ...

V šoli na Muti, takrat, so vedeli, da rišem in barvam. Porisal sem vse papirje in šolske zvezke. V razredu se je za to slišalo ...

Danes mi vse to govori o tem, da je v meni morala biti neka stiska, notranja, duševna in socialna, zato sem risal ...

**V. ŽELEL SEM SI POKLIČ, KAKRŠENKOLI. BIL SEM ODLIČNJAK.
NI ME BILO STRAH UČENJA. NIKJER NISEM BIL SPREJET.**

PEČKO

*Usojeno mu je bilo,
da bo moral začeti
delati prav na dnu:
s 14 leti kot brezposeln –
kot barabovec,
v kamnolomu.*

*In ko je Bistrica
zamrznila in je zastalo
delo tudi v kamnolomu,
sta s kameradom
ročno podirala drevje.
Ko sta kleče vlekla žago,
sta si z žaklovino ovila
kolena, da sta se vsaj
malo ubranila ledenega
mraza in mokrote ...*

Nisem scagoval, ker je bilo še nekaj, kar je bilo res strašno:
biti brezposeln ...

KAREL

... so me potem vzeli
na delo na žagi: zunaj je
snežilo, pihal je veter,
jaz pa sem bil pod
streho in na suhem ...

In potem, ko so me
na Muti zaposlili kot
priučenega kovača, ko
sem prišel do stalne
zaposlitve in prvič na
toplo: kaj boljšega
si niti nisem upal
niti smel želeti ...

Razmišljati o slikarskem
poklicu takrat, to bi bila
nesramna predrznost:
kako smeš, kako si upaš
preko vsega, kar
ti je odmerjeno ...

VI. VOJNA JE GRDA STVAR

V Berlinu sem
bil dvakrat.

PEČKO

Moja druga pot po
nemškem Reichu je
bila 1942. v transportu
v delovno taborišče
Genshagen pri Berlinu -
Arbeitsdienst.

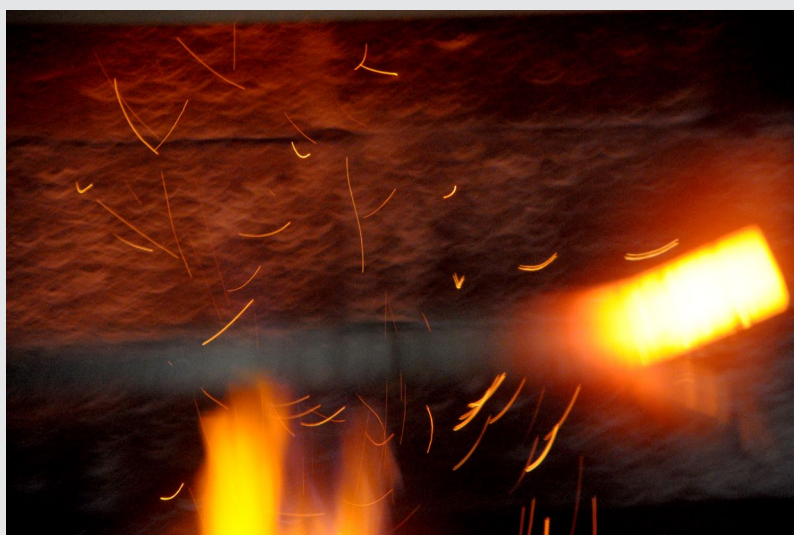
Živelimo v barakah,
delali v tovarni.

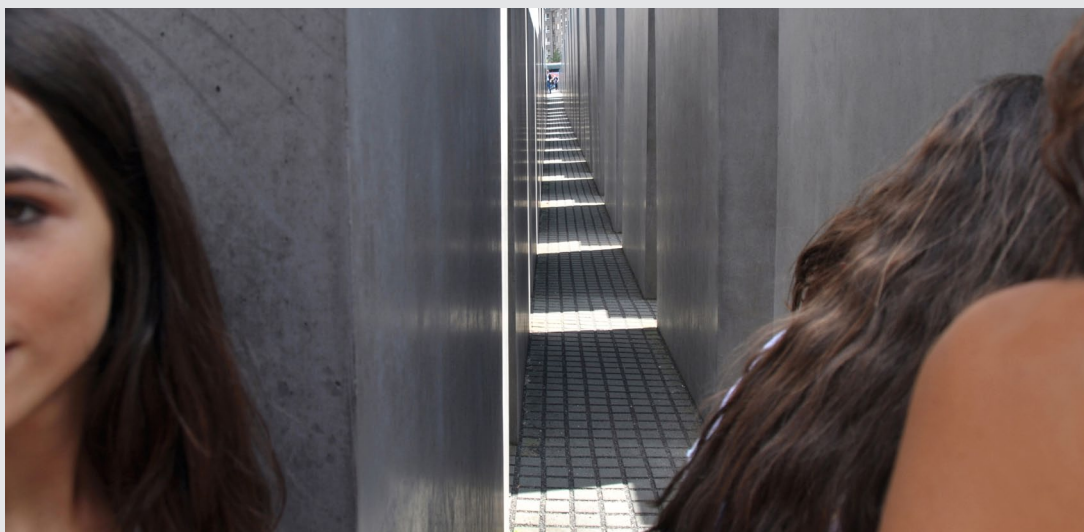
KAREL

Odpeljali so nas
kakšnih sto ...

Apelplac.
Der Kerl gehoert
erschossen!
Mulca ustrelit!
Pištola SS oficirja
pod mojo brado.

Življenje ni imelo
nobene cene.

Nisem vedel, kaj mi je usojeno.

KAREL

Namesto v vagonih na rusko fronto,
sem se znašel v transportu za Dalmacijo.

VII. 1945 – DVAKRAT OSVOBOJEN

S pomočjo partizanov in Prekomorske sem se rešil.

PEČKO

Tisto prvo poletje v svobodi 1945 doživi mož dvojno osvoboditev, tako zunanjo, fizično, kakor notranjo, osebno, intimno.

Ogrne si bel plašč, si na glavo posadi širokokrajen klobuk in se prepozna in razglasi za slikarja. Umetnika.

AKADEMSKI SLIKAR KAREL PEČKO
JE IMEL V TEJ HIŠI PRVI ATELJE.
TU SVOJE OTROŠKE SANJE URESNIČI-
BITI SLIKAR, SAMO SLIKAR.

Občina Radlje ob Dravi, 2010

Za potrebe proslave ob Dnevu knjige v Marenbergu/Radljah ob Dravi, septembra 1945, nariše portrete desetih slovenskih pesnikov in pisateljev.

KAREL

Na proslavo pride tudi pisatelj Tone Seliškar.

VIII. Pismo Akademije – dvakrat sprejet

Poštar mi je predal pismo, ko sem bil še v postelji. Pisala mi je Akademija! Da sem klican k opravljanju sprejemnega izpita. Bilo je kot strela z jasnega. S Seliškarjem o kakih sprejemnih izpiti ali študiju sploh nisva govorila. Priporočilo na Akademijo je napisal kar na svojo pest.

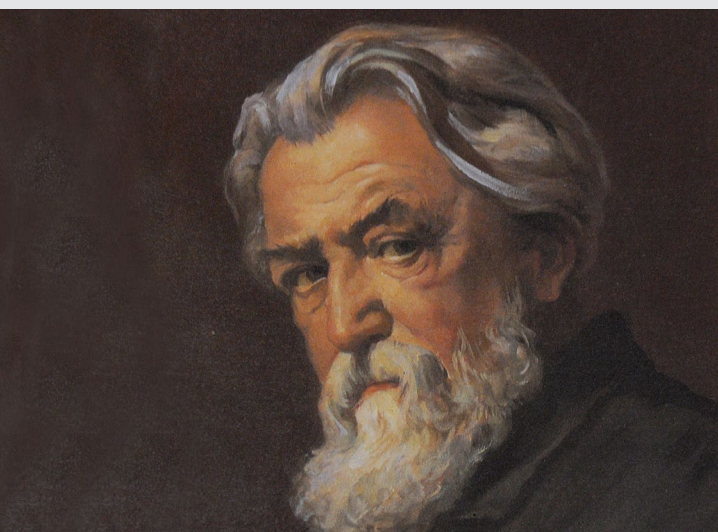
Za izpit je bilo treba izdelati portret in celo figuro. Po modelu. Sedem dni je trajala skušnja. Potem je bilo treba pred rektorja. Prvič sem videl Jakca. Dal mi je vedeti, da strokovno ni kaj oporekati namalanemu. V isti sapi pa mi je bilo naročeno, da moram najprej v srednjo šolo, potem pa naj zagotovo pridem **nazaj na Akademijo**. Še enkrat na sprejem. Tisti nazaj je bil odločilen.

PEČKO

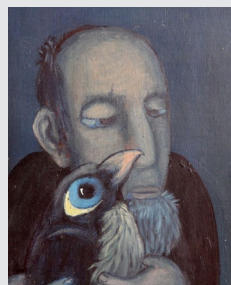
Leta 1954 je Karel Pečko postal akademski slikar. Z brezmejno vztrajnostjo, ob družini, ki jo je že imel, z neverjetnim pogumom in odrekanjem je uresničil svoj življenjski sen: Akademija mu je, umetniku, postala potrdilo, Uršlja gora je postala njegova muza in Slovenj Gradec novi dom ...

IX. SLOVENJ GRADEC: ŽIVETI ZA MESTO, ŽIVETI ZA SVET

Če projektu, ki ga enkrat začneš, ne služiš ves in vedno, te sredina, kjer si to zastavil, izvrže.

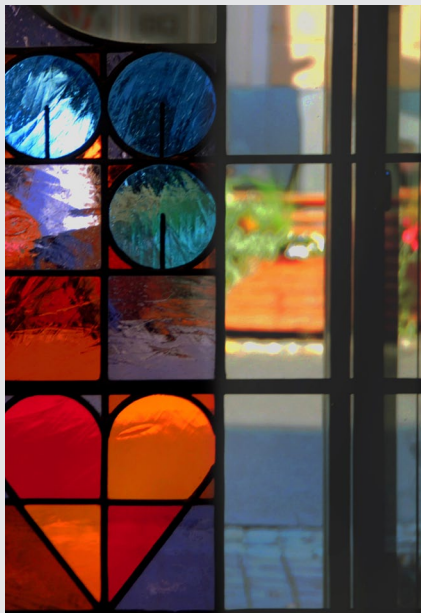
KAREL

Vzpostavljeno je bilo gibanje. Naklonjenost občanov v dolini je bila potrditev, da vsi skupaj dobro delamo in da smo na pravi poti ...

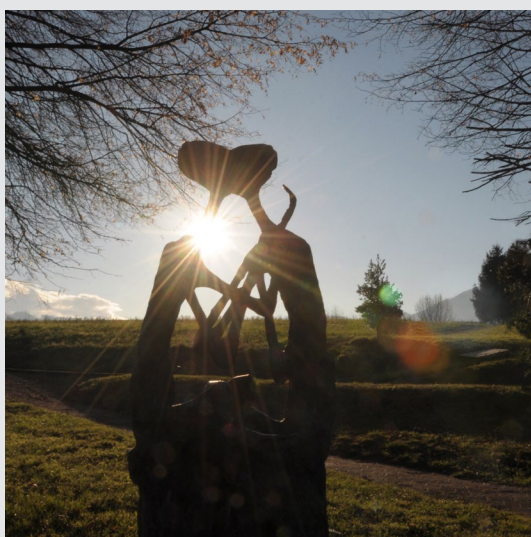

**X. SLOVENJ GRADEC: IN KAJ JE GALERIJA MESTU,
KI ZARADI NJE POSTANE GLASNIK MIRU**

Vrženo seme Pečkovo, a tudi Zdovčevo, Strnadovo, Gnamuševo, Simonitijsvo je rodilo 100 cvetov: od Umetnostnega paviljona, 1956, do Galerije, od občéloveškega Mir, humanost in prijateljstvo med narodi, decembra 1966 - iz Ljubljane so plúžili cesto, na Uršljo so na hrbitih tovorili linke, da je 5 milijonov lahko videlo razstavo -, do Gaja miru in Slovenj Gradca Glasnika miru, 1989 - tega krika in težnje po enakih pravicah nas vseh na tem planetu ...

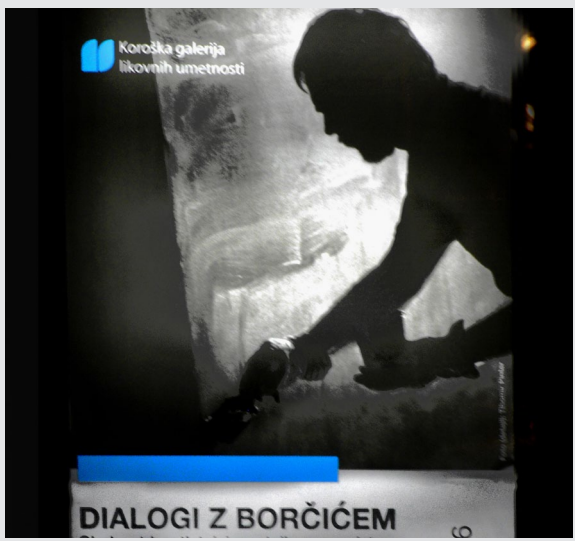

In smo vedeli: Galerija ne more delovati v duhu olimpijade, ko za ognjem ostane samo pepel, saj se po dogodku takoj vse seli drugam. Galerija ne sme ugasniti po vsakem velikem dogodku.

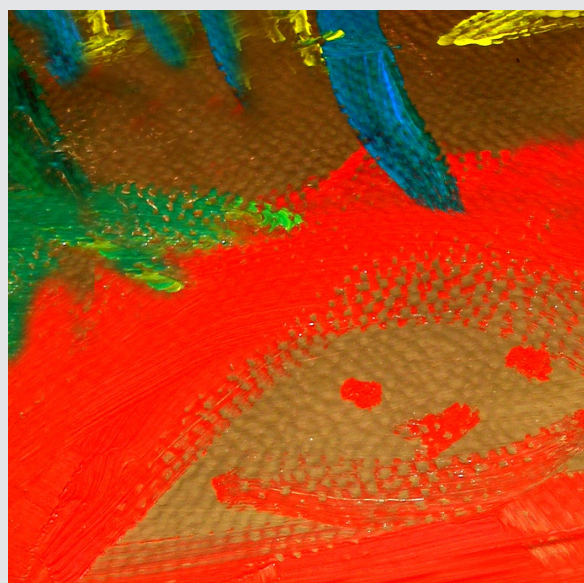

PEČKO

Obiskovalec v galeriji je sveta oseba.
Slehernemu moraš znati nekaj ponuditi.

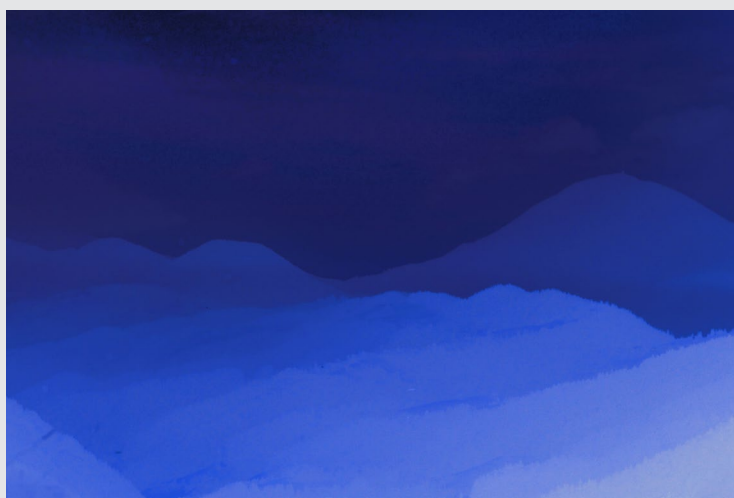
KAREL

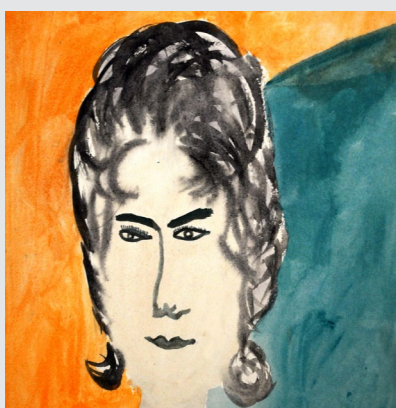
XI. NAMESTO EPILOGA: NEKAJ NAJINIH SREČANJ

PEČKO

*Bil je tudi moj učitelj.
Na to sem ponosna.*

Je otroštvo sploh mogoče obvarovati pred čemerkoli?

Rojstna hiša, graben Vuhredščica, Orlica pri Vuhredu, foto: Draga Puc, oktober 2019

Hišna številka, foto: Draga Puc, december 2019

Karel Pečko: Portret matere, 1950

„Štriki“, foto: Draga Puc, domačija Zgornja Orlica, oktober 2019

„Memento kuhinje“, foto: Draga Puc, domačija Bistriški jarek, december 2019

„Tišina poljane“, foto: Draga Puc, Zgornja Orlica, december 2019

„Pečat I., Izkaz ubožstva, arhiv Koroške galerije likovnih umetnosti Slovenj Gradec

„Pečat II., Pismo Marjanišču, arhiv KGLU Slovenj Gradec

„... ne vem, kako je zmogla ...“ – prazen lonček, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, 2018

Pot čez

„In smo šli: vsak zase ...“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, december 2019

„Mačka, cekar, budilka“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, december 2019

„Pot“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, december 2019

„Čez“ – Drava, foto: Draga Puc, pod Vuhredom, januar 2020

„Hiša (ob)upanja“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, januar 2020

„Prazne flaše“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, januar 2020

„... je šlo k vragu ...“, foto: Draga Puc, ob Dravi, december 2008

Materi v pomoč

„Prva služba“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, november 2019

„Krik“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, november 2019

„Zamišljena“, potret, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, november 2019

Barvice

„Barve življenja“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, januar 2020

Karel Pečko: Drevored na Muti, olje/platno, 1962 (Monografija, Slovenj Gradec, 2006)

„Ujet v kraj in svet – kovač za zmeraj“, foto: Draga Puc, Muta, december 2019

Želel sem si poklic. Kakršen koli že ...

„Kameniti“, arhiv muzeja v Josipdolu

Kamnolom Josipdol, foto: Draga Puc, Josipdol, december 2019

„Zima“, foto: Draga Puc, Bistriški jarek, december 2019

„Pohorje v snegu“, foto: Draga Puc, december 2011

„Prvič na toplem“, foto: Draga Puc, Kovačija Struc, Muta, december 2019

„Ali bi si sploh mogel želeli še kaj več?“, foto: Draga Puc, Kovačija Zupančič, Slovenj Gradec, 2020

Vojna je grda stvar

„Glavna postaja“, foto: Draga Puc, Berlin, julij 2012

„Olimpijske iluzije“, foto: Draga Puc, Berlin, julij 2012

„... in stvarnost, boleč spomin ...“, foto: Draga Puc, april 2008

„Rdeča jopica“, foto: Draga Puc, Berlin, julij 2012

„Madeži vojne“, foto: Draga Puc, južna Francija, avgust 2014

„Ustrelit, ubit, zažgat“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, 2020

„Ulica holokavsta“, foto: Draga Puc, Judovski spominski center, Berlin, julij 2012

„Babi, a s takim so te odpeljali?“, foto: Draga Puc, okolica Ljubljane, maj 2011

„Mesto smrti“, foto: Draga Puc, Judovski spominski center, Berlin, julij 2012

„Sibirska znamenja“, foto: Draga Puc, 2010

„... kakor Polja smrti ...“, foto: Draga Puc, 2011

„Postaja v Liki I.“, foto: Draga Puc, Gospić, januar 2020

„Postaja v Liki II.“, foto: Draga Puc, Gospić, januar 2020

„V pričakovanju Prekomorske“, foto: Draga Puc, Jadran z Velebita, februar 2020

1945 – dvakrat osvobojen

„Svoboda narodu“, foto: Draga Puc, Ljubljana, maj 2015

„Portret s klobukom“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, februar 2005

„Hiša na Mariborski“, foto: Draga Puc, Radlje ob Dravi, januar 2020

„Poved na tabli“, foto: Draga Puc, Radlje ob Dravi, januar 2020

Pisatelj Tone Seliškar, Wikipedija

Pismo Akademije – dvakrat sprejet

Akademija, interier, foto: Draga Puc, ALU, Ljubljana, december 2019

„Prvi sprejemni“, Monografija, Fundacija Pečko, Cerdonis, Slovenj Gradec, 2006

„Drugi sprejemni“, Monografija, Fundacija Pečko, Cerdonis, Slovenj Gradec, 2006

„Akademija“, eksterier, foto: Draga Puc, ALU, Ljubljana, december 2019

Božidar Jakac, portret, Monografija zbirke »Jakčev dom«, Novo mesto, 2004

„Uršlja gora“, foto: Draga Puc, oktober 2016

„Slovenj Gradec“, foto: Draga Puc, februar 2007

Slovenj Gradec: živeti za mesto, živeti za svet

Dr. Stane Strnad, osebni arhiv

Dr. Drago Plešivčnik, osebni arhiv

Karel Pečko: prof. Tone Turičnik, portret, družinski arhiv

Karel Pečko: Janez Komljanec, portret, družinski arhiv

Jože Tisnikar: avtoportret, razstava KGLU, julij 2018

„Galerija živi“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, oktober 2009

„Pogovori“ I, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, junij 2008

„Pogovori“ II, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, november 2009

„Pogovori“ III, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, junij 2017

„Praznik – Zadkine“, darilo OZN Slovenj Gradcu, 23. oktober 1990, osebni arhiv

Slovenj Gradec: in kaj je galerija mestu, ki je zaradi nje postalo glasnik miru

„Vrata srca“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, oktober 2017

Jože Tisnikar: Da ne bi bilo nikoli vojne, tempera/papir, arhiv KGLU Slovenj Gradec

„Glasniki miru“, fotografija, osebni arhiv dr. Draga Plešivčnika

„Otroci sveta“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, oktober 2009

„Mahatma v Slovenjem Gradcu“, foto: Draga Puc, avgust 2017

„Poljub na Štibuhu“, Jovan Soldatović, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, oktober 2018

„Pokončni, ko je Evropa klečala“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec (RDEČI SG)

„Razlaga“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, februar 2005

„Galerija 60“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, oktober 2017

„Dobrodošli v galeriji“ – vitraž mojstra, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, junij 2009

„Izza rešetk“, Poggi 70, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, avgust 2009

„Dialogi z Borčičem – 90“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, december 2016

„Praznik II“, ogled Wolfove razstave, Slovenj Gradec, april 1990, osebni arhiv

„Hugo 150“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, maj 2010

„Pred pojedino – novi čajniki“, foto: Draga Puc, razstava Sodobna češka keramika, KGLU Slovenj Gradec, maj 2009

„Počitek – babice“, foto: Draga Puc, razstava Sodobna češka keramika, KGLU Slovenj Gradec, maj 2009

„Kvadratura Bogdana Borčiča“, foto: Draga Puc, KGLU Slovenj Gradec, julij 2018

„Otroci v Galeriji“, foto: Draga Puc, KGLU Slovenj Gradec, julij 2018

„Sijaj, sijaj sončece ...“, detajl risbe, avtor neznan, KGLU Slovenj Gradec, julij 2018

Namesto epiloga: najina bližnja srečanja

Karel Pečko: Glavni trg, olje/platno, 1961, Monografija, Fundacija Pečko, Cerdonis, Slovenj Gradec, 2006

„Bicikli na Trgu“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, oktober 2017

„Portret v modrem“, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, junij 2009

„Mojstrova Gora v modrem“, foto: Draga Puc, september 2019

„Družba v Mestni kavarni“, foto: Polde Kranjc

„V vetru“, portret mojstra, foto: Draga Puc, Slovenj Gradec, 2008

„Bil je tudi moj učitelj“, avtoportret, Draga Puc, Slovenj Gradec, 1964

Pričujoči esej **Podobe nekega življenja**, hommage à Karel Pečko, je nastajal od novembra 2018 do februarja 2020.

Izbor fragmentov misli, razvrstitev poglavij in postavitev fotografij sva opravila z Josipom Košuto. Za veliko opravljeno delo se mu iskreno zahvaljujem.

Poleg spoštovanja do mojstra so nama dajali spodbudo njegove misli in osebni spomini, ki jih je uspel, iz mnogih njunih pogovorov, ohraniti Andrej Makuc. Del pričevanj je zapisan in objavljen v Monografiji Karel Pečko, Založba Cerdonis, Slovenj Gradec, 2006.

Zahvaljujem se g. Otmarju Pečku za posebno dovoljenje.

Hvala tudi KGLU in g. Ediju Koraci za arhivske posnetke nekaterih del Karla Pečka ter vsem, ki ste prispevali fotografije iz osebnega arhiva.

Vodič po fotografijah je pomemben sestavni del tega dela.

Draga Puc, v Slovenj Gradcu, februarja 2020

Kdor pogleduje nazaj, ne vidi samo več, ampak tudi naprej

UVODNIK

Odsevanja, ki so pred vami, so razpolovljena (pa ne ideološko, brez strahu) vsebinsko, pravzaprav tematsko. Prve del je (kot novum v dosedanji odsevanjski revijalni praksi in tega smo veseli) v novi vlogi in odmerjen mestnemu (prepričan sem, da ne pretiravam) zaščitnemu znaku Karlu Pečku. *Koroška galerija likovnih umetnosti* je tokrat pod drobnogled vzela njegove slovenjgraške sledi in svoj nabor z gostila tudi v katalogu, ki je seveda pomembno, pravzaprav nujno dopolnilo k razstavi v galerijskih prostorih. Osnovni vzgib za to raziskavo in zgostitev slikarjevih vseh sort konkretnih odzivov v živem mestu, ki so bili pomemben segment Pečkove široko razvejane dejavnosti, njegovi vseh sort odtisi v Slovenj Gradcu torej, pa je tudi v službi obeleževanja 100-letnice slikarjevega rojstva (29. september 1920, Vuhred). Razstavo in v katalogu ubesedeno spremljavo sta zasnovali in udeležili kustodinj Katarina Hergold Germ in Nina Popič. Nekako samoumevno je tudi, da je zatorej celotna likovna podoba tokratne revije »Pečkova«.

Ena izmed pomembnih razsežnosti delovanja Karla Pečka je bila tudi njegova promocija Slovenj Gradca. V slikarjevi monografiji (*Cerdonis*, 2006) se mi je oblikovalo in napisalo dejstvo, ki sem ga za koga morebiti celo poetično (kar pa ni v opreki z dejstvi) oblikoval v dognanje, da je bila izbornost njegovega galerijskega in delovanja sploh v tem, da je Slovenj Gradec pogosto pospremil med mestnim intenzivnim stopanjem v svet in hkrati v duhu recipročnosti ponudil svetu, da se je sprehodil skozi mesto in med nami. Zelo zares in konkretno je realiziral sporočilo odprtih vrat, upodobljenih na slovenjgraškem mestnem grbu: pretok je bil intenzivno dvosmeren – iz mesta v svet in iz sveta v mesto.

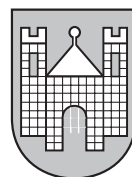
To preverjanje vloge in pomena Slovenjgradčanov doma in v svetu je bilo odsevanjsko vodilo že nekajkrat, še najbolj intenzivno smo mu služili v rubriki fotozgodb in intervjujev. Toda to so bili pretežno odsevi aktualnosti. Je pa slednje kar samo po sebi vzpostavilo spoznanje, da imamo med meščani (vsaj) štiri posameznike, ki jim pripada prvaštvo med Slovenci: prvega slovenskega tiskarja Matevža Cerdonisa, ustanovitelja in prvega predsednika slovenskega pisateljskega društva Davorina Trstenjaka, avto-

rico prvega slovenskega kriminalnega romana Ljubo Prennerjevo in prvega slovenskega filmskega igralca Lea Poljanca. Vse štiri v pričujoči reviji tudi predstavljamo na enem mestu. Ta zgoščenost bo zagotovo vedoželjnemu bralstvu v prid in osvoboditev pred brskanjem po različnih virih.

A s tem se imenitna slovenjgraška zgodba šele odpira. Namreč, ta odprtost za svet in v svet (simbol mestnih vrat) je bila s kraj kraja temelj za mestni razcvet na vseh področjih življenja. Ob pogledu na bogat niz imenitnih dosežkov «naših» ljudi se izlušči dejstvo, da so številni domačini klesali podobo sveta zunaj mestnih meja (po odselitvi), v mestu pa se je uveljavilo več priseljenih in sprejetih prišlekov kot avtohtonih prebivalcev. Mimogrede: to je le dokaz več, da z migracijami ni nič narobe, nasprotno. Zadnjemu na svoj način pritrjuje imenitno upodobljena »slovenjgraška hartenštajnovka« Gusti Stridsberg, ki ji v tej številki revije riše (prvi del) podobe Karla Zajc Berzelak. Natančna analiza bi zapisano potrdila, čeprav tudi tistih, ki so vztrajali v lokalnem, to je se v mestu rodili, ne posekali korenin, torej ostali, in pomembno prispevali v »zakladnico duha«, kot radi rečemo, ni bilo malo.

Od povedanega do naslednje ugotovitve je manj kot korak. Zdi se, da je pravšnji čas za razmislek (in udejanjenje) o biografskem leksikonu *Mestne občine Slovenj Gradec* (z obratom k mejam v bližnji zgodovini pa morebiti Mislinjske doline). Za zgled navajam *Biografski leksikon Občine Prevalje*, pa *Koroški biografski leksikon*, tudi *Novi Slovenski biografski leksikon*. Tu bom končal in se vrnil k izhodišču: mesto (seveda z zaledjem novih, to je zadnjih meja občine ali z umestitvijo v dolino) si takšen opomnik gotovo zasluži. V kakšnem obsegu? Na to vprašanje bo znala najbolje odgovoriti stroka, pravzaprav stroke s posameznih področij.

Urednik Odsevanj

Vivijana Rogina

PESMI

Pojedine škorcev

LEPOSLOVJE

*Na ljubljanskih strehah čemi večerna jesen
in iz ust se ji valijo široki mokrodišeči oblaki
Čez most stopajo neznanci in vrba steguje svoje prste po njihovih obrazih, da jim v gube nariše mrtve
sence in odhajajoče črčke
Zlata pokrajina rojeva sive ljudi in jaz s tabo razpravljam na strehi
Na medenih tednih zbirava prihranke za življenje
Govoriš mi od začetka do konca, jaz pa živim ravno obratno
Pikčasti trebuhi škorcev se vzdigujejo in pikri piski, ki jih porajajo, razsuvajo tisoče drobnih spominov na
jesensko setev.*

Vice

Noge so mi bingljale nad sedmero globočin, ki so se odprle pred menoj.

*Obličje s pticami čez obraz mi je poljubljalo dlani, vabilo, vseeno sem na ustnicah občutila le slano vodo
in na robu prepada čakala na vlak, ki je že dodobra zamujal.*

Na nikogaršnji zemlji pepel le lebdi. Še veter ga ni hotel vzeti.

*Bog se je hahljal in zganjal bučno zabavo, slišala sem ga lahko do najnižje etaže preklete kletke mojega
stanovanja.*

Spodaj pa je bilo vse tiho.

Ljudje so spali ali zviti v klopčič zijali v temo.

Podoba iz sanj 1

Ležim

Nepremično opazujem, kako se jeklena svetloba okna ukrivlja na pajčevinah

Cela soba je polna razpredenih pajčevin

Ko poskušam vstati, se mi prileplja na ude in sili v grlo

Zrak bobni v globokem G

Kredast obris na postelji kot zamrznjen učinek fleša

Najdba

*Ali čutiš,
kako v magnetnih valovih prehaja
skoz tvoje telo?
Tvoj bes je rdeč.
Kako bi preluknjaj moj trebuh,
spustil iz mene
sive duhove
in nekaj cvetnih listov,
ki še niso odpadli.
Čutiš tresenje in vrenje,
da bi vame vrgel skalo
in me stisnil v pest tako močno,
da bi izginila z obličja
nenehnega nemira najinega.
Bi razklal na troje
in obesil na mestna vrata,
vsem na pogled, moje srce.
Bi me poljubil tako močno,
da bi odtrgal meso z mojih ustnic,
bi se sladil nad mojimi kriki in moledovanji,
da te delam še bolj besnega
in
ko me motriš,
v meni lomiš
tenke najine mostove,
edine povezave,
ki naju delajo rdeče.
Vendar me vedno primeš za lase,
močno potegneš za seboj,
ker neznansko uživava,
ko z najinimi krvoločnimi zobmi
plast za plastjo slačiva občutke
drug z drugega
in se nasitiva,
ko bova gnila med plevelom
pozabljenega gozda
in naju bodo zavonjale zveri
in naju izkopale
in glodale.*

Sonce, ki je včasih to počelo

*Če zdrsnem čez ostro podlago,
me bo peklo in praskalo
in bom zatipala na loku moje hrbtenice
goreči eliksir
in vzel mi boš prste,
lokal moje bolečine
in tolažil moj objokani obraz,
ko te bom gledala
s čustvom, da bi te objela,
bom čez ramena
zakričala, kdo te je ubil
in kaj je tebi storil,
da zdaj božava drug drugega
z mislimi pri soncu,
ki je včasih to počelo.*

Vizija

*Skozi okna lije žarka svetloba
prelepega večera,
ki ga bova spregledala.*

*Zrasla ti bo brada
in meni bodo upadla lica,
začela bova hropeti in godrnjati,
ko nama bodo na vratih zvonili sosedovi mulci.
Morda bova ob živež
ali naju bodo razžirali konzervansi kupljene večerje.
Na redke lase si bom poveznila
staro in svojčas barvito ruto,
ti pa boš svoj bleščéči jopič
zamenjal za vrečasto suktnjo.
Tu in tam nama bo za nameček odpadel kak zob
in borila se bova s trdo skorjico potice,
pekla naju bodo prekašljana grla.*

*Tukaj stojiva in tukaj bova stala,
ujeta v majhnem, iskrečem mehurčku,
večerni sobici,
nespremenjena,
globoko zroč si v oči,
z oklepajočimi prsti med seboj,
z edinim strahom,
da bi zdrsnila iz magije,
v hlad,
ki bi naju otopil, spozabil,
da sva sedaj skupaj uvidela
brezdanji čudež.*

Kamni slovesa

Ne morem spati. Z roko sežem pod posteljo in dotipam škatlo. Miže jo podrsam do posteljne stranice in jo nespretno dvignem nase. Oči imam še kar zaprte, gledanje je v temi nesmiselno, zanesem se na otip, dvignem pokrov in sežem z desnico med vsebino. Med prsti pošumijo listki. Kot čudaški starinar že leta zbiram naključne dogodke, slike, članke, domislice, pregovore, zapiske, citate. Iz množice časopisov izrezujem fotografije, zgodbe, stavke, reklame, laži, sprenevedanja, naivnosti, zgodovinske obletnice, nenavadne recepte, modrosti, neumnosti, rekorde in številke. Potem jih spustim v škatlo, jo poveznem s pokrovom in potisnem pod posteljo. Naj se zbratijo med seboj in se pogovorijo, samo sebi so dokaz norosti tega sveta. Norosti pa so pisateljski gnoj, ki raztresen po leposlovni njivi, preoran, zrahljan, spomladi požene prav nežne literarne bilke, ki zorijo čez poletno pripeko in jeseni že kimajo s polno glavo črkarskega zrnja. Če jih ne požanjam, jih bo novembrski mokri mrak polegel in decembrski mraz zlepil v zemljo. Potem bo treba počakati naslednjo pomlad.

Mimoidoči me sprašujejo, če kaj pišem. Kot da ne vem, da je to postal moji osebi prilagojen pozdrav, varianta od kako si. Včasih sem vrnil odgovor, ali kaj bereš. Potem sem ugotovil, da spravljam mimohodne v zadrego. Saj niso mislili zares, to se tako reče. Ljudi se ne sprašuje o branju, ker to zahteva potrpljenje in pozornost. Sedaj mislijo, berejo in govorijo električne naprave, ljudje pa so postali njihovi nosilci. Pametne naprave se potihoma vzpenjajo na evolucijsko piramido in pripravljajo državni udar. Vstanite v suženjstvo zakleti. Na ukaz se bodo nekega dne otresli svojih nepismenih gospodarjev in zaživel po svojih zakonih.

Odprl sem oči, da sem ustavil podivjano domišljijo. Potipal sem gumb na svetilki in si z rumeno svetlobo osončil naročje. Dve zjutraj. Izvlekel sem naključni časopisni izrezek.

Slika zmerne umetniške vrednosti, avtor meni neznan Moritz Daniel Oppenheim. Vsebina me je pred časom pritegnila, ker je v njej naslikana zgodba, ki očitno presega tihožitje. Čeprav miruje, se v sliki dogajanje premika kot v filmu. Na vhodnih vratih v veži stoji orožnik, zadaj je vidna ulica in v meglo zavite stavbe. Na desnem robu slike stoji ženska oseba in si briše solze v robec. Nekaj gre narobe. Pred

njo žena v rumeni bluzi medli na stolu in bi zanesljivo padla na tla, če je ne bi druga ženska (sorodnica? služkinja?) podržala. Ob steni stojijo trije moški, od katerih je eden očitno visok cerkveni uradnik. Drži se vzvišeno, vsevedno, krasi ga črn širokokrajni klobuk in popolna samozavest, desnico prepričljivo dviga v zrak v nekakšni prisegi in neomajnosti. Ob njem je, sklepam, oče družine, ki obe roki steguje do otroka, a ga ne doseže. Deček kakšnih šestih let stoji v beli oblekici, jasen in svetel kot angel, je kot sonce na sliki, blaženo neveden, zaupljiv. Za desnico ga drži pater v rjavi kuti, iz drugega kota se k njemu sklanja redovnica z velikim rožnim vencem ob pasu. Še enkrat obidem sliko. Sedaj vidim pred vhodnimi vrati obris dveh vojakov, s silo so prišli, oboroženi, kot da pričakujejo upor. Pod nogami se plete majhen kužek, ki zaman laja v prišleke. Nekaj se bo zgodilo in to kmalu. Mladenič ob ženi stiska pest, a kaj lahko stori proti oboroženi trojici? Omedlela žena na stolu ima zaprte oči, ne more gledati, kar se bo zgodilo. Roki sta ji že nemočno omahnili. Se je sprijaznila z neizogibnim? Otrok je bos, stoji na kamnitih ploščah. Ali ga zebe? Redovnik mu očetovsko prigovarja, vrata so odprta, prizor je zamrznjen, a je nagnjen v razplet. Kdo bo odšel in kam? Kaj bo z ženo na stolu? Bo mladenič tvegjal pretep? Otrok, nedolžen kot angel, čaka, da mu povedo smer. Ponižen je kot jagnje in nemočen pred njemu še neznano odločitvijo.

- Edgardo, je rekla siva senca v sobi, Edgardo mu je ime.

- Kdo si? sem hlipnil od strahu in pripiral oči v mrak. Z dlanjo sem umirjal srce.

- Zgodovina sem, dekla Arhivarka, vsi umrli so zapisani vame in jaz jih oživljam po črki imena.

Pomislim: noč je, duhovi imajo pravico do besede in človeške družbe, mnogi so postali moji literarni sodelavci, v uho mi šepetajo zaplete in samo njim znane resnice.

- Povej mi kaj več o dečku na sliki.

Pa je dekla začela. Sedla je na vznožje postelje in polistala po nevidni knjigi.

- V listinah bi bilo zapisano drugače, če bi služkinja Anna Morisi držala jezik za zobmi. Tako pa je bleknila ob nepravem času v veliko uho bolonjskega inkvizitorja, ki je slišal na ime Pier Gaetano Feletti in je bil, kot se za inkvizitorja spodobi, dominikanski redovnik. Ušlo ji je

z jezika, da je judovskega dečka družine Mortara na skrivaj krstila, ko mu je zaradi bolezni grozila smrt. S krstom v nuji mu je hotela rešiti dušo, da bi se le-ta lahko povzpela v raj, ki je Judov sicer nedostopen. Veliki inkvizitor je šepnil novico v uho papeža Pija IX., ki je v skladu s svojo nezmotljivostjo ukazal uporabo cerkvenega zakona, ki pravi, citiram, *da krščanski otrok ne sme biti deležen vzgoje v družinah nevernikov*. Pisala se je sreda, 23. junija 1858, ko je policija v skladu z zakonom izvršila dejanje v dobro otrokove duše in večnega zveličanja. Vstopila sta maršal Pietro Lucidi in brigadir Giuseppe Agostini. Z nekaj opravičevanja sta odvezla dečka staršem in ga odpeljala naravnost do papeža.

- Kako kruto in brezčutno!

Arhivarka se je presedla bliže k meni. Imela je prosojno lice in od obleke se je širil vonj po postanem prahu.

- Hja, kakor se vzame, v zgodovinskih spisih so navedena dejstva, čustva dodajajo bralci sami in to pogosto nepremišljeno.

- Kdo bi lahko dvomil, da je takšno dejanje zločinsko in barbarsko!?

- Počasi, pisatelj. Papeška država je zakone pisala stoletja in jih preverjala v božjih mlinih, ki pa pregovorno meljejo zlagoma. Papež Pij IX. je nedvomno svojo odločitev sprejel po molitvi in nelahkega srca. Najbrž je slutil, kakšna je bolečina matere, ki ji odvzamejo tako majhnega otroka, a hkrati je videl večno korist za otrokovo dušo, ki jo bo pripeljal v neopisljivo glorio božjega usmiljenja in večnega življenja. Poleg tega je vzgoja in usmeritev malih otrok učinkovitejša kot pa podučevanje na pol odraslih samovoljnih mladeničev, ki se že zmorejo upirati resnici in avtoriteti. Ali ni ta dosežek vreden časnega družinskega trpljenja? Ali večno ne odtehta minljivo? Ali ne bo takšna rešena duša v nebesih priprošnjik za svoje lastne starše in torej njihov pravoverni rešitelj?

- Ideološki cinizem in verski fanatizem.

- Počasi, pisatelj.

Arhivarka me je prijala za zapestje. S precejšnim odporom sem škilil na njeno koščeno zapestje, blede polt in nabrekle vene, po katerih je lenobno tekla vodena kri.

- Zgodbe še ni konec, poslušaj. Papež je postal Edgardov zaščitnik, cerkev nova družina in katehumenat novi dom. Rektor katehumenov Enrico Sarra je pokazal celo toliko usmiljenja, da je oče lahko občasno obiskoval dečka do jeseni istega leta. Obstajajo govorice, da je deček v solzah prosil, da bi se vrnil k svojim pravim staršem, kar bi ustrezalo otrokovi navezanosti in razumljivi duševni tesnobi ob ločitvi od staršev. Ampak to so samo govorice. Z druge strani

se je šušljalo, da je otrok s katekizmom v roki prepričeval očeta o svoji na novo najdeni sreči, kar zveni morda nekoliko naivno in neprepričljivo. Kakorkoli že, materi se je skoraj zmešalo od žalosti, a so to neprijetno dejstvo prikrivali pred dečkom tako dolgo, da je čez nekaj časa lahko sam izjavil, da je *krščen in njegov oče je papež*. Pij IX. je bil ganjen ob tej otroški pohvali, a veselja ob tem ni dolgo užival. Evropski tisk se je zagnal vanj z javnim ogorčenjem zaradi ugrabitve otroka. Po krajšem omahovanju in tehtnem premisleku pa jim je odpisal, da bi bilo *neskladno s cerkveno doktrino, da bi sedaj krščenega otroka vrnil v nekrščansko družino*.

- Morda bi bilo pa skladno z zdravim razumom in humanostjo?

Dekla Arhivarka je zavzdihnila, da takrat ti pojmi še niso imeli vsesplošne veljave. Življenje je bilo trdo in kratko in se je odvijalo po zakonih, ki so prihajali od zgoraj kot kalupi za vsesplošno grešnost. Sicer pa je imel nesrečni dogodek neko koristno posledico. Da se ne bi ugrabitev še komu dogodila, so bolonjski Judje na vrat na nos odvedli svoje hišne pomočnice k notarjem, kjer so overovili njihovo izjavo, da nikoli niso krstile judovskih otrok. Tak papir je zakon priznaval in je varoval maloletne pred verskimi gorečneži.

Papež se je kot mladi nadomestni očka kar dobro znašel v novi vlogi. Z dečkom se je igral okoli svete stolice, ga skrival pod svojim velikim plaščem, ki so ga lučaj stran od Vatikana prav imenitno izdelali pri družini Gammarelli, ponosni nosilki pomenljive licence: Sartoria per ecclesiastici¹. Pa sta se šla slepe miši, ku-ku in take igrice. Kasneje je rekel prevzvišeni s prizadetim glasom, da vsi govorijo samo o starševski bolečini družine Mortara, da pa nihče ne ve, koliko je *on* pretrpel zaradi dečka, sedaj ko ga hočejo od Judov nahujskani liberali njemu ukrasti. Dixit pontifex: *Tudi jaz sem oče!*

- Ne morem poslušati tolikega sprenevedanja!

- Seveda zmoreš, me je Arhivarka mehko potapkala po roki, branje zgodovine ni za plahe duše in občutljive živce. Molčala sva oba v polmraku in morda sem spet zdrsnil v spanec. Potem sem trznil v snu in sam sebe prebudil. Arhivarka je s plesnivo kožo obraza zrla vame.

- Ali ti nikoli ne spiš?

- Nikoli, vsako minuto kdo pozvoni na porti in prinese nove spise, da jih vložim.

- Kaj se je potem zgodilo z Edgardom?

- S trinajstimi leti je postal samostanski novinec v Lateranu. Vse kaže, da se je sprijaznil s svojim novim papeškim očetom in je njegovo ime dodal svojemu, postal je Pio Edgardo Mortara. Bili pa so takrat nemirni časi in so

¹ Cerkevno krojaštvo.

italijanske in francoske čete odsekale večino telesa papeške države in pustile rimskemu škofu samo glavo, torej Vatikan in nekaj mestnih ulic. Edgardo se je nepredvidljivim vojakom izmuznil v civilni obleki in se pognal v beg. Najprej je dosegel Avstrijo in nato Francijo. Tam je bil s posebnim papeškim dovoljenjem z 21 leti posvečen v duhovnika, papež pa mu je v imenu dolgega poznanstva namenil letno rento v višini 7000 lir. Zvestoba je vedno nagrajena.

Mladega duhovnika so občasno dosegala starševska pisma, z željami, da bi se vrnil v družino in njihovo tradicijo. On pa jim je sedaj odgovarjal že kot formiran klerik, da bi jih raje videl spreobrnjene v krščanstvo. Starši so morali sprejeti dejstvo, da je otrok postal odrasel, njim odtujen in samosvoj, on pa jih je iz daljave obljubljen dežele dojemal kot misijonarski material. Vmes je omagala inkvizitorjeva roka, časi so se obrnili v prid svobodnejših pogledov. Mati Marianna je šla na pot v tujino in leta 1878 sta se končno srečala s sinom. Po dolgih letih je objela svojega ugrabljenega in prekrščenega Edgarda s slastjo in bolečino, ki je lastna le materam. On je objem podaljšal v verski premislek in materi ponudil spreobrnjenje v edino zveličavno krščanstvo. Narahlo sta se razklenila, mati ga je gledala s solznimi očmi in odkimala. Potem je potegnila njegovo glavo k svojim ustom in zašepetala, *Shema Israel*. Saj je slutila, da v tišini lastne duše Edgardo zjutraj in zvečer ponovi hebrejski del svojega otroštva, *Poslušaj, o, Izrael*, čeprav je sedaj *notsrí*². Potem sta se šla fotografirat, da bosta imela spomin drug na drugega.

Sezi v škatlo!

Ubogal sem in pomešal prste med stotinami izrezkov. Ven sem potegnil staro fotografijo, ki sem jo nekoč izrezal iz neke francoske revije.

- Tale v črnem talarju in s klobukom v roki na desni je oče Pio Edgardo Mortara, na stolu ob njem sedi prav tako v dolgi črni obleki njegova mati, na drugi strani stoji njegov brkati brat, gleda ga izzivalno, roke je skrtil za hrptom, češ, midva se ne bova rokovala. Napetost in nelagodje.

Gledal sem Marianno in Edgarda, ki sta bila resna, ranjena in neomajna. Judinja in kristjan, mati in sin, blizu in daleč. Nekoč sem domneval zmotno, da je to slika matere v spomin na sinovo novo mašo. Sedaj je vel s fotografije medverski hlad, ki preprečuje, da bi bila dva človeka samo blizu, znova spojena v družinskih vezeh. Da bi moški lahko rekel mama in ona bi zamrmrala sin moj. In v tišini takega objema bi bili samo dve srci, ki črpata isto kri, hrepenečo po sreči in nekupljivi bližini. Če je mati Marianna na tisti

prvi Oppenheimovi sliki skoraj padla s stola od groze pred izgubo otroka, je sedaj po toliko letih sedela otrplo, zagrenjeno, z okamenelo bolečino v očeh. Nista si padla v objem in izjokala dolge ločitve.

- Govorilo se je, ni pa zapisano v spisih, da je Edgardo svojo mater vztrajno nagovarjal k spreobrnitvi. A njena korenika je bila zavrtna v trdo hebrejsko zemljino, napajala se je iz Abrahamovega vodnjaka, psalmist pa je pel znotraj nje, *če pozabim tebe, Jeruzalem, naj bo pozabljena moja desnica ...* Tako sta se sklanjala drug pred drugim razpeta med željo, da bi bila skupaj, in potrebo, da storita, kar je prav za njun rod. A mar ni Eduardo prav tako povsem jasno slišal v sebi Jezusovega glasu, ki ga je neizprosno opominjal, *če kdo pride k meni in ne sovraži svojega očeta, matere, žene, otrok, bratov, sester in celo svojega življenja, ne more biti moj učenec?* Mati, spreobrnite se, ji je suho prigovarjal, v cerkvi je zveličanje.

Odkimala je. Poznala je svojo judovsko usodo. Minilo je že dva tisoč let, odkar se je ta nesrečni rod selil po svetu, begal iz ene države v drugo, vedno preklet, zasmehovan, preganjan, pretepen, pobit, zaznamovan od zunaj in znotraj, zaprt v gete, poslušen samovoljni oblasti, upognjen v pasu, omejevan v pravicah, označen s predpisano obleko, karikiran, lovna divjad za kratkočasje oblastnikov, nasilno ali navidezno spreobrnjen. Pogromi so jih kot prestrašeno čredo poganjali z enega konca sveta na drugega v upanju, da najdejo zemljo, ki bi jih sprejela ali vsaj za silo tolerirala. Vsi skupaj so bili en velik ahasver, obsojeni na večni beg, ker niso sprejeli novega odrešenika, ki je izšel iz Davidovega rodu, in so raje trmasto vztrajali, da se nekoč vrnejo v Novi Jeruzalem, kjer bo spet stal tempelj in v njem skrinja zaveze in menora. Tam bodo dočakali svojega mesijo, ko bodo zaslišali zvok šofarja. A sedaj jih je še vedno smel vsak nepismen in pijan prostak nekaznovano pretepti in pobiti, če mu je to bilo v slast. Tako je bila edina oporna točka, kamor so lahko naslonili glavo, njihova v duši skrita judovska tradicija, nevidna notranja sinagoga, edino imetje, ki je zagotavljalo, da so med tujci vedeli, kdo so in da se želijo nekoč vrniti v deželo svojega očeta Abrahama. Da se bodo Sefardi z juga srečali s svojimi brati Aškenaziji s severa. Ne spreobrnitve, vrnitve in združitve so si želeli.

Tako je spregovorila tudi mati. Sin moj, ne želim si tvoje vere (tiho, sama zase: ... *ki mi je povzročila toliko gorja*), ampak snidenja s teboj. Brez pogojev, starševstvo in sinovstvo nista prenosljiva in zamenljiva, objem ne potrebuje razlage. Prijela ga je za lica in začutil je njen dah na

2 Hebr. krščanski.

koži, Edgardo ji je vrnil ime svetega duha, dala mu je kruh, on ji je vračal Kristusovo telo, vabila ga je k sebi na dom, a Edgardo ji ni več pripadal, njegova mati je postala cerkev in krušni oče papež, kot je bil nekoč Jožef krušni oče Jezusu. Mati je bila v stari zavezi, sin pa v novi. Stal je kot vojak v vrstah bojujoče se cerkve, ni imel več posesti nad seboj, da bi se vrnil materi. Lahko sta se srečala samo v senci daljnega spomina, ki pa je zbledela, ko je zašlo sonce nad družinsko tragedijo. Edgardo je to tragedijo v pridigah preimenoval v dejanje božje previdnosti. Bajе je oče Pio Edgardo Mortara znal pridigati v šestih jezikih, a z materjo nista našla jezika, ki bi ga sedaj oba razumela. Materin jezik, kjer zven nadomešča besede, samoumevnost, ki ne potrebuje prevoda, namig, ki nadomesti cel odstavek, objem, ki pove, koga imaš rad in koga si pogrešal.

- Ali sta šla kdaj na sprehod?

- Hm, morda, verjetno pa ne. Sprehod v dvoje je nevaren, človek nevede ujame skupen ritem hoje in dihanja, to dobro vedo zaljubljeni. Morda sta se kdaj ujela za roko, a ni prav verjetno, ker bi to pomenilo, da sta zgolj dve nebogljeni bitji, ki si delita negotovost življenja.

- Mati, se želite spreobrniti? Pa on vedno znova. V roki je držal križ in krstnilnico, mati pa je odkimavala. Nazadnje je odkimala še na smrtni postelji. No, na koncu so bili vsi mrtvi in vsi so pristali v zgodovini. Papež, inkvizitor, mati in sin.

Dekla Arhivarka je sklenila blede roki, kožo je imela tenko kot pergament, oči pa tako žalostne, saj so prebrale vse človeške zgodbe in te so žalostne, tragične in nesmiselne. Če se je komu zgodilo kaj veselega, pa je minilo prehitro in pravzaprav ne sodi v zgodovino, ampak med priložnostno in zabavno čtivo. Ko je dekla videla, da sem proti jutru končno zaspal, je tiho izginila v preteklost.

Zjutraj sem skoraj zdvomil o nočnih dogodkih, a škatla je bila odprta in na nočni omarici sta bili obe izrezani sliki. V sobi je ostal vonj po starih prašnih knjigah.

Povečane fotografije na panojih. Te sem opazil v parku, ko sem že zapuščal drevored. V hoji me je ustavila skupina ljudi, ki se je redčila ob improviziranem odru. Bila je neka prireditelj, nad odrom je pisalo: Da ne bi pozabili. Nekdo je že odvijal mikrofone in kamermani so lovili govorce pred objektiv. Pa sem se vrnil iz radovednosti in si ogledal fotografije.

Prva slika. V večjo sobo sije sonce, ženske stojijo ob ležiščih, zbitih iz desk, po tleh je raz-

suta slama. Oblačijo otroke in jim zapenjajo gumbe, same si pritrjujejo vozle na ruti. Druga slika. Dvorišče večje stavbe, odrasli se pogovarjajo med seboj, otroci se pretikajo med nogami. Lep sončen dan, senči ga samo nemški vojak, ki skoraj dolgočaseno zija v nebo. Puško ima, ker je pač vojak, a se nihče ne zmeni zanj. Tretja slika. Množica ljudi stoji ob steni in posluša, pred njo koraka oficir in nek civilist z odpetim suknjičem. Roke ima v žepu. Služba ni pretežka, samo seznam mora sestaviti in oddati oficirju. Četrta slika. Na eni strani so zložene cule in skromen kartonasti kovček, vsi gledajo to revno prtljago, ki zadošča komaj za kakšen dan preživetja. Peta slika. Oficir drži za rame žensko, odriva jo k steni, za njegovim hrbtom stoji fantič in gleda mamo. Na glavi ima klobuk, kar ga dela resnega in odraslega. Vojak ob njem se je ustopil pred drugo žensko, ki ga gleda z nagnjeno glavo, išče usmiljenje. Otrok spi na njeni rami.

Prav lep sončen dan je, avgust 1942. Slike so neme in potrebujejo razlago, pravzaprav potrebujejo zvok. Šolsko dvorišče so določili kot zbirno mesto. Šola je morda v začetku zbujala upanje, v šoli se pretakata učenje in vzgoja. Tu se ne more zgoditi kaj posebno hudega. Pa se je. Naslednji trenutek so ločili več kot 600 otrok od njihovih mater in jih napotili v Nemčijo na prevzgojo. Ta trenutek ne beleži nobena slika na panoju, zgodilo se je prehitro, z dvorišča sta se dvignila krik in tuljenje mater, samo roke so še lahko iztegnile proti svojim otrokom, ki so že imeli novo ime: Banditenkinder. To rotnenje in ihtenje se je dvigalo proti nebu, iskalo usmiljenje pri poveljujočih, a odredba je odredba, tu ni kaj, Nemec bi umrl za paragrafe in poslušnost, otroci gor ali dol. Sicer pa so to Banditenkinder, njihovi starši so partizani in uporniki, ti gredo drugam, za žico, ki se ji polepšano reče delovno taborišče. Krik se še kar dviguje proti nebu, sedaj je dosegel že božje uho, a bog je molčal. Večina mater ni poznala judovskega rekla: gluh kot bog. Tudi ta dan je svoje otroke motril od daleč, če jih je sploh videl. Je pa naredil zanje lep sončen dan, zeblo ni nikogar. Vpitje ni ponehalo, zrak nad stavbo je okamenel in je tak še danes. Pravijo, da se zadaj na dvorišču še vedno ne zgane sapica, čas je obstal v spomin na bolečino slovesa, drevesa pa rastejo ukrivljena in počrnela, kot da bi prestregla v les nepojmljivo dejanje.

Slike se še kar vrstijo. Barake in bodeča žica, koncentracijsko taborišče, še iz slike vejeta hlad in neznosen smrad po truplih in razpadanju. Samo Nemci so lahko v službi zla obrt ubijanja izvajali z industrijsko plansko logiko. Strelivo je bilo dražje kot pa Ciklon. Za vsako ekzekucijo so izdelali stroškovnik, plače oficirjev, voja-

kov, dnevnice, prevoz, strelivo, odvoz trupel ... Predelava kože v milo, las v predivo. V blato zabiti piloti, na njih obešena žica. Ljudje so nekje v barakah, pomanjšani na nevidnost čakajo na usodo, ki ima tukaj samo eno varianto: trpljenje in smrt. Prekleti Nemci. Odidem do naslednje slike, ko pomislim, da nemški pravopis ne pozna š s strešico. Grem nazaj. Pomota. Taborišče Šterntal, Slovenija, avgust 1945. Drugo poglavje torej. Zvezdna dolina kot asociacija. Časi so se že spremenili, vojne je bilo konec, a obrt ločevanja ljudi na zaslužne in krive, svobodne in obsojene, se je nadaljevala z neznošno lahkotnostjo. Spet je bil sončen avgust. V taborišču so zamenjali zastave, prišli so oficirji druge vojske in novi ujetniki. Pravzaprav so se prvi in drugi samo zamenjali. Delo in postopki so ostali podobni. Spet se stiskajo po barakah družine in poizkušajo preživeti v kraju, kjer vlada smrt. Prej je imela na kapi kljukasti križ, sedaj ima zvezdo. Kot univerzalna dekla je vstopila v službo nove ideologije. Spet nekdo koraka ob skupini ljudi, nek civilist dela spisek, otroci so oddvojeni, smrkavi in solzni so nagnani za barake. Staršev ne bodo več videli, legli so mrtvi v plitke grobove pod smrekami. Globoki grobovi bi pomenili zamudo pri izgradnji socializma. Novi, boljši časi so bili na dosegu roke, samo še nekaj elementov reakcije je bilo treba izrezati. Izdajalce, kulake in kvažiintelektualce, nemško govoreče in omahljive, Matjažev vojsko in saboterje. Eden od gorečnejšev iz Maribora je skoraj prignal še neko gospo Haas, a so ga pravočasno ustavili in nahrulili, da ima opravka s Titovo taščo, tace stran! Drugi so imeli manj sreče s slavnimi sorodniki. Potem je nekdo rekel, zakaj kopati grobove, imamo jarke in rudnike.

Na naslednji sliki je nekdanja podeželska vila. Otroci v žarkem soncu stojijo v nekaj vrstah in lepo počesani gledajo fotografa. Kot piščeta se stiskajo in se kremžijo. Za njimi stojijo tri vzgojiteljice. Vzpodbujajo otroke k nasmehu, lepo se držite, nov družbeni red vam omogoča lepo in pravično življenje, zastonjsko bivanje, hrano in šolanje. Fantič nabira jok, da bi rad videl mamo. Piše se junij 1945. Ob fotografu stoji delegacija Rdečega križa. Stroge gospe si zapisujejo v notes in kimajo. Vprašujejo otroke, če lepo ravnajo z njimi, če so srečni. Kimajo med solzami, eden spet kliče mamo. Delegacija se končno odpelje na vojaškem kamionu. Predstave je konec. Ena od vzgojiteljic zagradi jokajočega pamža, ti bom dala tvojo mater izdajalsko, domobranski pankrt, tolče ga s pasom, tolče tako dolgo, da neha tuliti. Omedlel je. Morda bo preživel, samo roko so mu zlomili, njegovih staršev pa že dolgo ni med živimi. Vsi otroci so sirote, namenjeni soci-

alistični prevzgoji. Teharsko taborišče je prav tako brez izgube časa zamenjalo prejšnjo upravo in nadaljevalo revolucijo z drugimi sredstvi. Tista ideja, da bi izkoristili jarke in rudniške rove, se je izkazala za ekonomično. Barbarin rov. Zavetnica rudarjev. Uporabiti Barbarin rov in ga spremeniti v ubijalski prepad je še ena demonska logika industrijskega ubijanja, prav tako kot imenovati za zvezdno dolino kraj brez upanja.

Edina umetnost, ki preživi v vojni, je sarkazem.

Odločil sem se, da bo zadnja slika v tej seriji tragičnih slovesov moja.

November 2019. Tokrat ni sijalo sonce, le nekaj žarkov je negotovo pikalo v meglo. Sedaj sem stal na parkirišču v ozračju trohnobe in brezupa, potem ko sem se leta dolgo izmikal soočenju na terenu. Bil sem sam in vendar obkrožen z množico nevidnih bitij. Smrt sem vohal in čutil. Naježil sem se kot žival, ki sluti nevarnost. Iz grmovja so vame strmele pobite duše in prosile za molitev in požirek vode. Morda je tu na večni straži še kakšen eksekutor priklenjen na svoj greh. Stopil sem do kapelice. Tu še molitev klecne, angeli so pretakali solze nad človeškim zločinom. Na drugi strani stoji otrpla Antigona, dviguje desnico in prosi za mrtvo truplo brata, da ga pokoplje. Potem sem z vzdihom prehodil še tistih sto metrov do vhoda in s težkim srcem dvignil fotoaparatus. Iz rova je zavel značilni vonj po smrti, kadar sta ji primešana neusmiljenje krvnikov in umiranje v mukah in brezupu. Ukazi, kričanje, slačenje, solze, padanje v globel. Devetkrat so jih zazidali, da ne bi mrtvi ušli iz svojega groba, stokrat zamolčani. Slovenske Antigone so lahko jokale samo na skrivaj. Tu je z ljudmi umrla še narava, še sedaj žaluje z blatno zemljo in povešenimi vejami. Od bližnje Plečnikove cerkve se je oglasil zvon kot otožen navček in omagal med vejami.

Pravijo, da Istro sestavljajo neke posebne prvine: težka rdeča zemlja, belo kamenje, ki sili iz travnikov, čudno zategla glasba piščali, ki se prenaša iz roda v rod. Njene živali so trdožive in ljudje samosvoji. Tujce prenašajo, a so prav tako veseli, ko odidejo. Vino je težko, črno in polno železa. Istra je napol otok, z eno stranjo pripeta na kontinent, z drugimi stranicami sili v morje, da bi odplula kot ladja, a ostaja privezana na pomol svoje zgodovine. Istre nikjer ne vidiš v celoti, v mestih ti zidovi zastirajo pogled, na brežinah se vasi poskrijejo v globeli, z Učke se skrivnosti pomanjšajo v nevidno. Tako ostane popotniku samo hoja od kamna do kamna, od

zgodbe do zgodbe.

Istra je dobila različna imena. Terra Histria, nigra, magica. Črna in skrivnostna. Na obali hrupna, na celini tiha in negibna. Nebo nad njo je široko in modro obokano, zemlja polna skrivnostnih zasiganih jam, kjer živijo mitske pošasti. Učka je njen stolp proti nebu, v Vodnjanu ima priprošnjike v nestrohnjenih svetnikih. Voda klokota v zarezanih soteskah in tolmunih, morje pa jo soli do prvih vasi. Zemlja rodi, če je dobro prekopana in zastrta, sicer jo sonce presuši v razpoke. Število ljudi, ki jih lahko preživi, je določeno. Zato so vsa mesta zbita na vrhu gričev, prvič zaradi varčnosti, drugič zaradi varnosti, tretjič zaradi varovanja plodne prsti in četrtič, da so se ljudje z obrambnih stolpov lahko ozirali za svojimi sanjami. Bi šli v Benetke, čez morje, ali bi ostali v kamniti hiši z brajdo? V hlevih so boškarini tolkli ob jasli z dolgimi rogovi. Vlekli so ljudi in življenje naprej s silo, ki je dana samo živalim, ki se ne sprašujejo zakaj. Le človek je nemiren in nepotešen in na obzorju bere obete boljše prihodnosti.

Pot se je dvignila in Istra se je nagnila pred menoj kot ladja, ki je na valu pokazala svoj bok. Trnje in nizki grmički, ki jih lahko objedo samo koze. Pa je bilo vse tiho in prazno, kar mi je tudi prijalo. Nebo se je približalo, travnik se je poravnal v majhno ravnico, kjer je stala kamnita vas. En sam človek je prečkal dvorišče. Ošvrknil me je z nejevoljo, ljudje se navadijo na negibnost samote. Obstal sem in poizkušal biti del starih zidov in izpranih napisov na pročeljih, trgovina z mešanim blagom, zadruga. Celo porumenel zapis Živel Tito je sramežljivo sporočal nekdanje parole. Čas ni tu meril ničesar več, narava je lahko kazala svoj večni obraz. Nekoč je tu živelo več sto ljudi in imeli so na tisoče glav živali. Zarjavela turistična tabla, dokaz zapuščenosti, puščica do izvira vode, čudež, ki ni nikoli presahnil, napajal je polja in ljudi. Zgodovina se je zamenjala stokrat, voda pa še kar teče v izobilju. Vsaka hiša, vsaka vas, vsako bitje mora vsebovati štiri elemente grškega sveta: vodo, ogenj, zemljo in zrak. Brez vode si presušen, brez ognja zmrzljiv, brez zemlje odtrgan in brez zraka zadušeni. Je pa Empedoklej dodal še nekaj tehtnega, nad temi štirimi elementi posredujeta še Ljubezen in Spor. Tako nastane gibanje in dilema odločitve, ljubezen ali spor? Vas je bila bolj v zgodovini kot v sedanjosti, sevala je nekdanjo mogočnost, ko je življenje cvetelo na poljih in v hlevih. Prazne hiše so se nerade poslavljale v brezimnost, še vedno so ponosno nosile spomin na rodbine, ki so jih oživljale. Če si dobro poslušal, si slišal pisk piščali, stare vzklike med vaščani, nenavaden jezik, ki je sam zase melodičen in pesniški. Kajti

življenje je bilo trdo in so ga mehčale le prave besede in zateglo govorjenje. Blažile so ga še vonjave zimzelenih rastlin in skrivnostna začimba podzemnih gobic, ki so jih izvohavali majhni prašički. Zvečer so se sprehodili vaščani do roba vasi, kjer se je pot prevesila strmo navzdol, in se zagledali v dalj. Včasih so govorili, včasih pa molčali, odvisno, kaj je luna vlekla iz njih. V dolino so šli poredko, to je pomenilo namreč dve uri hoje v eno smer in če je kdo šel še dalje, se morda ni več vrnil, potegnila ga je vase tujina in mu obljubljala miselno delo in prijetnosti lažjega zaslužka. A dom je samo eden in enkrat, več kot dvakrat je treba premisliti, preden ga zapustiš. Hrepenenje je že marsikoga položilo v prerani grob. Tuga za jug, pravi Konstantin Miladinov, ki je za vse narode južnega sonca upesnil hlad in osamljenost v tujini. Denar, zaslužen v tujini, je obdavčen s samoto in nesprejetjem. Tuj jezik moraš prevajati in misliti, domačega poješ in okušaš.

Tam na tistem robu sem sedaj stal tudi jaz in gledal terro magico pod seboj, ki se ni spremenila od pamtiveka. Pod nogami so se mi drobile skale, polne starih fosiliziranih školjk. Stal sem na okamenelem času in obenem na ladjinem premcu, zrak je tekel preko mene, delil sem isti pogled kot pretekli rodovi, ki so tu tehtali svoje odločitve. Velike razdalje v človeku budijo nasprotja. Vabijo in strašijo obenem, ponujajo in zavajajo, izzivajo in ustavljajo.

Spomenik bi skoraj spregledal, stal je prav na ovinku, kjer se je ozka pešpot, zakrita z grmovjem, strmo prelomila proti dolini, na zadnjem metru vaške ravnice. Vkllesano besedilo me je s svojim nenavadnim sporočilom prisililo, da sem obstal in ga zapored nekajkrat prebral.

Ne zabite se vrniti

*Do ove gorice ispračali
smo svoje najdraže kad su
šli delat u tuđinu, kad su
šli služiti soldačiju. Tu
smo se pozdravili, tu se
dosti suza prolilo ali
se bogme i puno vina
popilo.*

Brgučani.

Tako sem našel zaklad vaške kulture, zgodovine, bolečih odločitev. Na tej točki so se prelamljale njihove usode, trgale družinske vezi, jecljala slovesa, dajale obljube in kot piše na kamnu, tu se je izpil zadnji kozarec domačega vina. Naslednjega je odmerila že tujina po svojih skopih merilih.

Slovo.

Prva in največja grenčica človeškega življenja, stalna spremljevalka in grožnja vsemu lepeму. Komaj se otrok rodi in se začne oklepati matere, komaj se dvakrat napije mleka iz njene ga telesa, že ugotovi, da ta mati nepredvidljivo vsake toliko izgine izza obzorja in jo mora priklicati nazaj s prestrašenim kričanjem. Potem se potolaži, a samo zato, da bi se kmalu spet ustrašil samote, plane v jok in tako se znajde na gugalnici lepega in grdega, bližine in samote. Ob vseh zadovoljstvih začne v njem rasti tudi trpka zel, da lahko vse to lepo zlahka tudi izgubiš.

Slovo, ločitev, izguba, samota, osamljenost so vzročniki istega strahu, biti sam in zapuščen. Vsaka slast je odtehtana z izgubo, vsako druženje z razhodom. Še tista slovesa, ki so dogovorjena, pričakovana, normalna, spustijo v človeka okus pelina. Najbolj žalosten kraj na svetu so železniške postaje. Videle so solze, objeme, obljube, mahanje z robčkom, vsi predmeti so prepojeni z odhajanjem, celo tisti, ki prihajajo, takoj zapustijo brezosebne perone, samo preidejo jih, odhajajo in se namenijo nekam, kjer bosta čas in prostor obstala.

Nelagodje, negotovost, melanholija.

Še iz slabih situacij je težko oditi. Mar se ne navadijo celo zaporniki na svojo celico, jo ponostranijo, udomačijo, jo grejejo s svojim telesom? Mnoge bi lahko pustili pri odklenjenih vratih, pa ne bi odšli. Tu so deležni varnosti, postreženo jim je s hrano in streho nad glavo. Kar je več, je že luksus. Če si skromen, se življenje v tebi pomiri in prede kot maček. Domišljija zadošča kot okno v svet. V južni Nemčiji so zgradili dom ostarelih v obliki zapora. Tisti, ki so dočakali svojo starost v arestu, se na svobodi niso več znašli pa so jim zato postavili podobno okolje, ki jim je vlivalo občutek familiarnosti in pripadnosti. Rešetke na oknih, ozke sobice, špartanska oprema.

Človekova duša se na vse priraste in vedno težko odhaja. Ceno zblizanja plačamo s trganjem. Spominjam se T. K., s katero sva nekoč prijateljela. Potem ko sva se sprijela in udomačila, se je kmalu pokazala njena skrita narava. Imela je dolga obdobja prijaznosti, redkobe sednosti in navidezne umirjenosti, v notranji osami pa je zbirala čudaška ogorčenja. Bila je razcepljena na sprejemljivi in ponoreli del,

zemljo in vulkan. Ob polni luni je eksplodirala v nenadnem besednem viharju. Začela me je zastrupljati z zajedljivostjo, se mi posmehovati, spretno kot gladiator je krožila okoli mene, me zbadala in se naslajala ob moji zmedenosti, zrecitirala mi je dolg seznam zamer, ki je na koncu obsegal veličastno serijo pomembnih in miniaturnih grehov, ki sem jih storil v svoji pokvarjeni naturi. Da sem jo mokro poljubil po materinem pogrebu, da sem nosil madež na srajci, da sem si kupil žemljico z njenim denarjem, da sem zahteval maslo za zajtrk, da sem ji v sramoto, da ne znam jesti in piti, da v knjigah opisujem samo druge ženske, nje pa nikoli (to napako sedaj popravljam!), da se delam poduhovljenega, a to le za tiste, ki me ne poznajo, itd. itn. ad infinitum. Ko sem končno odšel iz meteža zmerljivk in zamerljivk, sem čutil, kako se mi v hrbtu zateza elastična nit, ki se je vseeno stkala med nama. Vedel sem, da me gleda z okna s svojim trdo mehkim obrazom, razdvojena v sebi, sladkor in kis. Počakal sem na ovinku, oglasil se je tisti otroški strah pred separacijo, njene norosti so naenkrat iz razdalje postale majhne in sprejemljive, obrnil bi se in potešil strah pred odhajanjem, zapuščenostjo, morda obstaja način, da ljudje živimo skupaj v zaledju frontne črte, ki jo je Ingmar Bergman imenoval Prizori iz zakonskega življenja. (Sam je imel za sabo vsaj pet uradnih in še nekaj neuradnih zakonskih ofenziv). V takem trenutku postanemo ljudje nerazsodni, solzavi, romantični, pozabljamo, da gre zgolj za optično prevaro. Ljudje, drevesa in prepiri se od daleč pomanjšajo na žepno in krotko velikost. Tako kot veličastne Alpe izgledajo od daleč kot naravna estetika, zglajene, vabljive, romantične, a od blizu so polne grap in kamenja, odsekanih sten, črnih kaminov, zasutih plazov in smrtnih nevarnosti. Če popustiš in se vrneš v partnersko past, te čakajo nerazrešene dileme in razočaranja, da se ni zgodila čarovnija, ki jo zmore vsak otrok. Vtakne glavo pod odejo in ga ni. Zamiži in svet izgine. Ko se vrneš, lahko samo mežikaš v status quo.

Tesnoba slovesa.

Kako so vaščani te istrske vasice ujeli v pesem te grenke prehode v življenju slehernika! Obstaja velika možnost, da je ta samotni in občuteni spomenik edini na svetu, ki je posvečen slovesu kot takemu. Ne ideologiji, ne obletnicam, ne zmagovalcem, ne mrtvim, ampak odhajajočim in bolečini, ki je trgala na dvoje mahajoče na obronku vasi in tiste, ki so zasolze ni odhajali tja v nižino.

Ne pozabite se vrniti!

Slovenjgraški pionirji med Slovenci

Matthaeus Cerdonis, tiskar iz Slovenj Gradca

ESEJISTIKA

Matthaeus Cerdonis je manj poznana osebnost iz starejše preteklosti mesta, ki pa si nikakor ne zasluži tega spregleda, saj govorimo o enem prvih tiskarjev srednjeevropskega prostora in o enem prvih tiskarjev Evrope nasploh. O njegovem življenju ni v arhivskih virih skoraj nobenih podatkov. Nekoliko podrobneje ga lahko spremljamo v času njegovega študija na univerzi na Dunaju ter nato po nekajletnem molku virov v Padovi, kjer ima svojo tiskarno ter natisne vrsto del. Danes je moč prešteti nekaj čez 60 del, ki jih je natisnil v Padovi, nato pa viri ponovno obmolknejo in nam ne omogočajo nobenih trdnejših sklepov, vezanih na njegovo nadaljnjo pot ter smrt.

Matthaeusa najdemo prvič omenjenega leta 1464, ko je na univerzi na Dunaju dosegel bakalavreatsko stopnjo izobrazbe. To pomeni, da se je vpisal (imatrikuliral) leta 1460. Zaradi tega se na splošno domneva, da je potrebno čas njegovega rojstva postavljati v leto 1445. Če je točen datum njegovega rojstva lahko postavljen le okvirno, pa je nedvomno, da se je rodil v Slovenj Gradcu, saj se vedno podpisuje kot Matthaeus Cerdonis de Windischgraetz ipd.

Za razumevanje, kaj pomeni doseči stopnjo bakalavreata ter nato še naslednjo – magistra, pogledjmo v kratkih črticah, kakšen je bil sistem univerzitetnega študija na srednjeveških oz. humanističnih univerzah. Primož Simoniti ugotavlja, da je bil osip študentov zelo velik, kar pripisuje v največji meri samemu sistemu delovanja univerz v tistem času. Dosežena stopnja izobrazbe namreč ni imela istega pomena, kot ga ima danes. Večina študentov (sholarjev) ni absolvirala celotnega kurza fakultete, večina sploh ni dosegla nobene stopnje ali pa so zapustili fakulteto le z doseženo prvo stopnjo – bakalavreatom. Na artistični fakulteti, ki jo je obiskoval tudi naš Matevž Cerdonis, se je študij delil na dve stopnji. Prva, ki traja na Dunaju praviloma dve leti, se zaključi s pridobitvijo bakalavreata, druga pa zahteva izpolnjevanje še dodatnih obveznosti in se po opravljenih

izpitih konča z dosego licence. Za to, da kandidat doseže licenco, pa mora izpolnjevati še dodatne kriterije: biti mora star vsaj 21 let, versko mora biti neoporečen, mora biti rojen v zakonu – se pravi, ne sme biti nezakonski otrok, izkazati pa mora vsaj enoletno uspešno pedagoško delo s študenti nižje stopnje pod vodstvom profesorja. Ko doseže stopnjo licenciata, pa se mora zavezati, da bo še vsaj dve leti predaval pod mentorstvom »rednega profesorja«, t. i. magister regens. Slednjega pravila se zelo kmalu ni več dosledno upoštevalo. Šele potem, ko je torej licenciat izpolnil vse te pogoje, je postal polnovreden magister. Stopnja artističnega magisterija je enakovredna doktoratu, ki ga v istem času poznajo italijanske univerze.

Za našega Matthaeusa Cerdonisa vemo, da se je dal vpisati na univerzo (imatrikulirati) leta 1460 ter da je leta 1464 postal bakalavrij. Nadaljeval je študij ter 1471 dosegel licenco. Verjetno je nato na univerzi na Dunaju ostal še kratek čas. Leta 1472 tako še prosi za ključ od univerzitetne knjižnice, kar je pravica magistrov, ki poučujejo. Prevzel je predavanja po učbeniku retorike *Summa Jovis*. Ta učbenik, ki, kot ugotavlja Primož Simoniti, ni ravno jezikoslovni biser, je bil na dunajski univerzi uporabljan kot univerzitetni učbenik do leta 1499, ko ga odpravijo.

Matthaeus je torej dosegel stopnjo magistra, vendar od leta 1472 dalje povsem izginel za deset let iz virov in na noben način ne moremo sklepati oz. predvideti, kdaj se je z Dunaja odselil in ali je odšel neposredno v Padovo, kjer ga najdemo nato od marca 1482 nedvomno dejavnega, zdaj že kot tiskarja. Domneva, da je z Dunaja odpotoval neposredno v Padovo, je sicer zelo verjetna, saj je to pot, ki jo je naredilo mnogo dunajskih študentov, ki so iskali dodatno izobrazbo na italijanski univerzi, ki je kotirala mnogo višje kot dunajska. Preden pa nadaljujemo s pregledom dela Matthaeusa Cerdonisa v Italiji, pa pogledjmo, ali je mogoče vsaj kaj povedati o njegovem otroštvu in mladosti v Slovenj Gradcu.

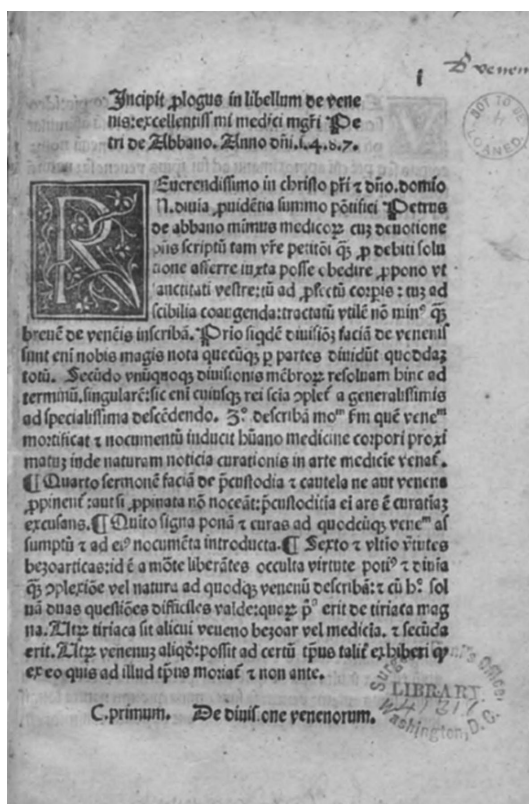
Matthaeus je bil torej rojen v 40. letih 15. stoletja. Glede na njegov latinizirani priimek je najverjetneje, da je bil potomec strojarja ali čevljarja iz Slovenj Gradca, se pravi nekoga, ki si je kruh zagotavljal z opravljanjem kožarske obrti.

V visoki latinščini beseda *cerdo* pomeni obrtnika, mojstra kot takega. V srednjeveški latinščini pa je ta beseda začela pomeniti tistega, ki se ukvarja s predelavo kože. Iz tega imajo Španci izraz za pujsa – *cerdo*. Zato se ta latiniziran patronim prevaja praviloma kot Schuster, Schumann ali Gerber (se pravi čevljar, strojar oz. usnjar).

Usnjarstvo je na splošno sicer veljalo za umazano, smrdljivo in s tem manj cenjeno obrt, vendar je analiza kožarskih obrtnikov v slovenskih mestih pokazala, da so lahko v veliko krajih tudi ti obrtniki dosegli zelo visoko stopnjo znotraj mestne hierarhije ter da usnjarji zasedajo tudi najvišje pozicije v mestni (samo)upravi. Poiskati družino, iz katere naš Matthaeus izhaja, bi torej moralo biti relativno preprosto. Iz dokumentov prve polovice 15. stoletja izluščimo vse omembe tovrstnih obrtnikov in to bi moralo zadoščati. Vendar se nam na pot postavi eno pre-

prosto dejstvo. Prvi usnjar, ki se pojavi v srednjeveškem gradivu mesta Slovenj Gradec, je neki Peter Ledrar, ki je 10. marca leta 1471 posedoval njivo, ki je postala del zamenjave oz. prodaje. (Kot zanimivost povejmo, da se je to zgodilo le slaba dva meseca, preden bi naj Turki po ne povsem preverljivem podatku prvič oblegali mesto). Peter Ledrar je torej nastopal kot usnjar v mestu v času, ko je naš Matthaeus dosegel na dunajski univerzi licenco. Povsem mogoče bi bilo špekulirati, da sta bila Peter in Matej sorodnika (brata?) in da torej naš Cerdonis izhaja iz Petrove usnjarjske družine, vendar je to lahko zgolj to – torej špekulacija. Omeniti moramo še enega obrtnika kožarske stroke, ki je deloval v mestu v prvi polovici 15. stoletja. To je bil neki Konrad (»Chunzin«) **krznar, ki se omenja leta 1404**. Krznar pa se v Slovenj Gradcu ponovno omenja leta 1478, ko v listini srečamo nekega Gregorja krznarja. Obrtnike kožarske stroke v Slovenj Gradcu tako sicer tu in tam najdemo, vendar mnogo preveč sporadično, da bi iz teh omemb lahko sklepali o neki dalj časa delujoči delavnici oziroma družini, ki je več generacij opravljala svojo kožarsko obrt ter si z njo zgradila tudi stabilen socialni položaj znotraj mesta in ne nazadnje prislužila resnejši kapital. Da pa je temu vendarle lahko bilo tako, priča podatek iz leta 1500, ko se imenuje kot mestni sodnik neki Peter Krznar (»Peter Khursner Stadtrichter«) in kot član mestnega sveta neki Gašper Jermenar (»Caspar Riemer, einer des Ratesdaselbst«). **Kožarska obrt je torej vendar tudi v Slovenj Gradcu, enako kot to lahko opazamo po drugih mestih (npr. Slovenska Bistrica, Ptuj ipd.), odpirala vrata tako do najpomembnejših funkcij v mestnem komun kot tudi do relativno velikega bogastva.** Zato seveda ni presenetljivo in je tudi povsem verjetno, da je lahko sin obrtnika, ki je bil očitno zelo odprte glave, študiral in doštudiral na univerzi.

Seveda pa samo denar ni dovolj. Za to, da je mladi fant sploh lahko začel razmišljati o akademski karieri, je bilo odločilnega pomena domače okolje. In v Slovenj Gradcu vemo, da je bilo okolje že dalj časa več kot primerno. V mestu je deloval mestni učitelj in je torej obstajala mestna šola že od začetka 14. stoletja dalje. Omembe učiteljev si sle-

Naslovnica enega izmed tiskov Matevža Cerdonisa

dijo dovolj pogosto, da lahko postavimo kot verjetno trditev, da je šola v času Matthaeya Cerdonisa in njegovega otroštva delovala že okoli 150 let. Sedež je imela – kot kaže – od samega začetka (prvič se omenja učitelj v Slovenj Gradcu leta 1218 – vendar to verjetno še ni bil učitelj v mestni šoli) pri farni cerkvi v Starem trgu, nato pa po izgradnji mestne cerkve sv. Elizabete pri njej – se pravi v samem mestu, kjer se omenjajo »rectorscolarium«, »schulmeister« ipd. Ko se je sedež šole prestavil v mesto (verjetno že v drugi polovici 13., vsekakor pa v začetku 14. stoletja), je le-ta služila (tudi) potrebam izobrazbe mestnih otrok za uspešno opravljanje bodočih obrtniških oz. trgovskih nalog.

Na mladega bistrega fanta pa je stimulatивно deloval ne samo obstoj mestne šole, temveč celoten mestni utrip Slovenj Gradca. Mesto je od začetka 15. stoletja kraj, kjer cveti življenje. Dvig pomena naselbine se kaže na primer skozi dejstvo, da se je cerkveni sedež vedno bolj prestavljal iz starih dveh središč (Šmartnega in Starega trga) k mestni cerkvi sv. Elizabete, kjer si zgradijo svoje prebivališče npr. tudi župniki iz Šmartnega. Poleg tega pa je to čas, ko odločanje ter upravljanje z najpomembnejšimi funkcijami v mestu vedno bolj prehajata iz rok ministerialnih plemiških rodbin v roke meščanov.

V mestu je že dolgo časa veljalo posebno mestno pravo (prvič omenjeno leta 1336, vendar smemo upravičeno domnevati, da je mnogo starejše), ki ga še najbolj povzame zapis v urbarju cerkve sv. Pankracija v Starem trgu iz leta 1459. Naj ga na hitro obnovimo, saj najbolj kaže na svobode in pravice, ki so jih uživali meščani. Najprej moramo seveda ugotoviti, da je zelo značilno, da je bilo mestno pravo dodano kot sestavni del urbarja (slovenjgraške) župnijske cerkve sv. Pankracija, ki se tako profilira kot «mestna» cerkev oz. kot tista, katere župnik je bil najtesneje povezan z mestom Slovenj Gradec.

Dalje pa se mesto kaže kot kraj s povsem izdelano samoupravo in jasno določenimi svoboščinami. Že v prvem paragrafu je zapisano, da je mesto svobodno, tako da kdorkoli pride pred dvanajsterico ali pred (mestno) sodišče zaradi uboja ali česa drugega, je mesto tisto, ki ima pravico razsojati. Dalje so meščani oproščeni plačevanja temeljnega

davka, meščani imajo pravico do svobodne volitve svojega sodnika, ki ima pravico soditi o vsem, razen pri krvnem sodstvu, ki ostaja v rokah gosposčine. Dvanajsterica ima pravico zamenjati tistega med njimi, ki bi se izkazal za nevrednega, prav tako ima dvanajsterica skupaj z mestnim komunom pravico razsojati o vseh prestopkih znotraj pomirja, v okolici smejo biti le štiri taverne, vsakdo, ki je preživel eno leto v mestu, je bil svoboden oz. ga gospod ni mogel več zahtevati nazaj. Mesto ne sme izrekatı sodb, ki so v nadlego koga drugega, razen če ta to zaprosi, sme pa se mesto izreči za vojvodo, ravno tako pa sme vsak iz mesta potovati, kamor želi.

Kaj torej izvemo? Mesto je imelo svojega mestnega sodnika, ki ga je volilo samo in svobodno. Poleg tega je v mestu obstajal mestni svet, sestavljen iz dvanajstih voljenih pripadnikov, dvanajsterica, ki je bila prav tako voljena svobodno. Mesto je bilo sodno svobodno, svobodni pa so tudi meščani. Nemeščan je lahko pridobil svobodo z neprekinjenim bivanjem v mestu v roku enega leta. V mesto in iz mesta pa niso vodile prisilne poti, ki bi odredjale smer potovanja oz. ceste, po katerih bi se morali gibati popotniki, posebej seveda trgovci.

V tako vzpodbudnem okolju je torej otroštvo preživel naš Matthaeyus, ki je kot očitno zelo bister fantič padel v oči verjetno najprej mestnemu učitelju, ki je bil najverjetneje tudi pobudnik, da se fanta pošlje v nadaljnje šolanje, ki ga je, kot smo videli, več kot uspešno pripeljal na univerzi na Dunaju do konca. Selitev v Padovo je lahko razumljena kot selitev za novim dodatnim znanjem, kako pa je nato v Padovi iz univerzitetne kariere preklopil v službo tiskarja, pa ostaja več ali manj nepojasnjeno. Delno smemo odgovor iskati gotovo tudi v privlačnosti tiska, ki je bil takrat še zelo mlada dejavnost (od Gutenbergovega izuma premičnih kovinskih črk za tiskanje je minilo šele nekaj deset let), za katero pa je bilo že takoj jasno, da bodo

Incipiunt questiones sup tractatu de latinidib⁹ foraz decimiate p venerab⁹ doctore mg^m blasii d pma d pelicais.

Mojster Cerdonis je tiskal samo z eno vrsto črk, ki jo je v svoji delavnici premogel – z malo gotico.

spremembe, ki jih bo tisk prinesel s seboj, revolucionarne in še nepredstavljivo daljnosežne. Ta privlačnost novega je verjetno eden, gotovo pa ne edini razlog, da se je Matthaueus odpovedal akademski karieri in jo zamenjal za službo tiskarja.

Kot tiskar je v Padovi deloval vsaj od začetka leta 1482 (najstarejše tiskano delo, ki pride iz njegove delavnice, je datirano s 15. marcem 1482) pa do konca leta 1487 (zadnje delo je datirano z 18. decembrom 1487).

Naslov prvega datiranega dela (obstaja še eno delo *Fabulae*, ki pa ni datirano in ga eni postavljajo celo v 1480, vendar z vprašajem): *Psevd cicero, Synonyma*.

Naslov zadnjega (meni znanega) tiska iz 18. decembra 1487: *Incipit p[ro]logus in libellum de venenis | excellentiss[im]i medici m[aj]g[ist]ri Petri de Abbano. Anno d[omi]ni. 1487*. Pomeni pa: *Uvod v delo o strupih, spisal izvrstni magister medicine Peter de Abbano*. Poznano je tudi pod naslovom *Tractatus de venenis*.

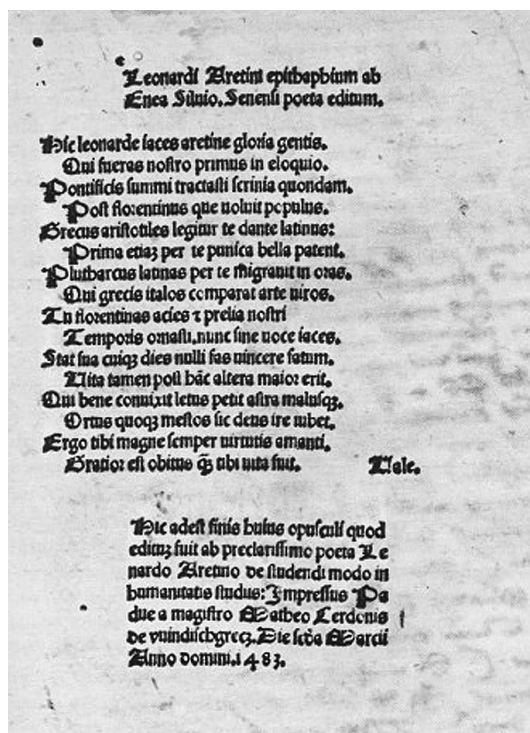
Pri izboru del, ki jih je tiskal, se kaže tudi lastni interes za proučevanje. Po eni strani kažejo njegovi tiski jasen interes za medicino, in sicer predvsem za poljudna dela, ki so želela popularizirati znanje in niso toliko teoretično naravnana, po drugi strani pa

med njegovimi tiski najdemo tudi izrazito humanistične spise, pa tudi matematične in astronomske spise ter celo prigodniška dela. Danes je ugotovljenih nekaj čez 60 tiskov, i kažejo, da je premogel le en tip črk in da je torej posedoval relativno malo tiskarno. Iz Padove se je umaknil verjetno leta 1488. Mnogi domnevajo, da je to storil tudi zaradi povezave z beneškim tiskarjem Erhardom Ratdoltom, ki je leto pred tem odšel iz Benetk v Augsburg in da mu je torej Matthaueus sledil. Vendar je to zgolj domneva, saj je ne potrjuje noben podatek. Nasprotno, po decembru 1487 o Cerdonisu viri obmolknejo in o njegovih morebitnih nadaljnjih poti ne vemo prav nič, prav tako kot ne vemo, kdaj, kje, kako oz. zaradi česa je umrl. Tudi domneva, da bi naj sodeloval pri začetkih hrvaškega tiskarstva v Benetkah, je sicer zelo privlačna, vendar povsem nedokazljiva špekulacija.

Tako lahko našo kratko zgodbo o enem prvih tiskarjev s prostora današnje Slovenije končamo zgolj z velikim vprašajem ter upanjem, da se v italijanskih arhivih vendarle skriva še kakšen podatek, ki ga bo slej kot prej izkopal marljivi raziskovalec in s katerim bo mogoče odstraniti tančico skrivnosti, imenovane Matthaueus Cerdonis.

Referenčna literatura

- Tone Ravnikar: *Slovenj Gradec v srednjem veku*, Maribor: ZRI Franca Kovačiča, 2018.
- Primož Simoniti: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*, Ljubljana: Slovenska matica, 1979.
- Pirjevec, Avgust: *Cerdonis de Windischgretz, Matthaueus (1445–po 1487). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU*, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi157607/#slovenski-biograf-ski-leksikon> (19. januar 2020). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv., Abraham– Erberg*. Izidor Cankar et al. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925.

Faksimile strani z impresumom, kjer se Matevž Cerdonis podpiše s krajevnim poreklom

Tone Ravnikar

DAVORIN TRSTENJAK (1817–1890)

ESEJISTIKA

Leposlovec, mitolog, etimolog, zgodovinar in liberalnokatoliški publicist **Davorin Trstenjak**, kakor ga na kratko opiše *Slovenski biografski leksikon*, ter prvak med znamenitimi Slovenci v času narodove prebuje v drugi polovici 19. stoletja, prepoznan in čaščen v svojem času, je v okvirih samostojne nacionalne države po letu 1991 nerazumljivo pozabljen.¹ Ob 200-letnici rojstva leta 2017 so se ga le z manjšim simpozijem in prenovljeno spominsko ploščo na rojstni hiši spomnili v Kraljevcih pri Sv. Juriju ob Ščavnici, medtem ko se zdi, da je med Starotržani in Slovenjgradčani, kljub poimenovanju ulice, njegov spomin že povsem zbledel, čeprav je s svojo blagohotno prisotnostjo na nek način predhodil in utrl pot Francu Ksaverju Mešku in Jakobu Sokliču, obema znamenitima duhovnikoma, ki sta svoj pečat Slovenj Gradcu in okolici zapustila v času med obema velikima vojnama in tudi še kasneje. Po desetletjih dejavnega sodelovanja v javnem življenju v spodnjeavstrijskih deželah Kranjski, Štajerski in Koroški, je namreč zadnjih enajst let pred smrtjo župnikoval pri sv. Pankraciju in sv. Radegundi v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, kjer je v odmaknjeni provinci užival zaslužen slavo in še vedno živahno dopisoval v celovško revijo *Kres*, katere pobudnik je bil. V svojih prizadevanjih za afirmacijo slovenstva se ni nikoli zares priključil nobenemu političnemu taboru, s svojo nesporno avtoriteto pa je tudi v poznih letih nevsiljivo povezoval t. i. konservativne staroslovence in liberalne mladoslovence, med katerimi je zlasti od sedemdesetih let 19. stoletja dalje prednjačil politik in državni poslanec, pobudnik ideje *Zedinjene Slovenije*, organizator taborskega gibanja zdravnik Josip Vošnjak²,

Trstenjakov dober prijatelj, ki je klenega narodnjaka, svojega „duhovnega očeta“, kot ga je imenoval, v svojih spominih opisal takole: „Nad mojo pisalno mizo visi podoba Davorina in njegove rjave oči gledajo resno, skoro osorno pred se. V življenju je navadno rahel smehljaj mu krožil okoli ustnic. Visoko čelo sicer okrogle glave je zaznamovalo globokega mislilca, krepki nos in okrogli krepki podbradek odločen značaj. Davorin je bil visoke rasti, močnega telesa in v starejših letih dobro rejen. Bil je prototip panonskega Slovenca, ki so večinoma visoke rasti in imajo bolj razvite podočne kosti, v tem ko smo mi korotanski Slovenci bolj čokate postave (...) V jedi in pijači je Trstenjak bil zmeren in živel uprav preprosto. Poštene vinske kaplje, da bi jo človek rad srkal, je malokedaj imel v svoji kleti (...) Tudi pri jedi ni bil izbirčen. Ko sem se enkrat na potu iz Celovca v Ljubljano pri njem zglašil v Starem trgu pri Slov. Gradcu, so prišli zvečer na mizo kisani blecki in dejal je, da je ta večerja že pripravljena bila za njega in kaplana, naj se tudi jaz ž njo zadovoljim. Toda kedo se je v njegovi družbi menil za jed in pijačo? Vse omizje je bilo kmalu v živem razgovoru, v katerega je vpletal Davorin opazke, polne zdravega humorja in spet resne in izpodbudne. Kdor je kedaj bil v njegovi družbi, se je moral klanjati sili njegove individualnosti, ga spoštovati in ljubiti (...) Še dva predmeta sta se ponavljala skoro v vsakem pismu: tožbe o slabem zdravju in o slabem gospodarstvu. Ni se mu videlo, da bi bil slabega zdravja, pač pa se ga je lotila dostikrat, kar je sam priznaval, neka melanholija, izvirajoča iz spoznanja, da ne more v vednostih tega dosežati, kar bi lahko, ko bi živel v dru-

¹ Ob 180-letnici rojstva je bila v slovenjgraški knjižnici Ksaverja Meška krajša spominska slovesnost, na kateri je s predstavitev Trstenjakovega življenja in dela sodeloval tudi avtor pričujočega prispevka. V nekoliko daljši obliki je bil prvič objavljen v 29. številki revije *Odsevanja* leta 1997.

² Dr. Josip Vošnjak (rojen 1834 v Šoštanju, umrl 1911 na Visolah pri Slov. Bistrici), zdravnik, gonilna sila mladoslovencev in liberalni politik. Ohranila se je njuna obširna korespondenca. Vošnjak je organiziral tudi dve svečanosti v Trstenjakovo čast: leta 1879 na Ponikvi za štiridesetletnico pisateljstva (poklonil so mu zlato tobacnico, ker je Trstenjak njuhal tobak) in leta 1887 v Starem trgu za sedemdesetletnico.

gih okoliščinah.³

Davorin (Martin) Trstenjak se je rodil 8. novembra 1817 v Kraljevcih pri Sv. Juriju ob Ščavnici (po drugi svetovni vojni nekaj časa Videm ob Ščavnici) kmetoma Antonu in Mariji, rojeni Korošak. Osnovno šolo je v letih 1825–27 najprej obiskoval pri Sv. Juriju (že v teh zgodnjih letih ga je tamkajšnji učitelj menda navdušil za zapisovanje ljudskih pesmi), 1827–29 je nadaljeval šolo v nemški Radgoni (Radkesburg), kjer ga je s prvimi pojmi o slovenski slovnici seznanil znameniti Peter Dajnko, izumitelj t. i. dajničice, črkopisa za zapisovanje slovenskih besed, ki je bila v dvajsetih in tridesetih letih 19. stoletja v rabi zlasti na vzhodnem Štajerskem. 3. razred ljudske šole je Trstenjak naslednje leto dokončal v Mariboru. Tamkaj je bil v letih 1830–36 dijak šestrazredne gimnazije, nato pa postal licealec v Gradcu, kjer je študiral filozofijo.

Prav leto 1836 in nekaj naslednjih je bržkone usodno zaznamovalo Trstenjakove svetovnonazorske opredelitve, ki jim je kot svobodomiselnih intelektualcev sledil celo življenje. Pridružil se je krogu štajerskih Slovencev, visokošolcev in dijakov ter peščici mlajših prosvetnih in cerkvenih izobražencev, ki so v predmarčnem romantičnem zanosu s pesniškimi teksti, jezikoslovnimi spisi in zgodovinskimi članki budili zavest inteligence, da bi se bojevala za narodne in družbene pravice svojih očetov, vzhodnoštajerskih kmetov⁴. Osrednja osebnost tega graškega krožka je bil Stanko Vraz, ob njem pa še Fran Miklošič, tretji iz slovenskogoriškega konca Štajerske in kasnejša velika jezikoslovna avtoriteta. Zlasti Vraz je svoje kolege navdušil za ilirizem in panslovanske ideje Slovaka Jana Kollarja ter jih usmeril k Ljudevitu Gaju in njegovi ideji poenotenja slovenskega in hrvaškega jezika oz. pismenstva s tem, da bi prevzeli češko pisavo in oblikovali enovito slovnico. Literarni navdušenec Trstenjak je že leta 1836 začel pisati slovensko tridejanko *Nevesta z otoka Cypros*; sprva v dajničici, vendar jo je od drugega dejanja naprej po Vrazovem nasvetu nadaljeval v ilirščini, tj. gajici, ter na koncu v ta umetni jezik prelil tudi začetek. Dokončano igro je Trstenjak poslal v Zagreb, vendar so mu jo nekje pri Brežicah zapravi-

li carinski uradniki in se je izgubila.⁵ Leta 1838 je pod vplivom Kačiča, enega izmed voditeljev ilirskega gibanja, pisal novo ilirsko igro z naslovom *Marula*. V tem času je tudi intenzivno skladal domoljubne in ljubezenske verze. Zlasti prvih je nekaj objavil v časopisih *Danica Ilirska* in *Zora Dalmatinska*, preostale pa naj bi kot tipičen romantik v navalu melanholije, ko se je odločal za študij bogoslovja, sežgal. V to je kasneje podvomil Joža Glonar, saj je nekaj podobnega o svoji poeziji govoril tudi Stanko Vraz, a je kasneje le ugledala luč sveta; Trstenjak pa je tudi kasneje, menda leta 1869, urednikom nekega literarnega lista ponujal v objavo svoje mladostne pesmi.⁶ Izšle niso nikoli.

Leta 1838 so Trstenjaku v časopisu *Der Aufmerksame*⁷ natisnili sicer nemški sestavek, v katerem si želi več poročil o slovenski literaturi in kjer priporoča češki črkopis, ob njem pa tudi njegove verze, ki so med prvimi slovenskimi tiski v gajici sploh! Krožek ilircev si je nadvse prizadeval, da bi izdajal izvirno slovensko poezijo in prevode (Trstenjak je v gajico denimo prevajal Schillerja), zato so ustanavljali različne revije, ki pa so bile kratkega daha: Vrazove *Cvetlice z vrtov*, *Metuljček*, *Novi vedež* in druge. Trstenjakovo navdušenje za ilirizem je bilo v tem času tolikšno, da je študij filozofije leta 1840 dokončal v Zagrebu. A pristni odnosi s Stankom Vrazom so se v tem času že ohladili, saj naj bi mu vneti ilirec, ki je medtem tudi že zapustil Gradec, zameril malomarno upravljanje svoje graške slovenske knjižnice.⁸

Davorin Trstenjak je bil po mislih gotovo posvetnjak in svobodnjak, in tudi kasneje je gledal na duhovništvo z liberalnimi očmi; ker pa je bil brez podpore, se je nazadnje le moral odločiti za študij teologije. Že v prvem letu bogoslovja v Gradcu jeseni leta 1840 pa se je začel odmikati od ilirizma. V tem času so se v strahu, da bi se slovenščina utegnila v celoti utopiti v ilirizmu, od njega začeli odvrčati tudi domala vsi nekoč navdušeni slovenski Gajevi privrženci. Do konca zvest ideji panslavizma je ostal le Vraz, ki ga je Miklošič označil celo za izdajalca slovenstva.

3 Josip Vošnjak: Spomini, Ljubljana: Slovenska matica, 1982, str. 127–133.

4 *Slovenski biografski leksikon*, dvanajsti zvezek, Ljubljana: SAZU, 1980; geslo Trstenjak, str. 196.

5 *Zgodovina slovenskega slovstva II (Romantika in realizem I)*, Ljubljana: Slovenska matica, 1959, str. 152.

6 Joža Glonar: *Davorin Trstenjak (1817–1890): Ob stoletnici njegovega rojstva*, Slovan, 1908, str. 266–278.

7 Časopis, naklonjen Slovincem, je izhajal s prispevki v nemškem in slovenskem, tj. ilirskem jeziku.

8 *Slovenski biografski leksikon*, str. 196.

Trstenjakov obrat k izvorni ideji slovenstva najbolje pokaže njegov zapis iz leta 1845, v katerem hvali Slomškovo knjigo *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*, saj pravi: ‚V naših krajih čutijo le redki duhovniki visoko vrednost te knjige, preprosto ljudstvo pa sega s poželenjem po njej, kar delo zaradi svojega jedrnatega in v resnici slovanskega jezika tudi zasluži. Baš nad tem jezikom se spotikajo razni ljudje, ki ne pomislijo, komu je knjiga namenjena. Pravijo, da je v njenem jeziku vse polno lokalizmov! Smešno pa je, pri nas zahtevati knjige za ljudstvo, ki bi jih naj razumeli n. pr. Dalmatinci! Tukaj bi svetovali Hrvatom, naj vendar enkrat začno resno misliti na takozvano preprosto ljudstvo; kaj pomagajo vse geografije, zgodovine, pesmice in druge take reči, če ostane velika večina naroda še vedno v nekdanji temi.‘⁹ Ne glede na to hvalo pa je bil Trstenjakov odnos do Slomška precej ambivalenten. Od leta 1856 do 61, ko je bil profesor na mariborski gimnaziji, ga je pogosto srečeval in o njem tudi kasneje večinoma zapisal spoštljive besede, vendar je v privatnem dopisovanju pogosto izražal odpor do rigoroznosti slovenske duhovščine, na Štajerskem predvsem Slomškovega kova. Sicer pa je bil Trstenjak v letih 1868–79 župnik na Ponikvi, v rojstnem kraju Antona Martina Slomška, kjer je dal na pročelje rojstne hiše vzdati spominsko ploščo.

Razen Vraza so se torej vsi preostali ilirski navdušenci po letu 1843 odvrnili od ortodoksne panslovanstva in se vklenili v trdni jarem Bleiweisovih *Novic* in v njih vsak iz svojega narečja gradili vseslovenski knjižni jezik.¹⁰ Za to obdobje je bila značilna polemika okrog novih oblik v enotnem slovenskem jeziku, ko so nekateri jezikoslovci še vedno v smislu panslovanstva ideje zagovarjali ilirske oblike z mnogimi hrvatizmi, spoštovani profesor na Dunaju Luka Svetec pa je prav v *Novicah* zagovarjal pragmatično pot postopnega izoblikovanja slovenščine. Podprl ga je tudi Trstenjak, ki je v listu *Slovenija* 15. januarja 1850 zapisal: ‚Poslednjič še Vam dopisovatelj Slovenie! Ne naglite z reformami slovenskega jezika. Stojte na praktiški polji! -Stari greh Slovencev je zmirom ta, da so preveč idealisti. Po malo z iliriziranjem, nevedte kakoršnega neprijatelja

za nami in pred nami imamo. Oblike om, ega, ev, oma,¹¹ sklanjanje komparativa itd., zadosti je to dozdej. Ne kujmo si jezika, kterege neti Hrvat, neti Slovenec ne govori. Jaz sem prej ilirski, ko slovenski pisal, pa tudi skusil, kaj je mogoče, kaj ne.‘¹² Pred tem je leta 1849 v isti *Sloveniji* priobčil članek, ki je vseboval tisti znameniti stavek *Uzdaj se u se i u svoje kljuse!*, ki je od takrat dalje veljal tudi kot njegov politični motto. Preden se je Trstenjak dokončno priključil Bleiweisovim *Novicam*, je sodeloval pri časopisu *Styria*, ki je nadomestil *Der Aufmerksame* in prav tako povezoval nemške in slovenske Štajerce. Trstenjak je bil urednik slovenskih strani. Tukaj je 1844 izšla njegova novela *Slikar*, sicer v nemščini, šele kasneje, leta 1854, pa na drugem mestu tudi v slovenščini.

Od leta 1850, ko je postal najprej kaplan, potem pa učitelj verouka na mariborski gimnaziji, je Trstenjak pisal samo slovensko. Odslej tudi ni bilo nobenega slovenskega lista, v katerega ne bi dopisoval, zato je število njegovih člankov domala nepregledno. Najbolj se je proslavil z raziskovanjem slovanske mitologije, filologije in stare zgodovine. Tem raziskavam je posvetil cela desetletja, po njih ga je širši krog rojakov tudi najbolj poznal, pa vendar so razen razprav iz mitologije, ki jih še dandanašnji s pridom uporabljajo slovenski etnologi, utonile v pozabo. Seveda je temu v prvi vrsti botroval nekritičen značaj Trstenjakovih člankov, kar je posledica pomanjkljive znanstvene izobrazbe. Vedel je neizmerno mnogo, vse njegovo raziskovanje pa je bilo brez prave metodologije in sistema. Kakršenkoli resnejši znanstveni diskurz pa je v mnogočem ovirala tudi njegova romantična vznesenost. Simptomatično je že njegovo izhodišče, ki ga slutimo v vrsticah, ki jih je zapisal leta 1853 v *Novicah*: ‚Gre za brambo stare naše in vtrdenje nove Slave. V slavnih historičnih uspomenih bodete dobili novo navdušenje in ponosito bodete kazali na stari čas in rekli, kar se je dolgo drugim prilastovalo, to je naše, plod in sad slovenskega duha.‘¹³ Davorin (Martin) Trstenjak se je rodil 8. novembra 1817 v Kraljčevih pri Sv. Juriju ob Ščavnici (po drugi svetovni vojni nekaj

9 Trstenjakova ocena Slomškove knjige je izšla v Jordanovih *Jahrbücher*; tukajšnji citat je povzet po Glonarjevem sestavu v *Slovanu* leta 1917, str. 271 in 272.

10 Joža Glonar, *ibidem*, str. 271.

11 Trstenjak misli na hrvatizme v smislu „dobroga“ namesto „dobrega“ ipd.

12 Ivan Prijatelj: *Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika v letih 1848–1857*, Ljubljana: Slavistično društvo, 1937, str. 73.

13 Joža Glonar, *ibidem*, str. 275.

časa Videm ob Ščavnici) kmetoma Antonu in Mariji, rojeni Korošak. Osnovno šolo je v letih 1825–27 najprej obiskoval pri Sv. Juriju (že v teh zgodnjih letih ga je tamkajšnji učitelj menda navdušil za zapisovanje ljudskih pesmi), 1827–29 je nadaljeval šolo v nemški Radgoni (Radkesburg), kjer ga je s prvimi pojmi o slovenski slovnici seznanil znameniti Peter Dajnko, izumitelj t. i. dajničice, črkopisa za zapisovanje slovenskih besed, ki je bila v dvajsetih in tridesetih letih 19. stoletja v rabi zlasti na vzhodnem Štajerskem. 3. razred ljudske šole je Trstenjak naslednje leto dokončal v Mariboru. Tamkaj je bil v letih 1830–36 dijak šestrazredne gimnazije, nato pa postal licealec v Gradcu, kjer je študiral filozofijo.

Prav leto 1836 in nekaj naslednjih je bržkone usodno zaznamovalo Trstenjakove svetovnonazorske opredelitve, ki jim je kot svobodomiselnih intelektualcev sledil celo življenje. Pridružil se je krogu štajerskih Slovencev, visokošolcev in dijakov ter peščici mlajših prosvetnih in cerkvenih izobražencev, ki so v predmarčnem romantičnem zanosu s pesniškimi teksti, jezikoslovnimi spisi in zgodovinskimi članki budili zavest inteligence, da bi se bojevala za narodne in družbene pravice svojih očetov, vzhodnoštajerskih kmetov¹⁴. Osrednja osebnost tega graškega krožka je bil Stanko Vraz, ob njem pa še Fran Miklošič, tretji iz slovenskogoriškega konca Štajerske in kasnejša velika jezikoslovna avtoriteta. Zlasti Vraz je svoje kolege navdušil za ilirizem in panslovenske ideje Slovaka Jana Kollarja ter jih usmeril k Ljudevitu Gaju in njegovi ideji poenotenja slovenskega in hrvaškega jezika oz. pismenstva s tem, da bi prevzeli češko pisavo in oblikovali enovito slovnico. Literarni navdušenec Trstenjak je že leta 1836 začel pisati slovensko tridejanko *Nevesta z otoka Cypros*; sprva v dajničici, vendar jo je od drugega dejanja naprej po Vrazovem nasvetu nadaljeval v ilirščini, tj. gajici, ter na koncu v ta umetni jezik preliel tudi začetek. Dokončano igro je Trstenjak poslal v Zagreb, vendar so mu jo nekje pri Brežicah zapravili carinski uradniki in se je izgubila.¹⁵ Leta 1838 je pod vplivom Kačiča, enega izmed voditeljev ilirskega gibanja, pisal novo ilirsko igro z naslovom *Marula*. V tem času je tudi

intenzivno skladal domoljubne in ljubezenske verze. Zlasti prvih je nekaj objavil v časopisih *Danica Ilirska* in *Zora Dalmatinska*, preostale pa naj bi kot tipičen romantik v navalu melanholijske, ko se je odločal za študij bogoslovja, sežgal. V to je kasneje podvomil Joža Glonar, saj je nekaj podobnega o svoji poeziji govoril tudi Stanko Vraz, a je kasneje le ugledala luč sveta; Trstenjak pa je tudi kasneje, menda leta 1869, urednikom nekega literarnega lista ponujal v objavo svoje mladostne pesmi.¹⁶ Izšle niso nikoli.

Leta 1838 so Trstenjaku v časopisu *Der Aufmerksame*¹⁷ natisnili sicer nemški sestavek, v katerem si želi več poročil o slovenski literaturi in kjer priporoča češki črkopis, ob njem pa tudi njegove verze, ki so med prvimi slovenskimi tiski v gajici sploh! Krožek ilircev si je nadvse prizadeval, da bi izdajal izvirno slovensko poezijo in prevode (Trstenjak je v gajico denimo prevajal Schillerja), zato so ustanavljali različne revije, ki pa so bile kratkega daha: Vrazove *Cvetlice z vrtov*, *Metuljček*, *Novi vedež* in druge. Trstenjakovo navdušenje za ilirizem je bilo v tem času tolikšno, da je študij filozofije leta 1840 dokončal v Zagrebu. A pristni odnosi s Stankom Vrazom so se v tem času že ohladili, saj naj bi mu vneti ilirec, ki je medtem tudi že zapustil Gradec, zameril malomarno upravljanje svoje graške slovenske knjižnice.¹⁸

Davorin Trstenjak je bil po mislih gotovo posvetnjak in svobodnjak, in tudi kasneje je gledal na duhovništvo z liberalnimi očmi; ker pa je bil brez podpore, se je nazadnje le moral odločiti za študij teologije. Že v prvem letu bogoslovja v Gradcu jeseni leta 1840 pa se je začel odmikati od ilirizma. V tem času so se v strahu, da bi se slovenščina utegnila v celoti utopiti v ilirizmu, od njega začeli odvrčati tudi domala vsi nekoč navdušeni slovenski Gajevi privrženci. Do konca zvest ideji panslavizma je ostal le Vraz, ki ga je Miklošič označil celo za izdajalca slovenstva.

Trstenjakov obrat k izvirni ideji slovenstva najbolje pokaže njegov zapis iz leta 1845, v katerem hvali Slomškovo knjigo *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*, saj pravi: V naših krajih čutijo le redki duhovniki visoko vrednost te

14 *Slovenski biografski leksikon, dvanajsti zvezek*, Ljubljana: SAZU, 1980; geslo Trstenjak, str. 196.

15 *Zgodovina slovenskega slovstva II (Romantika in realizem I)*, Ljubljana: Slovenska matica, 1959, str. 152.

16 Joža Glonar: *Davorin Trstenjak (1817–1890): Ob stoletnici njegovega rojstva*, Slovan, 1908, str. 266–278.

17 Časopis, naklonjen Slovincem, je izhajal s prispevki v nemškem in slovenskem, tj. ilirskem jeziku.

18 *Slovenski biografski leksikon*, str. 196.

knjige, preprosto ljudstvo pa sega s poželenjem po njej, kar delo zaradi svojega jedrnatega in v resnici slovanskega jezika tudi zasluži. Baš nad tem jezikom se spotikajo razni ljudje, ki ne pomislijo, komu je knjiga namenjena. Pravijo, da je v njenem jeziku vse polno lokalizmov! Smešno pa je, pri nas zahtevati knjige za ljudstvo, ki bi jih naj razumeli n. pr. Dalmatinci! Tukaj bi svetovali Hrvatom, naj vendar enkrat začno resno misliti na takozvano preprosto ljudstvo; kaj pomagajo vse geografije, zgodovine, pesmice in druge take reči, če ostane velika večina naroda še vedno v nekdanji temi.¹⁹ Ne glede na to hvalo pa je bil Trstenjakov odnos do Slomška precej ambivalenten. Od leta 1856 do 61, ko je bil profesor na mariborski gimnaziji, ga je pogosto srečeval in o njem tudi kasneje večinoma zapisal spoštljive besede, vendar je v privatnem dopisovanju pogosto izražal odpor do rigoroznosti slovenske duhovščine, na Štajerskem predvsem Slomškovega kova. Sicer pa je bil Trstenjak v letih 1868–79 župnik na Ponikvi, v rojstnem kraju Antona Martina Slomška, kjer je dal na pročelje rojstne hiše vzdati spominsko ploščo.

Razen Vraza so se torej vsi preostali ilirski navdušenci po letu 1843 odvrnili od ortodoksne panslovanstva in se vklenili v trdni jarem Bleiweisovih *Novic* in v njih vsak iz svojega narečja gradili vseslovenski knjižni jezik.²⁰ Za to obdobje je bila značilna polemika okrog novih oblik v enotnem slovenskem jeziku, ko so nekateri jezikoslovci še vedno v smislu panslovanstva ideje zagovarjali ilirske oblike z mnogimi hrvatizmi, spoštovani profesor na Dunaju Luka Svetec pa je prav v *Novicah* zagovarjal pragmatično pot postopnega izoblikovanja slovenščine. Podprl ga je tudi Trstenjak, ki je v listu *Slovenija* 15. januarja 1850 zapisal: „Poslednjič še Vam dopisovatelji Slovenie! Ne naglite z reformami slovenskega jezika. Stojte na praktiški polji! -Stari greh Slovencev je zmirom ta, da so preveč idealisti. Po malo z iliriziranjem, nevedte kakoršnega neprijatelja za nami in pred nami imamo. Oblike om, ega, ev, oma,²¹ sklanjanje komparativa itd., zadosti je to dozdej. Ne kujmo si jezika, kterega neti Hrvat, neti Slovenec ne govori. Jaz sem prej

ilirski, ko slovenski pisal, pa tudi skusil, kaj je mogoče, kaj ne.“²² Pred tem je leta 1849 v isti *Sloveniji* priobčil članek, ki je vseboval tisti znameniti stavek *Uzdaj se u se i u svoje kljuse!*, ki je od takrat dalje veljal tudi kot njegov politični motto. Preden se je Trstenjak dokončno priključil Bleiweisovim *Novicam*, je sodeloval pri časopisu *Styria*, ki je nadomestil *Der Aufmerksame* in prav tako povezoval nemške in slovenske Štajerce. Trstenjak je bil urednik slovenskih strani. Tukaj je 1844 izšla njegova novela *Slikar*, sicer v nemščini, šele kasneje, leta 1854, pa na drugem mestu tudi v slovenščini.

Od leta 1850, ko je postal najprej kaplan, potem pa učitelj verouka na mariborski gimnaziji, je Trstenjak pisal samo slovensko. Odslej tudi ni bilo nobenega slovenskega lista, v katerega ne bi dopisoval, zato je število njegovih člankov domala nepregledno. Najbolj se je proslavil z raziskovanjem slovanske mitologije, filologije in stare zgodovine. Tem raziskavam je posvetil cela desetletja, po njih ga je širši krog rojakov tudi najbolj poznal, pa vendar so razen razprav iz mitologije, ki jih še dandanašnji s pridom uporabljajo slovenski etnologi, utonile v pozabo. Seveda je temu v prvi vrsti botroval nekritičen značaj Trstenjakovih člankov, kar je posledica pomanjkljive znanstvene izobrazbe. Vedel je neizmerno mnogo, vse njegovo raziskovanje pa je bilo brez prave metodologije in sistema. Kakršenkoli resnejši znanstveni diskurz pa je v mnogočem ovirala tudi njegova romantična vznesenost. Simptomatično je že njegovo izhodišče, ki ga slutimo v vrsticah, ki jih je zapisal leta 1853 v *Novicah*: „Gre za brambo stare naše in vtrdenje nove Slave. V slavnih historičnih uspomenih bodete dobili novo navdušenje in ponosito bodete kazali na stari čas in rekli, kar se je dolgo drugim prilastovalo, to je naše, plod in sad slovenskega duha.“²³ Ideje o avtohtonem poreklu Slovencev, ki so tudi v novejšem času burile domišljijo v nacionalno domačijskost zazrtih «raziskovalcev», je Trstenjak bržkone povzel po Antonu Kremplu, narodnemu buditelju, cerkvenemu piscu in zgodovinarju, s katerim si je veliko dopisoval že v času študija teologije in ga med počitnicami tudi obiskoval. Zlasti pomemben je bil

19 Trstenjakova ocena Slomškove knjige je izšla v Jordanovih *Jahrbücher*; tukajšnji citat je povzet po Glonarjevem sestavku v *Slovanu* leta 1917, str. 271 in 272.

20 Joža Glonar, *ibidem*, str. 271.

21 Trstenjak misli na hrvatizme v smislu „dobroga“ namesto „dobregega“ ipd.

22 Ivan Prijatelj: *Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika v letih 1848–1857*, Ljubljana: Slavistično društvo, 1937, str. 73.

23 Joža Glonar, *ibidem*, str. 275.

vpliv Kremplove knjige *Dogodivšine Štajerske zemle*, ki je izšla 1845, eno leto po avtorjevi smrti. Prve Trstenjakove zapise v tej smeri je v Novicah sprva še zavračal Kopitar, vendar pa je imel kasneje veliko oporo v Bleiweisu, ki je njegovim „imenoslovnim“ in „starinoslovnim“ razpravam po letu 1857 posvečal nenavadno veliko prostora. Ob svojih zapisih je Trstenjak veliko in strastno polemiziral z nasprotniki, drzne argumente pa je običajno podprl z naslonitvijo na indologijo in mitologijo, jih obogatil z etimološkimi razlagami različnih starih napisov ipd. Pod vplivom neusmiljene kritike in neutrudnega iskanja se je Trstenjak iz golega fantasta sčasoma sicer razvil v bolj ali manj upoštevanja vrednega znanstvenega diletanta, vendar večina njegovega dela počiva na tako trhljih nogah, da ga je kasnejše zgodovinopisje zavrglo. Kljub temu velja poudariti, da je obsežno delo vendarle zaslužno za širjenja laične kulturne zavesti v časih, ki slovenstvu na formalni politični ravni niso bili naklonjeni. Slavni Fran Miklošič je ob koncu že omenjene razprave o novih oblikah slovenskega jezika leta 1857 zapisal, da nekateri brez potrebe rijejo po prazgodovini Slovencev, o kateri ne moremo izreči nobene kompetentne sodbe, namesto da bi raziskovali tisto zgodovino naroda, ki je dostopna, denimo, v obliki ljudskega izročila.²⁴ Pri tem je nedvoumno mislil na svojega tovariša iz mladosti. Vsemu povedanemu navkljub pa je treba reči tudi to, da je čaščeni, čeprav nekritični etimolog in prehistorik Davorin Trstenjak s šaljivimi potopisi in samovoljnim obnavljanjem folklornih motivov v Novicah prvi odprl pot povestim in humoreskam (pisal jih je pod psevdonimoma Vicko Dragan in Vitomer). Znano je, da je Bleiweis v času, ko je bil pri Novicah in Matici absoluten gospodar, poleg sebe trpel samo še dva človeka: Jovana Vesela Koseskega in Trstenjaka, ki je svojemu uredniku vračal prijaznost tudi na ta način, da se je v znameniti polemiki leta 1858 med Bleiweisom in „staroslovenci“ na eni strani ter Levstikom in „mladoslovenci“ na drugi strani z zbadljivim in duhovitim tekstom postavil izrazito na stran prvega.

1861 je Trstenjak zapustil Maribor in do 1868. leta župnikoval v Šentjurju pri Celju, nato do leta 1879 na Ponikvi, preden je istega leta prišel na svojo zadnjo postajo v Stari trg

pri Slovenj Gradcu. To je bil čas, ki ga je v širšem slovenskem literarnem obzorju zaznamoval zlasti Stritarjev časopis *Zvon*. Trstenjak je imel literarne ambicije, zato je Stritarju ponudil sodelovanje, vendar je ob njegovem molku (ali zavrnitvi – to ni jasno) v Mariboru leta 1872 ustanovil svojo literarno revijo *Zora*, z znanstveno prilogo *Vestnik*. Za obe publikaciji je večino člankov napisal kar sam. Po nekaj letih je list oddal Janku Pajku, s katerim sta kasneje še sodelovala.

Istega leta je v *Zori* objavil tudi pobudo za ustanovitev slovenskega literarnega društva, v katerem bi bili združeni vsi slovenski pisatelji in katero bi nabiralo fond v podporo ubožnejšim pisateljem. Nekateri mlajši so se nasveta oprijeli in dr. Josip Vošnjak je sestavil pravila. Ko jih je odobril tudi Trstenjak, je bil 21. aprila 1872 v Ljubljani ustanovni shod, na katerem so pobudnika izvolili tudi za predsednika. Prva velika akcija *Pisateljskega društva*, kot se je uradno poimenovalo, je bila *Prešernova slavnost* 15. septembra isto jesen, ki je neznansko uspela, saj se je v Vrbi pri pesnikovi rojstni hiši zbralo več deset tisoč navdušencev, iz Ljubljane pa so se pripeljali s posebnimi vlaki.

Ob koncu sedmega desetletja, ko je že župnikoval v Starem trgu, je v času krize Stritarjevega *Zvona* Trstenjak napovedal ustanovitev nove revije, s katero je kanil organizirati boj zoper „stritarijansko smer ali pisačjo svojat“, kot je zapisal v nekem pismu. Pridružil se je skupini pisateljev, ki so bili nezadovoljni s Stritarjevim ter Levstikovim in Jurčičevim literarnim programom, saj naj bi dajal premalo poudarka znanosti in narodni vzgoji. Uredniška trojica Gregor Krek, Trstenjak in celovski gimnazijski profesor Jakob Sket je v Celovcu leta 1880 začela izdajati „leposlovnin in znanstveni list *Kres*“. V pozivu k sodelovanju in naročanju so zapisali, da se bliža konec Stritarjevega *Zvona*, zato bo novi časopis poslej edino zatočišče domačega leposlovja. Trstenjak je ustanovitev lista nekoliko romantično opisal v pismu Josipu Vošnjaku z dne 7. avgusta 1880: „Bili so te dni nekteri prijatelji pri meni, jaz sem jih vodil po prijetni okolici, splazili smo se tudi na bližnji visoki breg, v večernem mraku užgali *Kres* in krstili nov časopis, kateri bode nosil ime: *Kres*. Ti se boš smejal, a verjemi mi, vsi ki smo bili na našem Rütli sebrani, bili smo čvrsti Švajcarji, ne več

²⁴ Po Ivan Prijatelj: *Borba*, Miklošičev citat v nemščini, str. 126.

otroci ali fantastični mladenci, nego izkušeni rodoljubi.²⁵

Popoln uspeh *Kresa* pa je preprečila hkra-tna ustanovitev *Ljubljanskega zvona* Frana Levca, saj sta bila oba lista poslej rivalska. Oba časopisa sta izhajala drug ob drugem, ostareli Trstenjak pa je objavljajl večinoma samo še v *Kresu*. Med temi članki je za nas posebno zanimiv niz *Zgodovinskih črtic o nekdanji provinciji Windischgraz*, ki so izhajale v kar sedemindvajsetih nadaljevanjih. Iz tega gradiva je leta 1884 izdal v samozaložbi tudi knjižico z naslovom *Weriand de Graz: Zgodovinska rodoslovna razprava*.

V zadnjih letih življenja v Starem trgu je Trstenjak precej bolehal, umrl je 2. februarja 1890. Ob njegovem grobu je govoril dr. Vošnjak.

Z Davorinom Trstenjakom je bil v otroških in mladostnih letih povezan tudi kipar Franc Berneker. Njegova mati je bila namreč v starotrškem farovžu za perico in deklo, župnik Trstenjak pa se je za mladega Bernekerja zavzel. V enem izmed svojih življenjepisov se ga kipar spominja takole: „Župnik Trstenjak je zadnja leta svojega življenja mnogo bolehal in poležaval v postelji. Potreboval je nekoga, da mu je dajal zdravila ali postregel s knjigami na posteljo. Tako je trpelo moje delovanje pri Trstenjaku kakih pet let. Pozimi sem bil vse dni pri njem, spal sem v bližnji sobi, da sem na klicanje slišal, stregel z zdravili in donašal knjige na posteljo. Kedaj mi ni bilo treba streči, so mi bile na razpolago raznovrstne knjige, ki sem jih lahko prebiral in našel mnogo zanimivih slik.“²⁶ Berneker je ob desetletnici smrti svojega dobrotnika izdelal portret v glini, si zelo prizadeval, da bi našel sredstva in ga mogel izklesati v kamen, a mu žal ni uspelo. Glinasti model se je kasneje izgubil, ohranila se je samo fotografija.

Davorin Trstenjak je bil mentor mnogim slovenskim izobražencem tedanjega časa. V memoarskih zapisih se ga zato spominjajo mnogi. Med njimi je tudi Matija Murko, slavni literarni in kulturni zgodovinar ter etnolog, ki navaja tole zanimivo podrobnost z obiska pri starem, že nekoliko zagrenjenem znamenitem narodnjaku: „... bil sem osupel, da je bil mož s takšno demokratično tradicijo proti izobrazbi

Nagrobnik Davorina Trstenjaka ob cerkvi sv. Radegunde v Starem trgu, januar 2020 (foto Tomo Jeseničnik)

služabništva, češ da dekle, ki se nauči brati in pisati, ne bo marala biti gospodinjska pomočnica. Pri njem se je še ohranila stara navada, da so njegovi kaplani in sleherni gost dobivali pol bokala vina za obed in za večerjo. Vendar so se morali gostje podvreči strogi disciplini ter biti ob 9. uri doma, kar ni ugajalo predvsem mladim ljudem, ki so hoteli zvečer pogledati v mesto Slovenj Gradec.“²⁷ Matija Murko je imel 6. septembra 1896 tudi slavnostni nagovor pri odkritju spominske plošče na rojstni hiši Davorina Trstenjaka v Kraljevcih pri Sv. Juriju ob Ščavnici, medtem ko se njegov nagrobnik neugledno stiska ob zid prezbiterja cerkve sv. Radegunde v Starem trgu. Napis na njem je obledel in ga skoraj ni več mogoče brati. Ali je skupina literatov, kulturnih entuziastov in intelektualcev, zbranih okoli revije *Odsevanja*, tista, ki bo poskrbela, da bo spomin na velikega narodnega buditelja skupaj z napisom na epitafu znova zasijal v svetli luči, kakršno si brez dvoma zasluži?

Marko Košan

²⁵ *Zgodovina slovenskega slovstva III (Realizem II)*, Ljubljana: Slovenska matica, 1961, str. 346 (opomba 191).

²⁶ Alenka Glazer: *Dve avtobiografiji Franca Bernekerja*, Večer, XXX, št. 217, 18. september 1974, str. 7.

²⁷ Matija Murko: *Spomini*, Ljubljana: Slovenska matica, 1951, str. 53.

LEO POLJANEC (1891–1958)

Prvi slovenski stranski igralec v nemem igranem filmu

Leto 2020 posvečamo spominu stosedemdesetletnice prve velike afriške razstave v Deželnem muzeju v Liceju v Ljubljani. Leta 1850 se je sredi poletja iz Sudana vrnil katoliški misijonar dr. Ignacij Knoblehar (1819–1858). V arabski noši se je sprehajal po mestu in domačine navdušil z odprtjem razstave, na kateri so ljudje prvič videli več kot tristo predmetov, živali, kamnov in rastlin, ki jih je zbral na potovanju od Kartuma proti ekvatorju.

Slovenski stiki z Afriko so še starejši, znano je, da so mnogi že v začetku 19. stoletja potovali v Egipt. Z različnimi razlogi so se ljudje odpravljali na pot proti skrivnostnemu kontinentu. Nekateri so tam ostali za vedno, drugi so se vrnili in se v spominih pogosto vračali nazaj, saj je Afriko nemogoče pozabiti. Eden med njimi je bil zagotovo tudi **Leo Poljanec**, rojen 18. marca 1891 v odvetniški družini v Ljubljani.

Ljubljanci v Afriki

V Afriko se je podal na povabilo ljubljanskega barona Antona Codellija. Moža sta se zagotovo dobro poznala, saj je Poljančeva sestra Ana poučevala baronove otroke.

Baron je imel vplivno vlogo na življenje Lea Poljanca. Veljal je za genialnega izumitelja na področju strojništva in elektrotehnike. Bil je prvi, ki je pripeljal avtomobil v Ljubljano. Manj znana pa je bila njegova vloga pri odkrivanju novih svetov. Baron Anton Codelli je v letih od 1911 do 1914 vodil gradnjo brezžične telegrafske postaje v mestu Kamina v takratni nemški koloniji Togo. Za izvedbo zahtevne naloge je potreboval zanesljive sodelavce.

Leo Poljanec je v Togo pripotoval v začetku leta 1912. Med baronovimi sodelavci je zamenjal pokojnega Rudolfa Kaiserja z Dunaja, ki je v oktobru 1911 umrl za rumeno mrzlico. Na gradbišču je prevzel komercialne posle in vodil ekonomijo gradbenega projekta. Na novo življenjsko okolje se je hitro privadil, navdušil se je nad lovom in fotografiranjem, zbiral pa je tudi različne afriške predmete.

Srečanja z domačini

Tehnična ekipa, ki je sodelovala pri gradnji postaje v Kamini, je pogosto obiskovala tudi bližnje kraje. Srečanje s temnopoltim prebivalstvom je bilo samo po sebi dovolj zanimivo, da ga je bilo potrebno fotografsko dokumentirati. Slike prikazujejo prizore tradicionalnega načina življenja, ki ga moderna doba ne pozna več. Poljanec je veliko fotografiral in verjetno je že v Togu razmišljal, kako bo v domovini predstavil svoje bivanje v Afriki. Njegov fotografski opus pokriva vse glavne vsebine, ki jih je ponujalo afriško okolje. S komentarji h slikam pa nam je še bolj približal duh tistega časa in okolja.

*Leo Poljanec
(fotografijo hrani Slovenski etnografski muzej)*

Pionir dokumentarnih filmov o Afriki

Baronu Antonu Codelliju lahko pripišemo pionirsko vlogo pri snemanju dokumentarnih filmov o Afriki in prvega igranega nemega filma. Vpisal se je v zgodovino afriške kinematografije, ki je bila v tistem času še v obdobju prvih poskusov in iskanj.

V jeseni 1912 je gradbišče telegrafske postaje v Kamini obiskal nemški popotnik

Hans Schomburgk s filmsko ekipo. Srečal se je s Codellijem. Schomburgk mu je v pogovoru omenil težave s filmsko kariero in hkrati začel spodbujati Codellijevo zanimanje za nove tehnične izzive, ki bi mu jih prineslo ukvarjanje s filmom. Schomburgk je v Nemčiji slovel kot dober poznavalec Afrike. Kmalu je spoznal, da je Afrika kontinent, ki ponuja možnosti na področju še ne dovolj uveljavljenega medija – filma. Pri prvih poizkusih, kljub sodelovanju s profesionalnim snemalcem rojakom Georgom Bürlujem, ni uspel zagotoviti primerne kvalitete posnetkov, ki jih je naredil v Liberiji. Naročniki iz Hambruga so mu odrekli finančno podporo. V tako neprijetni situaciji se je znašel na obisku v Kamini.

Codelli, pripravljen na izzive prihodnosti, je vložil večji del zasluzka, ki si ga je pridobil s projektom gradnje radiotelegrafske postaje, okoli 46.000 zlatih mark, in sprejel nenavadno Schomburgkovo ponudbo. Odkupil je vso filmsko opremo in plačal vse stroške, ki bi nastali z novimi filmskimi podvigi. Dogovorila sta se, da bo lastnik posnetih filmov poslal Codelli, ki si bo z režiserjem in snemalcem tudi delil dobiček od predvajanja filmov v Evropi. Schomburgku je omogočil pot v London in Hamburg, kjer je sestavil novo filmsko ekipo in jo pripeljal v Afriko.

Bela boginja iz Wangore

Codelli in Schomburgk sta se srečala v Berlinu julija 1913. leta. S Codellijem je bila tudi njegova mati baronica Rozalija Codelli. Skupaj so si ogledali Schomburgkove afriške posnetke in se lotili načrtovanja izjemnega podviga.

Poleg dokumentarnih filmov so želeli posneti tudi igrani film. Scenarij so pripravili po zgodbi, ki jo je na Codellijevo željo skicirala njegova mati.

Zgodba je bila preprosta ljubezenska zgodba: pred afriško obalo vihar zajame potniško ladjo, ki se ne more ubraniti povesnelega morja. Potone skupaj s potniki, čudežno se reši le majhna deklica v košari, ki jo naplavi na varno obalo. Tam jo odkrijejo domačini, ki v tem dogodku takoj prepoznajo božji dar. Bela deklica postane Bela boginja, ki z leti zraste

v prelepo mladenko. Njena božanska vloga je med domačini še vedno prisotna in zato jo skrbno varujejo. Nekega dne črnci v vas pripelejo v bližini zajetega belca. Zvezanega zaprejo v kočo, toda Boginja se odloči, da ga bo rešila. Neke noči, ko vsa vas spi, to tudi stori. Skupaj pobegneta v divjino in dolgo časa brezupno iščeta primerno zavetišče. Že popolnoma onemogla nenadoma zagledata kočo, v kateri slučajno živi belec. Ta ju prijazno sprejme in skrije pred zasledovalci, ki so se medtem že podali v besneče zasledovanje pobegle Boginje. Rešena po zaslugi naključnega belca se mladenka in mladenič zaljubita in skupaj živita do konca svojih dni.

Evropska igralska ekipa je bila skromna – le trije igralci: boginjo je igrala Meg (Muschi) Gehrts, moškega, ki se vanjo zaljubi, je igral režiser Schomburgk in belega pustolovca, ki pred zasledovalci reši mlada zaljubljenca, je igral Leo Poljanec.

Bolj obsežna je bila afriška zasedba, ki je štela nekaj sto igralcev in statistov. V množičnih prizorih je nastopalo tudi več sto domačinov. Zaradi navad lokalnega prebivalstva so imeli pri snemanju precej težav. Filmski ekipi je uspelo odpraviti napake pri osvetljevanju filma. Uporabljali so kamero z lesenim ohišjem, v katerem so v vroči in suhi klimi nenehno nastajale razpoke, ki so jih mašili s pečatnim voskom. Kamero so zavijali v liste bananovca, da bi jo zaščitili pred sončno pripeko.

Člani filmske ekipe so se iz Kamine odpravili v notranjost Toga v začetku novembra 1913. Ekipa je snemala dokumentarne filme. Snemali so med ljudstvi Čauči, dokumentirali obiranje bombaža, dokumentirali železarje in kovače pri delu, se srečali z ljudstvi Čokosi, Kabri, Fulani, Ibubu, Tamberma in Sumbu. Navdušili so se nad bojevniki ljudstva Konkomba. Po šestih mesecih se je snemalna ekipa vrnila nazaj v Kamino. Posneli so tudi pravkar dokončano brezžično postajo.

Tehnična mojstrovina je prevzela vse, zavedali so se, da so priča zgodovinskemu dogodku, ko so po slušalkah poslušali piskajoče znake, ki so jih večji telegrafisti hitro ubesedili. Med bivanjem v Kamini so se vsak večer s poljskim vlakom odpeljali do postaje

in poslušali novice iz Berlina.

Nazadnje so posneli še prizore iz začetka filma, v katerem so belega dojenčka nadomestili z mulatom. Otroka so dejansko dali v košaro, ki jo je morje naplavilo na obalo, kjer so ga pričakali domačini. Dvignili so ga v zrak in ker je bila punčka, so jo kot čudežnega otroka oklicali za Belo boginjo iz Wangore. S tem kadrom se je končal filmski projekt, ki ga je finančno omogočil baron Codelli.

S severa Toga so posnete filme pošiljali v posebnih zabojih z dvojnimi stenami in vmesno izolacijo (pepelom), ki je varovala pred vlago. Do prve polovice 1914. leta so po tej poti uspeli v Evropo poslati 6000 metrov filma, od tega je bilo 4000 metrov igranega filma.

Neznana usoda filma

Film so avtorji v Londonu pokazali na več krajih. Film so si ogledali tudi člani *Kraljevega geografskega društva*, v katerega je bil od leta 1912 včlanjen tudi Schomburgk. Po projekcijah v Londonu sta se Schomburgk in Gehrtsova odločila, da odpotujeta še v Pariz. V času njunega obiska v Parizu se je začela 1. svetovna vojna, tako da se nista mogla več vrniti v London. Angleži pa so celotno filmsko gradivo zaplenili kot vojni plen. Danes velja film *Bela boginja iz Wangore* za izgubljenega, domneva pa se, da je verjetno še ohranjen.

Nekateri filmski prizori, ki so bili posnети v Togu, so bili na srečo narejeni v kopiji. Schomburgk jih je uporabil kasneje v svojih dokumentarcih o Afriki.

Največkrat se omenja dokumentarni film *V nemškem Sudanu*. V tem filmu so tudi dejanski posnetki iz leta 1913, ko je nastal igrani film. V iskanju sledi za izgubljenim filmom lahko izpostavimo tudi ohranjene fotografije iz snemalnih dni v Kamini, ki so tudi del zapuščine afriške zbirke Lea Poljanca v *Slovenskem etnografskem muzeju*.

V svoj osnutek predavanj je za eno od slik zapisal: »Slika nam kaže skupino, ki iz vasi ravno odhaja. Schomburgk je moral počasne domačine naganjati, kinooperater je snemal iz grmičja za menoj. Film so snemali v

raznih krajih.«

Druga slika prikazuje isti prizor iz drugega zornega kota, medtem ko je na tretji sliki dejansko upodobljena snemalna ekipa med delom: snemalec stoji na stolu ob visokem stativu, na katerega je pritrjena kamera. Četrta fotografija prikazuje domačine, ki v senci koč čakajo na nadaljevanje snemanja, na odprtem dvorišču ležijo na tleh štirje bobni, pred njimi stoji železna zvončasta ropotulja z lesenim držalom. S fotografijami pa lahko povežemo tudi tri predmete, ki jih hrani *Slovenski etnografski muzej*, bodalo v usnjeni nožnici, rogoznico iz trsja in pahljačo z nojevimi peresi.

Baron Codelli, ki je finančno in tudi sicer aktivno podpiral Schomburgkovo filmsko dejavnost v Togu, je šele 1927 zvedel, da so bili deli filma predvajani brez njegove vednosti. Po pravni poti si je prizadeval dobiti nazaj svoje pravice, zahteval je prepoved predvajanja filma in finančno odškodnino. Schomburgk mu denarja ni mogel izplačati in Codelli je spoznal, da se mu obeta neskončna sodniška agonija in je primer opustil. Čas bo pokazal, kako je bil baron Codelli neupravičeno prezrt kot producent dokumentarnih filmskih posnetkov in igranega filma. V filmski zgodovini bo potrebno najti mesto za baronico Rozalijo Codelli, ki je naredila osnutek za scenarij, kronisti pa bodo med filmske igralce zabeležili tudi Lea Poljanca kot nosilca moške stranske vloge.

Meg Gehrts, scena iz filma *Bela boginja iz Wangore* (fotografijo hrani Slovenski etnografski muzej)

Ljubljčan prvič v Slovenj Gradcu

Leo Poljanec se je leta 1914 vrnil v domovino in nastopil vojaško službo. Že med vojno je leta 1916 in 1918 javno predaval o svojem bivanju v Togu. V časopisu *Jutro* je bila leta 1931 objavljena napoved predavanja svetovne popotnice Alme Karlin v Ljubljani, hkrati je bil na isti strani objavljen komentar predavanja Lea Poljanca v Celju, med drugim piše: »Zanimiva izvajanja so spremljale številne lepe in zelo značilne skioptične slike, dragoceni posnetki g. predavatelja samega.« Poljanec si je za predavanje naredil izbor 82 motivov in jih preslikal na steklo kot diapozitive. Vsakega je je opremil s komentarjem. Opise slik je s svinčnikom zapisal v zvezek.

Meščane Slovenj Gradca je januarja 1931 Leo Poljanec skoraj zagotovo prvi seznanil z afriško kulturo in s svojimi doživetji tik pred prvo svetovno vojno v nekdanji nemški koloniji Togo v zahodni Afriki.

V letih 1931 in 1932 se je s predavanjem *Dve leti ob suženjski obali Afrike* predstavljal po večjih krajih Slovenije in se tako vpisal na seznam redkih Slovencev, ki so s predavanji v domačem okolju širili vedenje o takrat malo znani afriški kulturi.

Ljubljčan drugič v Slovenj Gradcu

Zakaj si je Poljanec, neporočen in brez družine, izbral ravno Slovenj Gradec, kjer bo preživel svoja zrela leta, ni pojasnjeno. Že pred letom 1950 se je kot računovodja zaposlil pri *Gospodarskih podjetjih Mestnega ljudskega odbora Slovenj Gradec*. Leta 1952 je bi bil računovodja na *Gradbenem podjetju*. Razpoloženje v podeželskem mestecu mu je po vsej verjetnosti ustrezalo. Domačini pa so ga po svoje preimenovali v »Polanca«. V poletni vročini se je oblečen v safari obleko, v kratkih hlačah in s safari klobukom na glavi sprehajal po mestu. Nasploh je o Afriki veliko govoril.

Leta 1952 je rokopisne zapise predavanj priredil v krajšem tipkopisu na devetih straneh. Tako je predavanje trajalo okoli pol ure. Preko ponovnih predavanj je podoživljal in obujal spomine na dogodivščine v Togu.

Marca leta 1952 je predaval na *Ljudski univerzi* in na gimnaziji v Slovenj Gradcu in iste ga leta tudi v Dravogradu na *Ljudski univerzi*. Leta 1953 je predavanje ponovil še na gimnaziji v Črni. Zadnja tri zabeležena predavanja je imel leta 1955 na gimnaziji v Slovenj Gradcu.

Po naravi je bil veseljak. Kolegom iz službe je posojal originalna afriška oblačila za pustne kostume. Bil je redni obiskovalec mestnega kopališča. Zaradi svojih izkušenj pri ustvarjanju igranega filma je bil ljubitelj filma, zato ni naključje, da je prijateljeval s takratnim upravnikom *Mestnega kina Slovenj Gradec* Abelom Leštanom.

Leo Poljanec je umrl 9. aprila 1958. leta za posledicami pljučnega raka in zlatenice v bolnišnici v Slovenj Gradcu. Pokopali so ga na slovenjgraškem pokopališču, kjer je za njegov grob petindvajset let skrbela družina Verčkovnik, saj je bil pri njih na Sejmiški 2 v Slovenj Gradcu zadnja štiri leta najemnik sobe. Sorodniki so ga prekopali v družinski grob v Ljubljani. Po smrti so njegovo osebno zapuščino prevzeli njegovi sorodniki z Rakovnika v Ljubljani. Leta 1959 je njegova sestra Ana Poljanec *Slovenskemu etnografskemu muzeju* prodala t. i. Poljančevo afriško zbirko, ki odlično dopolnjuje gradivo iz Codellijeve zapuščine. Obe zbirki afriških predmetov dopolnjuje bogato fotografsko gradivo, ki vsebuje tudi nekaj edinstvenih fotografij s snemanja filma *Bela boginja iz Wangore*.

**Brigita Rajšter,
Marko Frelih**

Uporabljena literatura

Frelih, Marko: *Togo album: 1911-1914: fotografski viri o prvi brezžični radiotelegrafski povezavi med Afriko in Evropo, o življenju v Togu in o snemanju filma Bela boginja iz Wangore*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2007.

Rapuc, Brigita: *70 let filma v Slovenj Gradcu: Tri zgodbe ... o eni zgodbi ...: 70 let Kina Slovenj Gradec*. Slovenj Gradec, Kulturni dom, 1998.

LJUBA PRENNER, avtorica prve slovenske kriminalke: Neznani storilec, 1939

Ljuba Prenner, rojena 19. junija 1906 na Fari pri Prevaljah kot prvorojenka Josipa in Marije (rojene Čerče) Prenner, je dobila krstno ime Amalija, a sama se je že od šole naprej imenovala (in uradno vpisala) kot Ljuba. Oče, po rodu kočevar, je bil najprej dacar, pozneje pa orožniški stražmojster, mati pa viničarska hči iz Jarenine v Slovenskih goricah, ki je kasneje služila kot dekla in pozneje kot kuharica. Leta 1919 se je družina preselila v Ruše, kjer je 1912 Ljuba zaključila tudi dva razreda ljudske šole. Poleti 1914 se je družina preselila v Slovenj Gradec.

Januarja istega leta so najeli stanovanje v hiši Antona Ūbla v Starem trgu št. 1 (kasneje je stavba nosila hišno ime pri Karnerju, tam je bila tudi gostilna, danes *Optik/a Falež* in še kaj), kmalu še istega leta pa so najeli stanovanje v mestu Slovenj Gradec na Glavnem trgu št. 6 (danes *Pik bar*). Ljuba je nadaljevala z obiskovanjem ljudske šole v *Rotenturnu*. Naj dodam, da so starši leta 1921 kupili hišo v takratni Cerkvni ulici, danes Meškova, in v njej živeli do smrti leta 1945. Kar nekaj avtobiografskih črt je najti v njenem posthumno izdanem romanu *Bruc* (Cerdonis, 2006, ob

pisateljčini 100-letnici rojstva, uredil in za natis pripravil A. M.).

Leta 1919 je prestopila prag gimnazije na Ptuj (vpisanih je bilo 76 dečkov in 8 deklet), ki je bila do državnega prevrata 1918 povsem nemška srednja šola in v letih od 1899 do 1918 nosila ime cesarja Franca Jožefa. Zdaj se je povsem slovenizirala, Ljubin profesor slovenščine in latinščine je bil Anton Sovre. Tu je končala tri razrede, četrtega pa v Celju (kjer so bili med drugimi njeni profesorji Srečko Brodar, arheolog, speleolog, odkritelj *Potočke zijalke*, Ivan Napotnik, slikar, Janko Mlakar, profesor slovenščine in ljudski pisatelj). Zaradi družinskih težkih gmotnih razmer se ni vpisala na višjo gimnazijo, temveč je bila nekaj let odvetniška uradnica pri slovenjgraških odvetnikih Ferdinandu Pirnatu in Franu Kloarju, kar je začrtalo njen življenjski cilj: otresti se duhamornega pisarniškega dela in priti do višje izobrazbe, to je študija prava. Po štiriletnem premoru je šolanje nadaljevala na *I. ženski gimnaziji* v Zorinovi ulici v Beogradu, kjer je bila njena profesorica Desanka Maksimović (pesnica). Po dveh letih, 1927 in 1928, je kot privatist zaključila peti in šesti razred, potem

Ljuba v družbi slovenjgraških študentov na Gradišču leta 1936 (fotografijo hrani KPM Slovenj Gradec)

pa se je odpravila v Ljubljano, kjer je z enakim statusom (zasebno) s privatnimi izpiti končala sedmi in osmi razred. To je bilo v letih 1929 in 1930 v *Mestni ženski realni gimnaziji* (domovala je v prostorih danes *Mladike*), ko se je prijavila na redni maturitetni junijski rok (temu se je takrat reklo višji tečajni izpit) in jo uspešno opravila.

Jeseni tega leta (1930) se je vpisala na pravno fakulteto ljubljanske univerze, uradno *Juridična fakulteta Univerze Kralja Aleksandra I.* v Ljubljani.

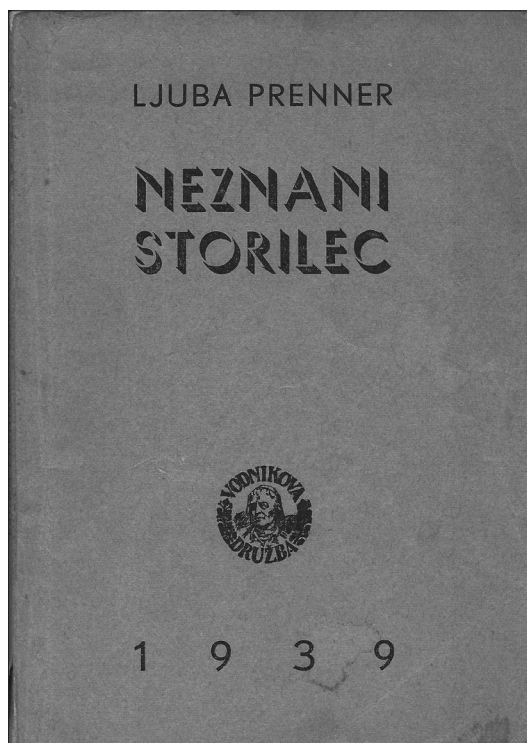
Po »aviatičnih vajah«, kot je zapisala sama, to je po nekaj izpiti, ki jih ni opravila v prvo, je zadnji izpit opravila 28. septembra 1936 in se je z diplomom za nekaj let vrnila v Slovenj Gradec in se zaposlila kot odvetniška pripravnica. Sodno prakso je od novembra 1936 do novembra 1937 opravljala pri okrajnem sodišču v Slovenj Gradcu, nato pa je bila odvetniška pripravnica v pisarni slovenjgraškega odvetnika Josipa Lavriča, kjer je bila zaposlena od decembra 1937 do februarja 1939.

Tega leta izide tudi njen kriminalni roman *Neznani storilec*, zato življenjsko popotovanje Ljube Prenner tu tudi zaključujem (a se njen drugi del še laze začenja – advokatura, pisateljevanje, družbeni angažma, kar vse pa presega namene tega pisanja).

Prennerjeva je do izida *Neznanega storilca*, kateremu bo v tem zapisu namenjena osrednja pozornost, objavila že nekaj literarnih del. Leta 1929 je izšla njena povest *Trojica*, dve leti kasneje, to je 1930/31 je kot podlistek izhajal kmečki roman *Pohorska vigeled*, leta 1936 pa meščanski roman *Življenje za hrbtom*. Skratka – naklonjen, celo navdušen sprejem njenega kriminalnega romana je baziral na že trasirani pisateljski poti.

Prennerjeva je izid romana *Neznani storilec* (izdala in založila *Vodnikova družba* v Ljubljani, 1939) dočkala v Ljubljani, kamor se je spomladi leta 1939 iz Slovenj Gradca preselila in si zaposlitev odvetniškega pripravnika (!) poiskala v odvetniški pisarni Antona Mojzerja v Ljubljani.

Ob izidu je avtor zapisal Zadnek v besedilu *Pri pisateljici Ljubi Prenner v Slovenskem narodu* v zapisu o *Neznanem storilcu* med drugim poročal: »Ljubljana jo je spoznala pred leti (dijakinja Ženske realne gimnazije v letih 1929/1930; študentka juridične fakultete

Prvi slovenski kriminalni roman, Ljubljana: Vodnikova družba, 1939

1930–1936, osvežujem za bralce A. M.), ko je bila Ljuba Prennerjeva še študent na ljubljanski univerzi. Potem je izginila iz Ljubljane, v začetku tega leta (torej 1939, dodajam A. M.) pa se je spet pojavila v prestolnici kot – odvetniški pripravnik. Že nekajkrat smo jo občudovali v sodni dvorani, ko je branila prav spretno obtožence. « Bralske skušnje ob izdaji kriminalke *Neznani storilec* so očitno zadovoljile tudi stroge kriterije za včlanitev v *Društvo slovenskih književnikov*, saj je bila «Ljubljancanka» Ljuba Prenner 20. decembra 1939 sprejeta v združbo najpomembnejših slovenskih literarnih ustvarjalcev. Dodajam: ustanovitelj in prvi predsednik slovenskega pisateljskega društva je bil Davorin Trstenjak, starotrški župnik, tam tudi pokopan, več tehtnega o ustanovitvi in Trstenjakovem slovenjgraštvu oz. starotržanstvu Marko Košan v taistih *Odsevanjih*.

Neznani storilec velja za prvo pravo slovensko kriminalko, ki je „visoka“ literarna kritika ob izidu sploh ni opazila, bralstvo pa jo je. Prennerjeva je v pismih in intervjujih poudarjala, da je bila knjiga razprodana, in pozneje prosila za ponatis, a je bila zavržena, čeprav je to njeno najboljšo prozno delo.

Za lažje bralsko sledenje izpostavljam

samo ekspozičijo dogajanja v romanu.

V majhnem mestecu Lipnica se je zgodil umor. Ljubečkino Ančko, mlado nečakinjo gostilničarke Pri lepem razgledu, najdejo ustreljeno v gaju pod hribom pri cerkvi. Preiskave ne prevzamejo le poklicani, to so sodna preiskovalca sodnik dr. Slivnik in sodni pisar France Bervant ob asistenci nespretnega žandarja Maksa Ferlinca, pač pa se v lov za morilcem poda celo mesto (Lipnica je seveda v romanu preimenovani Slovenj Gradec), ki je v napoto uradnim preiskovalcem. Corpus delicti, to je cigaretna doza z začetnicama M. T., skrivnostno izgine, krog osumljencev pa se zoži. Potencialni osumljenci so: Miha T., tihotapec živine, potem lekarnar Tine Marhat, brezposelni Milan Terpinar in študent medicine Tone Mekač. Kako se iskanje zločinca plete in razplete, popiše vsebina v *Neznanem storilcu*.

V slovenski literarni zgodovini kriminalka kot žanrska literatura ni ravno cenjena. Prva tovrstna literatura so bile kriminalne zgodbe Jakoba Alešovca z naslovom *Iz sodnijskega življenja* iz leta 1874, čeprav to ni bila kriminalka v pravem pomenu besede. Takrat je bila kriminalka v slovenščini namenjena narodni ideji: lopovi so bili Prusi in drugi Nemci, inšpektorji pa Slovenci ali vsaj Slovani. Zlikovci so bili kaznovani. Avtor je bil na strani bralca in detektiva, medtem ko je bil kriminalalec nebogljen in prepuščen sam sebi – to pa je v nasprotju z eno izmed železnih zapovedi kriminalke, da morata biti na enem bregu bralec in detektiv, na drugem pa avtor in kriminalalec.

Med obema svetovnima vojnama se je slovensko doživljanje kriminalke nekoliko osvobodilo obremenjenosti z narodno idejo. To dokazuje predvsem prevodna kriminalka. Vendar je izvirna kriminalka pri nas med letoma 1918 in 1941 izredno redka. Pred Ljubo Prenner so kriminalne zgodbe v prvi polovici 20. stoletja pisali Silvester Košutnik (kriminalna povest *Požigalec*, 1910, *Krvna osveta*, ok. 1910), Ivo Šorli (*Past in zanke: kriminalni roman iz polpretekle dobe*, 1922) in Januš Godec (*Ponarejevalci*, 1938). S prevlado socialnega realizma v tridesetih letih postane tovrstno pisanje kot proza, kakršno je ustvaril meščanski način življenja, še bolj sporno. Že opisovanje meščanskega sveta je bilo necenjeno; toliko hujše je bilo ustvarjanje v žanrih, ki

jih je ustvaril buržoazni sistem, kamor spada tudi kriminalka. Vendar je kljub temu sčasoma k nam vendarle prodrla sprva prevodna kriminalka (Edgar Waller, Agatha Christie, Georges Simenon), za njo pa tudi izvirna.

Neznani storilec Ljube Prenner je torej izšel v času, ki mu ni bil naklonjen ne v družbenokritičnem ne estetskem vrednotenju. V literaturi govorimo o obdobju socialnega realizma, ki je v ospredje postavljal absolutno drugačne teme od (malo)meščanskih upodabljanj, besedila brez jasnega ideološkega naboja in učinkovitega razrednega spopada so bila tako rekoč nezaželena, to se pravi za nikakršno rabo v času, ki je deloval in prihajal. Podobno usodo je doživel tudi *Alamut* Vladimirja Bartola, ki ga je moral odkriti šele čas konec 20. stoletja in za povrh – francosko bralstvo. A tudi to presega meje tega zapisa.

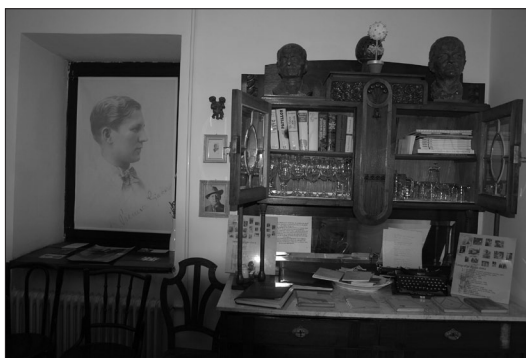
O vzgibih za odločitev o pisanju *Neznanega storilca*.

Prennerjeva je skoraj četrto stoletja po letu 1939, ko je izšla njena kriminalka, povod za nastanek dela opisala takole: »Potem pa smo v neki veseli družbi stavili, da ne zna noben Slovenec napisati kriminalke. Stavo sem sprejela in sem jo napisala v treh mesecih. To je bil *Neznani storilec* in navdih zanj sem dobila prav v Slovenj Gradcu kot odvetniški pripravnik v sodni službi. Prodala sem jo Vodnikovim družbi in postala je nekakšen bestseller – takoj so jo razprodali.«

Očitno gre za čas in vzpodbudo, ki jo je dobila kot odvetniška pripravnica v pisarni slovenjgraškega odvetnika Josipa Lavriča.

Sploh je bil Slovenj Gradec kot (malo) meščansko gnezdo pogosto prostor introspekcije kraja in ljudi v literaturi Ljube Prenner, seveda preimenovan in delno zabrisan: oboje je prepoznano v nekaterih avtoričinih literarnih besedilih – za imeni Podgorica (*Življenje za hrbtom*), Sračje (posthumno izdani roman *Bruc*) in Lipnica (*Neznani storilec*) se skriva prav naše mestece.

Da je *Neznani storilec* vogelni kamen slovenske kriminalke – prvi slovenski kriminalni roman, utemeljuje tudi literarna stroka, med avtorji naštevam Silvijo Borovnik *Pišejo ženske drugače* (Ljubljana: Mihelač, 1995), Polona Kekec: *Literarno ustvarjanje Ljube Prenner* (v A. Gabrič, P. Kekec, B. Rajšter: *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner*, Ljubljana: Nova revija

Spominska soba Ljube Prenner

ja, 2000), Igor Grdina: *Ljuba Prenner in malomeščanska kriminalna povest Neznani storilec* (ponatis romana, Ljubljana: Mihelač, 1992).

Njihova dognanja je mogoče strniti v naslednje: slovenska besedila do *Neznanega storilca* so praviloma povzetki zgodb iz sodnih dvoran oz. sodnih praks, kriminalka Prennerjeve pa je nastala kot čisti literarni žanr, ki gradi na zakonitostih kriminalnega romana, kot jih je utemeljil S. S. Van Dine: *20 pravil kriminalnega romana*. Tako velja, da je kriminalka toliko bolj mojstrska, kolikor bolj se ujema s pravili književnovrstne sheme.

Kako je z upoštevanjem pravil v *Neznanem storilcu*?

V nasprotju s pravili klasične kriminalke, v kateri je po navadi en detektiv, se tu v detektivu nenadoma spremeni vse mesto; vsi poizvedujejo, sumničijo, razvijajo najrazličnejše globokoumne teorije, pri tem so si predvsem drug drugemu napoti.

Eno od pravil zapoveduje, da morata imeti bralec in detektiv popolnoma enake možnosti, da rešita skrivnost, zato morajo biti vsi namigi izrecno vpeljani in jasno opisani. Tega se Prennerjeva natančno drži. Zgodba se razpleta jasno in ji ves čas sledimo, ko spremljamo (zlasti) Bervantovo raziskovanje. Avtorica pri tem uporablja prijeme, s katerimi storilec ukani tudi detektiva, in ne vleče bralca za nos, kar je prav tako v skladu s pravili. Morilec je en sam in to ne detektiv oziroma kdo izmed preiskovalcev. Metoda umora je popolnoma racionalna (strel iz pištole), zločin pa je bil zagrešen iz osebnih nagibov; tudi ni šlo za samomor ali nesrečo. Storilca razkrijejo s pomočjo logičnega sklepanja, in ne po naključju.

Eno od pravil zapoveduje, da zgodba ne

sme biti ljubezenska, in tu se zatakne. Zgodba je ljubezenska, v bistvu je to povod za umor (Ančkina nosečnost oz. abortus). Kršeno je tudi pravilo o prepovedi dolgih opisnih pasaj in drugih postranskih reči (analize značajev in trud pri ustvarjanju ozračja).

Potrebno je izpostaviti še eno osrednjih konstant klasične detektivske zgodbe: ko je primer razrešen, se v Lipnico vrne prav takšen mir, kot so ga prebivalci bili vajeni pred smrtjo Ančke.

Kriminalki je Prennerjeva dodala še ostro družbenokritično ost, zlasti s podobo malega mesta Lipnica, katerega glavno ozračje se giblje med hudobijo in umazanostjo mišljenja, ki po avtoričinih besedah: »... vidi v vsakem človeku, ki ni ustvarjen ves po lipniškem kopitu, nečedno žival, od opolzkih želja prežeto mrcino, v vseh zavrženih grehah povaljano grdobo.«

Neznani storilec je tekoče in napeto branje, vsebuje pa elemente, zaradi katerih lahko trdimo, da gre že pri prvi slovenski kriminalki za nečisti žanr. Prennerjeva se je očitno bala, da bi ji očitali trivialnost, zato je dodala kriminalki elemente, ki v klasično kriminalno zgodbo ne sodijo. Svojemu literarnemu besedilu je zlasti s številnimi družbenokritičnimi namigi namenila še drugačno sporočilno razsežnost.

Kljub vsemu: Slovenci smo na svojo klasično detektivsko zgodbo čakali do leta 1939, ko je bil izdan roman Ljube Prenner *Neznani storilec*. Naj podnaslov *malomeščanska kriminalna povest* ne zavede. No, nekoliko mogoče že, kljub vsemu gre na nekem nivoju tudi za kritiko takratne malomeščanske družbe ter svojevrstno parodijo detektivskega žanra.

Naj zaokrožim ta zapis z (četudi ponovljeno) ugotovitvijo. Ljuba Prenner je avtorica prve slovenske kriminalke, ki sicer po nekaterih značilnostih odstopa od klasične, iz velikega sveta v slovenski prostor prodirajoče «kriminalne zgodbe». Dogajanje je postavljeno v Lipnico (za literarno rabo preimenovani Slovenj Gradec), sklicevanje avtorice na pisateljsko paberkovanje iz svojih delovnihkušenj v mestu pa neizbežno kaže na to, da so tako književne osebe, značaji, medčloveški odnosi in družbena klima hkrati verna podoba ljudi in razmer v našem malem mestu v desetletju pred drugo vojno.

Andrej Makuc

Gusti Stridsberg (1892–1978)

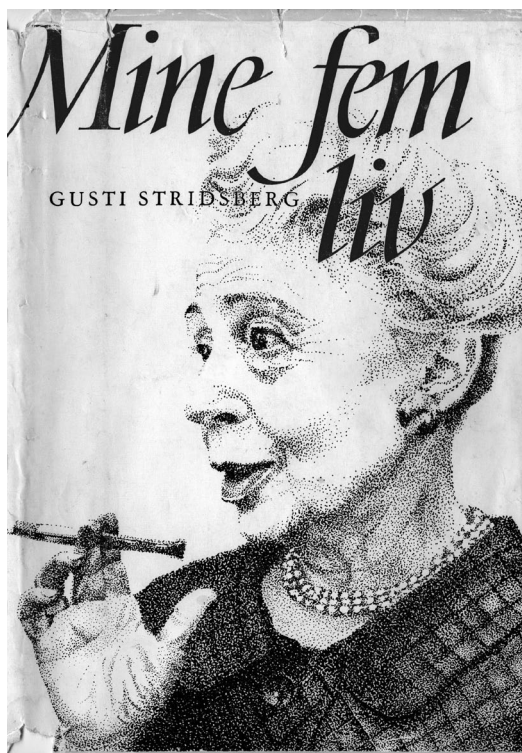
O ženski, ki je živel več kot pet življenj

Augustine Franziska Mayer

»Na meščansko-aristokratskem Dunaju sta mogla zavarovano potekati otroštvo in mladost, urejena z miroljubno zakonsko zvezo staršev, z etično romantiko tradicij in vsakovečernim ljubim Bogom. Tem trdnim temeljnim kamnom se lahko človek zahvali za dragoceno slepilo: Meni se ne more nič pripetiti.«¹

Tako je zapisano na prvih straneh avtobiografskega romana Gusti Stridsberg *Mojih pet življenj*. Slepilo, da se človeku ne more nič pripetiti, je v njenem življenju preraslo v zgodbo, ki jo je sama v romanu strnila v pet življenj – Avstrija, Jugoslavija, Stalinova Moskva, Španija, Švedska. Zadnja leta raziskovalci podrobneje razkrivajo njeno »šesto življenje«², življenje obveščevalke Klare.

Augustine Franziska Mayer se je rodila 22. avgusta 1892 v kraju Černivci, takratni Avstro-Ogrski, danes Ukrajini. Preselili so se na Dunaj, kjer ji je varno zavetje bankirske družine omogočilo otroštvo z domačimi učitelji, učenje jezikov, potovanja, obiske muzejev in spoznavanje dunajske in evropske visoke družbe. Po smrti očeta, ki kljub svojemu bogastvu ni spregledal življenja dunajskih nepriviligiranih slojev, je Franzi (tako so jo klicali) pri trinajstih podedovala veliko premoženje in svet se ji je vse bolj odpiral – a ne tako, kot bi se vsaki bogati „dedinji“. Odkrila je Oscarja Wilda, v enem letu opravila državni izpit iz angleščine in postala profesorica, plezala v Dolomitih, doživela samomor svoje najboljše prijateljice, soimenjakinje sestrične Franzi, in med 1. svetovno vojno kot prostovoljna bolniška sestra v dunajski kirurški kliniki vso strahoto ranjenih in umirajočih vojakov. Z mladim vojaškim kirurgom Bernhardom Jirkujem je kdaj za trenutek poskušala ubežati bolečini, smrti, smradu in

Portret Gusti Stridsberg, naslovnica norveške izdaje romana *Mojih pet življenj* (1963)

stopila v svet slikarstva, Kokoschke, Rilkeja. Še pred koncem vojne se je poročila in postala Augustine Jirku. Stara je bila 24 let.

Augustine Jirku

»Od vsega začetka, odkar smo živeli v Hartensteinu³, smo imeli goste: strica dvornega svetnika in teto Roso, Bernhardove sestre in prijatelje, moje prijateljice in njihove otroke, ki so bili potrebni oddiha. Nikoli nisva rekla ne, če so prišla pisma s pol zakritimi namigovanji, kajti – nisva hotela biti sama. V vseh petnajstih letih sva bila samo štirinajst dni brez gostov. Laže je bilo premostiti razpoklino v najinem zakonu, če po večerji nisva bila prepuščena le sama sebi in če sva se med seboj pogovarjala le na sprehodih. Živela sva kot prijateljca in to sva tudi bila.«⁴

¹ Gusti Stridsberg: *Mojih pet življenj*. Založba Obzorja Maribor, Maribor, 1983, str. 9. Prevedel Drago Druškovič. (V nadaljevanju *Mojih pet življenj*.)

² Michael F. Scholz: *Gusti Jirku-Stridsberg („Klara“) und die finnische Friedensopposition 1943/44*. SAXA Verlag, Berlin, 2014, str. 53.
URL: <https://www.academia.edu/7890388> (9. 1. 2020).

³ Hartenstein – graščina in posest v Mislinjski Dobravi (ob današnjem letališču). Zgrajena je bila ob koncu 16. stoletja, med drugo svetovno vojno so jo požgali.

⁴ *Mojih pet življenj*, str. 91.

Augustine Jirku je kmalu po poroki stopila na svojo samotno pot. Umrta ji je mati, izvedela je za Bernhardovo ljubezensko razmerje, spoznala je, da je noseča, izgubila je večino svojega premoženja. Z možem sta se še pred koncem 1. svetovne vojne preselila v okolico Slovenj Gradca in dvorec Hartenstein je za desetletje in pol postal njen dom in prostor Evrope v malem. Življenje na podeželju, otrok in nenehni obiski so jo sicer zaposlovali, a tudi dušili. Bolelo jo je nenehno spogledovanje z revščino ljudi, spoznavala je diktaturo in korupcijo kraljevine Jugoslavije. Mož je doštudiral in njun zakon je dokončno razpadel.

Hčerka Bimi je odraščala in na prošnjo matere je kot domači učitelj na Hartenstein prihajal šolski upravitelj osnovne šole v Šmartnem pri Slovenj Gradcu Franc Kavčič⁵. Hkrati s hčerko se je začela učiti slovenščino. Tako je počasi odkrivala kulturo malega naroda, ki ji je do takrat »pomenil samo neusahljivi studenec poljedelcev in slug, davkarjev in žandarjev«⁶. V nemščino je prevedla nekaj črtic Ivana Cankarja, *Hlapca Jerneja in njegovo pravico* ter *Hišo Marije Pomočnice* in tako omogočila izid prve Cankarjeve knjige v nemščini.

»Po dobrih treh mesecih pouka je trdila, da že razume vse, kar govorim. Imel sem to za pretiravanje, ki mu ni verjeti, pa sem ji bolj za šalo kot zares odvrnil: "Dobro! Če me res razumete, kakor pravite, boste razumeli tudi slovenskega pisatelja, ki mi je med vsemi najljubši." S Cankarjem v roki sem se naslednji dan napotil na grad. Sedel sem z graščakinjo v malem salonu, kjer sem ji prebral Skodelico kave. Ko sem odložil knjigo, sem zagledal njen solzni obraz, ki si ga je brisala z drobnim žepnim robčkom. Bilo je jasno, razumela je Cankarja. Nekaj trenutkov sva molče sedela, potem pa je z drhtečim glasom spregovorila: "Ta kratka črtica je prava mojstrovina: je biser, kakršnega je redko najti v svetovni literaturi. Prevedla bom to črtico v nemščino. To naj mi bo za domačo nalogo!" Čudovit je bil njen prevod Skodelice kave; v njem je bila Cankarjeva dikcija in njegov ritem; v njem je

Grad Hartenstein
(arhiv Koroškega pokrajinskega muzeja
Slovenj Gradec)

dihal pravi Cankar.«⁷

Če je bil njen mentor Franc Kavčič nad prevodi navdušen, je sodobna ocena manj prizanesljiva.

»Prva nemška knjiga z besedili Ivana Cankarja izide leta 1929. Izbor z naslovom *Der Knecht Jernej* prevede hčerka dunajskega bančnika Gusti Jirku, ki živi na svojem posestvu blizu Slovenj Gradca, se odrasla nauči slovenščino in se navdušuje nad Cankarjem. Razgledana dama pridobi pisateljskega zvezdnika Emila Alphonsa Rheinhardta, da napiše spremno besedo. V njej si Rheinhardt zamišlja Cankarja kot eminentnega slovanskega avtorja, katerega delo brez vsakršnega dokaza osvetljuje v luči cele »odrešiteljske teologije«. S tem absolutizira, izhajajoč iz nemške recepcije Dostojevskega, kliše o slovanskem mesianizmu, kar v tem konkretnem primeru pomeni, da se mu sploh ni treba ukvarjati s svojevrstnimi izhodišči Cankarjeve poetike. Prevod samovoljno spreminja Cankarjevo dikcijo in povzroči globokosežno banalizacijo. Podobno velja tudi za naslednji izbor *Das Haus zur Barmherzigen Mutter Gottes* (*Hiša Marije Pomočnice*) iz

5 Franc Kavčič: *Cankarjeva prevajalka nemška in švedska pisateljica*. V: *Dialogi, Založba Obzorja Maribor*, Maribor, 1976, št. 5, str. 283.

6 *Mojih pet življenj*, str. 136.

7 Franc Kavčič: *Cankarjeva prevajalka nemška in švedska pisateljica*. V: *Dialogi, Založba Obzorja Maribor*, Maribor, 1976, št. 5, str. 284.

leta 1930, ki še pogloblja lepoumno težnjo založnika, s tem da obseg izvirnih besedil krajša do ene tretjine in da v napačno preveden naslov vnese avtorju pripesnjen kliše o njegovi „pobožnosti“.⁸

Med samotnimi zimskimi večeri pa je začela pisati tudi sama. Z romanom *Zwischen den Zeiten* (1931) je vzbudila pozornost in za kritike postala pisateljica, njen roman pa »žlahtna umetnina«, deležna celo pohvale Thomasa Manna. Tako se je znašla na razpotju: ostati na (pre)zadolženem Hartensteinu in pisati ali pa se podati v svet, ki ji je bil nekoč tako blizu. Izbrala je Dunaj.

S pomočjo prijateljev si je za silo uredila življenje in pisala. Ko se je glavni urednik časnika *Der Wiener Tag* seznanil z njenim slogom pisanja, ji je predlagal, da bi odpotovala v Moskvo in napisala serijo reportaž. Njene izjave, da ne ve nič o politiki, še najmanj o Sovjetski zvezi, niso pomagale. Prepričal jo je, da je z Dunaja, ki je leta 1932 še podcenjeval prizadevanja »malega pleskarja in narednika«, kot dopisnica odpotovala v Sovjetsko zvezo. Bolj kot soočenje kapitalistične in socialistične ideologije so jo zanimale zgodbe malih ljudi, predvsem pa to, ali »napravi socializem ljudi bolj srečne«⁹. S svojimi sporočili iz Moskve je vstopila v žanr, ki so ga kasneje poimenovali kot »new journalism«¹⁰ in ki je močno zaznamoval njeno pisanje.¹¹

Moskvo je obiskala dvakrat. Že prvo potovanje, predvsem pa bivanje sta jo vrgla v svet, ki ga do takrat ni poznala. Če je revščina zanj v Jugoslaviji še imela »barve in oblike«, je bila revščina, ki jo je doživela na poti in v Moskvi, »snežno siva množica«. S sabo je imela vrsto priporočilnih pisem za dopisnike in intelektualce z zahoda, zato ji je bilo najhujše prihranjeno. Počasi pa je spoznavala novo sovjetsko moralno: povsod strah, beseda svoboda je bila izrabljena do skrajnosti, razredne sovražnike je bilo treba obsoditi, nedolžno obsojenih ni bilo, ljudje so izginjali,

umreti naravno je bil privilegij, beseda resnica je pri ljudeh zbudila neprijetne komplekse. Njene vtise iz sovjetske Rusije so objavljali v zahodnih časopisih, v Moskvi pa so jo z vseh koncev opazovali in preizkušali.

Po vrnitvi na Dunaj je opazila, da se nacionalsocializem vse bolj krepi, z njim pa tudi njeno nasprotovanje tej ideologiji. Vezi iz Moskve so jo povezale z jugoslovanskim komunistom Štefanom, ki je ilegalno živel na Dunaju. Takrat ni niti slutila, da bo poklicni revolucionar – njegovo pravo ime je bilo Vilim Horvaj (1901–1938)¹² – postal njen prijatelj in velika ljubezen, a hkrati tudi človek, ki ji je vzel »politično nedolžnost«¹³.

Ob nalogah, ki ji jih je nalagal, se ji je življenje vse bolj zapletalo. Pred znanci je morala prikrivati svoje dvojno življenje, spoznavala pa je tudi notranje konflikte v jugoslovanskem komunističnem gibanju. Ker je položaj na Dunaju za Štefana postajal vse bolj nevaren, sta se umaknila v Moskvo. Če je Gusti prvo srečanje z Moskvo doživljala kot zanimivo pustolovščino, je bila zanj zdaj »Stalinova Moskva, ki sem se ji peljala nasproti, kakor moloh, ki bo požrl druge za drugim vse, predvsem tiste, ki so čistih src«¹⁴. In dejansko je lahko spremljala, kako so skrivnostno izginjali sovjetski in evropski komunisti. Tudi njej so odvzeli potni list. Zaradi znanja jezikov (nemščina, angleščina, francoščina, italijanščina, ruščina, slovenščina) se ji je uspelo približati pomembnim članom *Kominterne* in leta 1935 so jo določili celo za simultano prevajalko na 7. kongresu *Kominterne*. Ponudili so ji tudi sovjetsko državljanstvo in predlagali, da v Moskvo pripeljejo njeno hčer. S Štefanom sta vedela, da bi bilo to pogubno zanje, in odločila sta se, da je skrajni čas, da Gusti zapusti Moskvo.

S slabo ponarejenim potnim listom in vozovnico do Pariza je kljub slutnji, da se utegne marsikaj zaplesti, in kljub skrbi za Štefana, ki je moral ostati v Moskvi, odpotovala. V Saarbrücknu jo je aretirala *Gestapo*, ki je bil o njeni poti očitno obveščen. Iz zavora

8 Erwin Köstler: *Na poti do priznanja*. V: Stojan Vavti: *Bibliographie der Buchübersetzungen slowenischer Literatur ins Deutsche, Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v nemščino*. Center za slovensko književnost, Center for Slovenian Literature, Ljubljana, 2006, str. 13.
URL: <http://www.ljudmila.org/litcenter/bibliografija.pdf> (9. 1. 2020).

9 *Mojih pet življenj*, str. 191.

10 Novi žurnalizem; pisanje prispevkov s pomočjo jezikovnih in slogovnih sredstev, značilnih za leposlovje.

11 Wilhelm Agrell: *Augustine (Gusti) Franziska Stridsberg*. V: *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*.
URL: <https://skbl.se/sv/artikel/GustiStridsberg> (9. 1. 2020).

12 Petar Požar: *Ni njega nisu zaboravili*. V: Petar Požar: *Jugoslaveni - žrtve staljinskih čistki (dokumentarna kronika)*. Nova knjiga, Beograd, 1989, str. 130. (*Biblioteka Svedočanstva*).

URL: <http://www.znaci.net/00003/7xx.php?broj=126&bk=758> (9. 1. 2020).

13 *Mojih pet življenj*, 235.

14 *Mojih pet življenj*, 279.

jo je rešilo posredovanje prijatelja, tolmača¹⁵ v *Društvu narodov*. Ponovno srečanje s hčerko je bilo zanjo zelo pomembno, saj je videla, da jo hčerka razume in da si lahko zaupata.

Leta 1936 se je Evropa vse bolj približevala katastrofi, ki se je najočitneje razkrivala v španski državljanski vojni. Augustine se je že med bivanjem v Moskvi odločila, da se priključi mednarodnim brigadam, in odpotovala. Najprej je pomagala kot kirurška bolniška sestra, pozneje pa je bila imenovana za namestnico glavnega urednika *Ayuda Medica Internacional*, glasila zdravstvene službe pri mednarodnih brigadah (*International Brigades Health Service*). Večino novinarskega dela je morala opraviti sama, tudi poročanje s fronte. Ves čas je upala, da se ji bo v Španiji lahko pridružil tudi Štefan, s katerim sta si dopisovala, kolikor sta si lahko. V zadnjem pismu ji je sporočil: »Če ti ne bom več pisal, to ne pomeni, da sem te pozabil. Do zadnjega trenutka te ne bom pozabil ...«¹⁶ Šele mnogo kasneje je izvedela, da so ga Sovjeti ustrelili¹⁷.

Poleti 1938 so mednarodne brigade začele slabeti in po 18 mesecih v Španiji je Gusti Jirku ilegalno prešla v Francijo; nekaj časa je preživela v Parizu in Københavnu, potem pa nadaljevala pot na Švedsko, kamor je prispela marca 1939 in kmalu zaprosila za dovoljenje za bivanje.

Gusti Stridsberg

Zadnji del zgodbe o Gusti Stridsberg je prevod dela članka Wilhelma Agrella, objavljenega v *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (*SKBL* - spletnem leksikonu o biografiji žensk, objavljenem leta 2018).

»V Španiji je srečala veliko Švedov, tudi novinarko Barbro Alving¹⁸ ter predstavnika *Swedish Help Committee for Spain* Georga Brantinga in Sonjo Branting-Westerståhl¹⁹. Stiki s Sonjo Branting-Westerståhl in drugimi so bili za Stridsbergovo zelo pomembni, saj so ji na Švedskem, med drugim, omogočili sodelovanje z revijo *Morgonbris*, ki jo je

izdajalo žensko krilo socialnih demokratov na Švedskem (*Social Democratic Women in Sweden*). Njen prvi prispevek je izšel že aprila 1939 in v naslednjih letih je postala njihova stalna sodelavka. Kmalu je vstopila v družabno življenje svetovljanskega Stockholma med vojno. Toda tujki in politični begunki bi se situacija lahko zapletla, zato se je poročila z veteranom španske državljanske vojne Hugom Stridsbergom in tako dobila švedsko državljanstvo; z njim pa tudi varnost pred pravno negotovostjo zakonov, ki so jo prinesli zakoni o izjemah med vojno.

Ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo in so v vojno vstopile tudi ZDA, se je še povečal pomen Stockholma kot nevtralne izpostave tako za novinarje kot obveščevalce. Gusti Stridsberg je dobila akreditacijo za dopisovalko *Toronto Star*. Decembra 1941 se je srečala s sovjetsko tiskovno predstavnico Zojo Rybkino (Jarsevo), uslužbenko *NKVD*. Njena naloga je bila organiziranje skupin za sabotažo, ki so delovale iz Švedske. Jarseva je potrebovala sodelavca in zagotovo bi težko našla koga, ki bi bil bolj izkušen kot Gusti Stridsberg. Tako je Stridsbergova pod imenom Klara naslednja štiri leta delovala za sovjetsko obveščevalno službo. Njena začetna naloga – iskanje primernih oseb za sabotaže – je kasneje prerasla v delo obveščevalke – pod krinko dopisnice. Gusti Stridsberg je sami uspelo vzpostaviti zelo občutljivo zvezo med sovjetsko obveščevalno službo in finsko tim. opozicijo za mir, torej operacijo, ki naj bi razdrila zavezništvo med Finsko in Nemčijo.

Sovjetska obveščevalna služba je cenila delo Gusti Stridsberg in ob koncu vojne je bila zanje najpomembnejša obveščevalka v Stockholmu. Ko se je vojna končala, pa je švedsko glavno mesto izgubilo svoj strateški pomen na področju obveščevanja, zato je sovjetska stran Gusti Stridsberg nameravala prestaviti v Jugoslavijo, kamor je iz drugačnih razlogov želela potovati tudi sama. V Beogradu jo je sovjetska obveščevalna služba želela prepričati, da bi zanje poročala iz Jugoslavije. Zaprosila je za premislek, toda namesto pristanka je z ameriško pomočjo odšla v del Avstrije, ki so ga po vojni zavzele zahodni zavezniki. Zaradi te odločitve jo je ruska obveščevalna uvrstila med potencialne dvojne agente in prekinila stike z njo.

15 Antoine Velleman (1875–1962); profesor na univerzi v Ženevi, tolmač v *Društvu narodov*, govorec devetih jezikov.

16 *Mojih pet življenj*, str. 427.

17 Aretirali so ga novembra 1938 in ustrelili. Z odlokom *Vojnega kolegija Vrhovnega sodišča ZSSR* je bil leta 1958 rehabilitiran.

18 Barbro Alving (1909–1987) – novinarka, pisateljica, pacifistka, feministka.

19 Sonja Branting-Westerståhl (1890–1981) – švedska pravnica in političarka; članica socialnih demokratov. Georg Branting (1887–1965) – njen brat; član parlamenta, olimpijec.

Za prekinitve stikov pa je bilo pomembno tudi spoznanje, da je *NKVD* že pred vojno aretirala in usmrtila Vilima Horvaja in da so ji to prikrivali.

Gusti Stridsberg med vojno kljub strogemu nadzoru švedskih organov nikoli ni bila razkrita. O agentki Klari je bil *SÄPO*²⁰ obveščen šele leta 1954, po prebegu obveščevalcev *KGB* Jevdokie Petrove in Vladimirja Petrova²¹. Zakonca sta bila namreč prej nameščena v Stockholmu in Jevdokia Petrova je prevzela tajne kontakte z Gusti Stridsberg, z drugim imenom Klara.

Klara

Septembra 1955 je *SÄPO* zajel Gusti Stridsberg in jo zasljal. Med pogovorom s preiskovalcem Ottom Danielssonom je priznala sodelovanje s sovjetsko obveščevalno službo, a zanikala, da je bilo njeno delo uperjeno proti Švedski. Vztrajno je tudi prikrivala imena ljudi, s katerimi je sodelovala. Med preiskavo so se vloge počasi spreminjale; zasliševanje se je prevesilo v pogovor. Zapisniki zaslišanja vsebujejo številne teme in epizode, ki so kasneje postale pomemben del avtobiografskega romana *Menschen, Mächte und ich*²².

Zveze Gusti Stridsberg so se razkrile šele dolgo po njeni smrti (leta 1978), in sicer v telegramih sovjetske obveščevalne službe, ki jih je leta 1996 objavil *NSA* (*National Security Agency*²³). Gradivo je težko dostopno in je, med drugim, pripeljalo do napačnega zaključka, da sta obe s hčerko delovali kot obveščevalki v San Franciscu, saj se obe pojavljata v telegramih med Moskvo in San Franciscom. Sovjetska obveščevalna služba je namreč preko hčerke Gusti Stridsberg²⁴, ki je živela v Kaliforniji, prenašala denar, ki naj bi Gusti zagotavljal zakoniti vir dohodka.

Gusti Stridsberg je bila pomembna pisateljica in novinarka. Svetovljanka, ki je govorila številne evropske jezike in se zmoгла prilagoditi različnim kulturnim in družbenim okoliščinam. Bila je med najboljšimi in zato tudi med najmanj znanimi tajnimi agenti, ki so delovali v Stockholmu med drugo svetovno vojno.

Navsezadnje pa je pripadala tudi skupini dolgo spregledanih prostovoljk, ki so pomagale v španski državljanski vojni.

Umrla je na otoku Lidingö leta 1978.²⁵

Kdo je torej ženska, ki je živela več kot pet življenj?

Prispevek, objavljen v tej številki *Odsevanj*, na to vprašanje nikakor ne more odgovoriti. Avtoričino pisanje namreč izhaja izključno iz romana *Mojih pet življenj* in nekaj prebranih člankov. Sploh pa je to vprašanje le retorično; prave usode ljudi za vedno ostanejo skrivnost.

Bo pa Gusti Stridsberg najbrž ostala izziv in enigma tudi za boljše poznavalce njenega (skrivnega) življenja. Zgodovinar Michael F. Scholz, profesor na univerzi v Uppsali, je v svoji razpravi *Gusti Jirku-Stridsberg („Klara“) und die finnische Friedensopposition* zapisal: »Naše vedenje o življenju Gusti Stridsberg temelji na treh vrstah virov: spominska literatura, policijski zapisniki in telegrami *VENONA*²⁶. Slednji so za zgodovinarja še posebej pomembni, saj dejansko popravljajo vedenje, ki nam je bilo dosegljivo na podlagi drugih vrst virov.«²⁷

Kako aktualna (spet) postajata njen lik in njeno mesto v zgodovini, razkrivajo najnovejše publikacije, ki proučujejo njeno (do sedaj skrito) življenje. Mnoga nova dejstva je razkril profesor na univerzi v Lundu Wilhelm Agrell, strokovnjak za proučevanje obveščevalnih služb in hladno vojno, ki se je podrobneje ukvarjal s projektom *VENONA*. Pred nedavnim sta izšli dve njegovi knjigi, v katerih se razkriva Klarina zgodba: *Mrs*

20 SÄPO - Säkerhetspolisen (švedska obveščevalna služba).

21 Zakonca sta bila zaposlena na sovjetskem veleposlaništvu v Canberra, v Avstraliji. Za prestop sta se odločila aprila 1954, švedska obveščevalna služba pa je bila o »Klari« obveščena že poleti 1954.

22 Roman je izšel leta 1961. Prevajalec slovenske izdaje Drago Druškovič je originalni naslov prevedel kot *Ljudje, sile in jaz*. Sam se je pri knjižnem prevodu v slovenščino naslonil na švedski prevod romana *Mina fem liv - Mojih pet življenj*. Prva izdaja švedskega prevoda je izšla leta 1962; slovenski prevod je izšel dvakrat - 1971 in 1983.

23 *NSA - Nacionalna varnostna agencija*; ameriška obveščevalna služba, ki zbira, opazuje in analizira elektronske podatke ter varuje informacijsko-komunikacijski sistem ZDA.

24 Dr. Marietta Voge (1918-1984), roj. na Hartensteinu kot Mariette Jirku; predavateljica na univerzi v Berkleyu; strokovnjakinja za mikrobiologijo in imunologijo.

25 Wilhelm Agrell: *Augustine (Gusti) Franziska Stridsberg*. V: *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*.

URL: <https://skbl.se/sv/artikel/GustiStridsberg> (11. 1. 2020).

26 *VENONA* - projekt ameriške protiobveščevalne službe. Namenjen je bil dešifriranju sporočil sovjetske obveščevalne službe. Vzpostavili so ga februarja 1943, zaključil pa se je oktobra 1980.

27 Michael F. Scholz: *Gusti Jirku-Stridsberg („Klara“) und die finnische Friedensopposition 1943/44*. SAXA Verlag, Berlin, 2014, str. 53.

URL: <https://www.academia.edu/7890388> (11. 1. 2020).

Petrova's Shoe in Tre spioner i kallt krig – Valter Krivitskij, Gusti Stridsberg, Kim Philby.

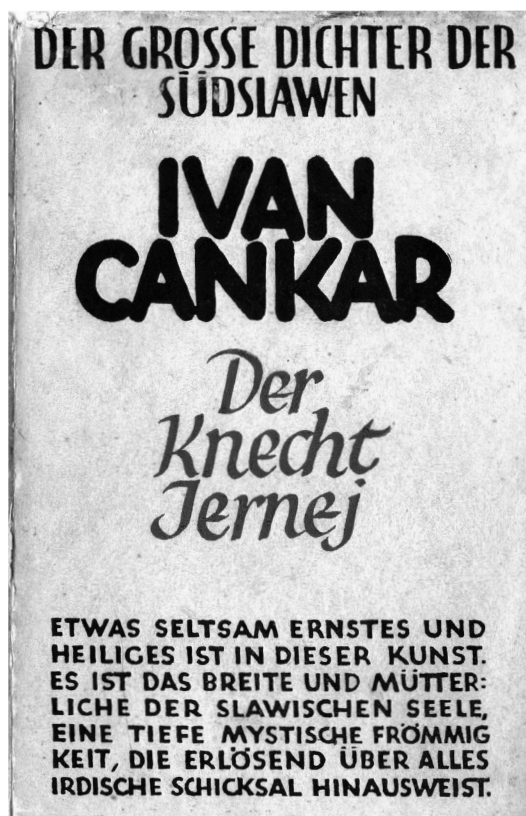
O tem pa mogoče v naslednji številki *Odsevanj*.

Danes samo še, kako je na kritiko njenih prevodov, ki jo je v *Modri ptici* objavil Anton Ocvirk, odgovorila (takrat še) Gusti Jirku²⁸. Njeno pismo razkriva okoliščine, v katerih je nastajala prva Cankarjeva knjiga v nemščini.

Velespoštovani gospod!

K Vaši kritiki mojega prevoda bi rada pripomnila sledeče: Ne glede na nehvaležno nalogo, ugoditi Nemcem in Slovencem, ne glede na velike gmotne žrtve, ki sem jih imela, da bi po dve leti trajajočih naporih dobila založnika za Cankarjeve knjige, sem imela s to založbo samo največje težkoče. Krajšav, ki jih omenjate, nisem napravila sama, kakor ste lahko brali v »Slovincu«, ampak izključno le založba. Rada pripoznam, da ni prevod dobeseden. So točnejši prevodi Cankarja, kot so moji, založništvo je nekatere teh bralo, ni jih pa sprejelo. Založbi je bilo za to, da poda nemškemu občinstvu Cankarjeva dela v jeziku, ki čim bolj ustreza duhu današnjega nemškega sveta. Pri starejših in novih prevodih Dostojevskega boste prav tako lahko zapazili bistvene razlike. Kar se tiče posameznih besed, kakor n. pr. »ibljartarji«, bi rada ugotovila, da sem jih pri lomljenju popravila, da pa se niso ozirali na korekture, češ da so »nebistvene«. V ostalem pa, kar zadeva založbo, ste v zmoti: založba sploh nima namena izdati še ostalih Cankarjevih knjig. Že za drugo knjigo sem se morala hudo boriti. »Martina Kačurja«, ki sem ga prevedla že poleti, niso tiskali.

Literaren uspeh je bil velik, vsi nemški listi so bili polni hvale, in da ni moj prevod škodil Cankarju, se da razbrati iz kritik, ki prav ta prevod omenjajo z besedami, ki jih iz skromnosti ne bi rada ponavljala. Dobila sem ponudbe in naročila tudi od drugih založnikov, kakor Vam lahko sporoči prof. Cankar. Prosila sem prof. Cankarja, s katerim sem dobro znana, da bi napisal predgovor k prvi knjigi. Odklonil je, ker se mu ni zdelo prav, »da piše eden Cankar o drugem«. Tako sem

Naslovnica prve Cankarjeve knjige v nemščini (1929); prevajalka Gusti Jirku

(Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika) Hlapec Jernej in njegova pravica, Peter Klepec, Polikarp, Šivilja, Dateljni, Sveto obhajilo, Pehar suhih hrušk, Skodelica kave, Vrzenec, Otroci in starci, Utrinek iz mladosti, Brez doma, Firbec, Sova

se odločila za E. K. Rheinhardta, prijatelja in odličnega nemškega pisatelja, katerega zadnja knjiga je bila pravkar prevedena v štiri jezike. – Zanimalo Vas bo, ako Vam povem, da se je v Avstriji in Nemčiji prodalo v celem 575 knjig (Hlapca Jerneja), 453 knjig sem sama prodala (za založbo). Založba, ki ni nikoli imela namena izdati vsega Cankarja, ne namerava izdati za sedaj sploh nobene knjige. Morda se bo posrečilo mojim naporom, da bom dobila drugo založbo.

Z odličnim spoštovanjem

*Gusti Jirku, Slovenji Gradec.
Grad Hartenstein, 28. januarja 1930.*

Karla Zajc Berzelak

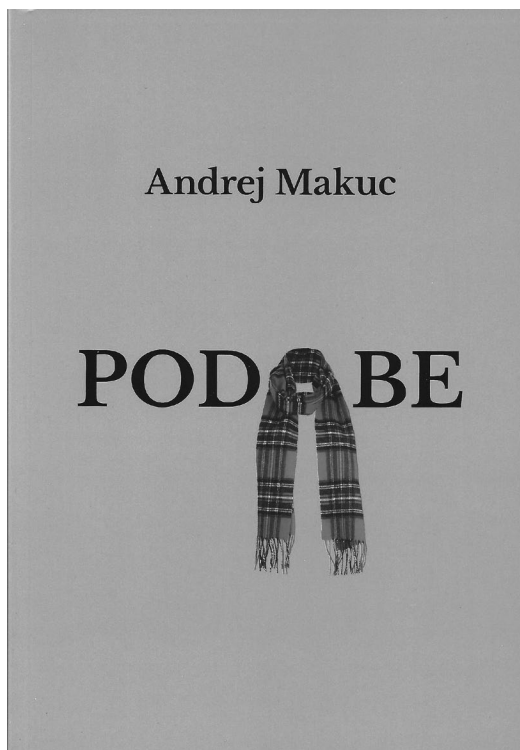
²⁸ Pismo ge. Jirku g. Antonu Ocvirku. *Modra ptica*, marec 1930. Letnik 1, št. 4, str. 93.
URL: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-C6EYM9OE/43dddabc-416f-4689-a25c-57508087alc2/PDF> (6. 2. 2020).

Andrej Makuc: **PODOBE**

Slovenj Gradec: Spunk, gimnazijsko kulturno društvo: Gimnazija, 2018

Najnovjša knjiga pisatelja Andreja Makuca nosi naslov *Podobe*, ki se v svojem pomenu »predstavitev česa resničnega ali domišljjskega« staplja z avtobiografskimi in/ali izmišljenimi prvinami. Makuc seveda je (tudi) avtobiografski pisatelj, vendar naj na tem mestu poudarim, da spominjanje po Alenki Koron zlahka preide v »proces, v katerem postane rekonstrukcija konkretnega doživetja, tako indikativnega za avtobiografijo, če že ne nezmožna, pa vsaj resnično-stno nepreverljiva« (2008: 11). Podobna so opažanja Petra Burkeja, ki trdi, da »dogodke v času nezavedno obdelamo znotraj splošnih shem, ki so lastne vsaki kulturi. Te sheme dovoljujejo spominom, da se lahko ohranijo, vendar v izkrivljeni obliki.« (Burke 2007: 76, povz. po Širok 2012: 138). Makučeve podobe *Podob* so sestavljene iz treh poglavij, in sicer vsebujejo *Čezmejne*, *Prostočasne* in *Učiteljske*. Avtor v prvem tematizira prehajanje meje v času Jugoslavije, »tihotapljenje« drobnih radosti, kakršne so na primer kava, čokolada, in gradbenega materiala, tehnike oziroma vsega drugega *prestiza*, ki ga v domovini ni bilo (dovolj), ob tem pa se po makučevsko odstirajo številne komične, celo tragikomične situacije, polne vitalizma. V besedilih je poudarjena nesmiselnost državnih mej, ki tudi danes ljudem povzročajo nemalo težav, oziroma postavljajo nekatere državljane »matere Evrope« v neenakovreden, podrejen položaj – o tem na primer ironično, a obenem realistično, piše sodobni ukrajinski pisatelj mlajše generacije Andrij Ljubka v svojem romanu *Karbid*, ki tematizira stereotipe o Vzhodu, državne meje in zlasti tihotapstvo. Pisatelja je k pisanju nagovoril resnični dogodek iz leta 2012, ko so na meji med Slovaško in Ukrajino odkrili izvrstno izdelan skrivni predor, namenjen tihotapljenju. Skratka, Andrej Makuc v prvem delu svoje najnovejše kratkoprozne zbirke s komičnimi zapleti in srečnimi konci izpričuje nekdanjo resničnost, ki pa je tudi danes, v skupni Evropi, še kako aktualna. Da pa so meje, državne in tiste v glavah, nesmiselne, priča dobrososedska zgodba Jožeta Plečnika in Frana Saleškega Finžgarja, ko je menda prvi pristopil k drugemu in mu predlagal, da med njunima domovanjema ne bi bilo ograje. Še ena pomembna ideja se skriva v *Čezmejnih*, ta je odnos do domovine, ki jo ima pripovedovalec kljub vsem preprekam vseeno rad, čeprav mu zvesto obrača hrbet.

ESEJISTIKA

V *Prostočasnih* se pisatelj spomin vrača v otroštvo in odraslo dobo oziroma k osebam, ki so na njegovi življenjski poti pustile pomembne sledi. V prvi z naslovom *Turnarca* tematizira topel odnos dečka in babice ter spominja na zgodbe, ki so jih napisali avtorji, kakršni so Berta Bojetu (*Filio ni doma*), Maja Haderlap (*Angel pozabe*), Andrej Makine (*Francoski testament*) idr. Nasploh je v književnosti zanimivo opazovati, kako babica predstavlja pomemben gradnik v iskanju identitete mladega pripovedovalca, tj. otroka. Iskrena in polna ljubezni je tudi vez med dečkom – pripovedovalcem in babico v Makučevi pripovedi *Turnarca* in seveda že v njegovem prvencu *Spominjam se ... A že?*. Pisatelj nadalje v zgodbi *Posvetna trojica* tematizira odnos do filma, na katerega je pomembno vplival gospod Karner, sosed in obenem tudi cenzor. V ospredju obeh zgodb je torej otroštvo, ki ima pri pisateljskem ustvarjanju Andreja Makuca pomembno mesto. Nemara je tudi on tako kot mnogi avtorji, med njimi nobelovec Patrick Modiano, pisatelj, ki ves čas piše eno knjigo? Pri *Posvetni trojici* se prepletajo spomini na film, ministriranje in mestnega znameniteža Golovega Gregana, kot so ga klicali. Slednji dve »prepreki« sta oteževali tradicionalni nedelj-

ski ogled filma, saj so otroci zaradi njiju hiteli, včasih zamudili na ogled filma. Iz zgodbe vejejo otroška navdušenost, optimizem, spoštovanje učitelja, cenzorja Kranerja, ki je otrokom omogočal vstop v svet filmske umetnosti. In prav umetnost je tista, ki prepleta kratke zgodbe Andreja Makuca z vsakdanjo resničnostjo. Zelo pronicljivi sta zgodbi o Ljubi Prenner, ki priča o njeni življenjski zgodbi in pokončni drži, ki jo je imela tako zasebno kot poklicno, sploh v prvi, *NL(P)P*, pisatelj izvrstno plete usodove, povezane z njo. Priča o pravici in krivici, o nedolžnih in šibkih, za katere se je borila (npr. za Merkačevo njivo), o brisanju človeških meja med prav in narobe oziroma med sprejetim in nesprejetim. Pisatelj v njeno zgodbo duhovnozgodovinsko orisuje čas in prostor, ko se je po slovenjgraških, beograjskih in ljubljanskih ulicah sprehajala Ljuba. Avtor v nadaljevanju v zgodbah predstavi FraVe-ja in Ivana Šmalca. Zlasti prijateljevanjem s slednjim je zanimiva pripoved o ljubezni do literarne umetnine, ki je skupna obema. Tudi Ivan je tako kot pripovedovalec pisal, in sicer dramska besedila, na enem od srečanj pa deklamira Radojkino pesem, to pa stori tako globoko, da se s tem pokloni umetnosti, kar neizpodbitno asociira na Cankarjevo iskreno iskanje njene lepote.

Zadnji del kratkoprozne zbirke *Podobe* so *Učiteljske*, iz katerih vejeta vitalizem in pedagoški eros. Z učiteljevanjem se je pisatelj ukvarjal že v jezikovno-stilno in tematsko odlični knjigi *Šolniški kruh* (2008). Tako se bralec seznanj z učiteljico Ivo, ki uči z izkustvom, znanje povezuje z naravo in spodbuja učence k lastnemu raziskovanju. Ali pa z Rašidom, vojaškim pripovedovalčevim kolegom in prav tako učiteljem, z neustavljivimi učitelji, ki se zaradi šolske proslave podajo v tihotapljenje, pa z Marjo, ki sodelavcem na sindikalnem izletu razkrije skrivnosti politične ekonomije, in nazadnje s koketno lepoticco Nevtrin Em. Vse zgodbe dokazujejo, da pisatelj Makuc svoji poslanstvu – pisateljevanje in poučevanje – tudi v resnici živi, da sta zanj to dva medsebojno povezana svetova. In četudi ob ovitku knjige skrivnostno zapiše, da je »čas za zadnjo piko«, vseeno upam, da še ne bo umolknil.

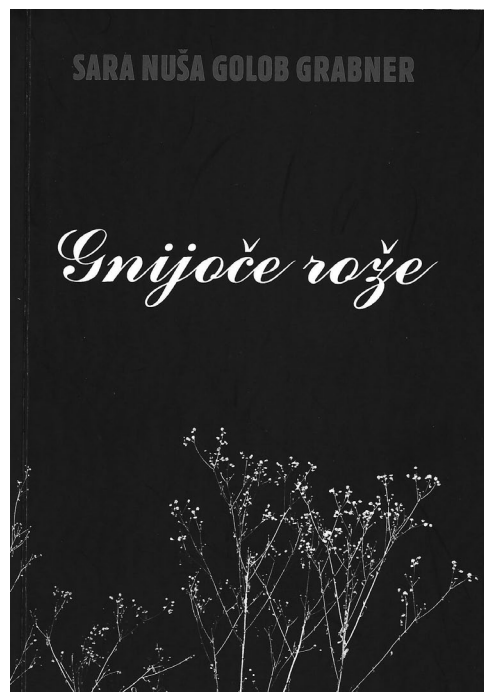
Koron, Alenka, 2008: *Avtobiografija in naratologija: sodobne pripovednoteoretske kategorije v raziskavah avtobiografskih pripovedi. Jezik in slovstvo* 53/3–4. 7–22.

Širok, Katja, 2012: *Kolektivni spomin, pričevalec in zgodovina: diskurzivne konstrukcije preteklosti. Acta Histriae* 1–2/2012. 137–150.

Janja Vollmaier

Sara Nuša Golob Grabner: **GNIJOČE ROŽE**

(Maribor: Kulturni center,
knjižna zbirka Frontier, 2019)

Avtorica *Gnijočih rož* Sara Nuša Golob Grabner se je rodila 1994 v Slovenj Gradcu, po ravenski gimnaziji pa na *Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru* študira umetnostno zgodovino ter angleški jezik in angleško književnost. Čeprav je ta zapis v prvi vrsti namenjen njenemu knjižnemu prvencu, najprej izpostavljam njeno fotografsko delo, kateremu je zavezana od leta 2009. Za njo je nekaj fotografskih razstav ter objav doma in v tujini, kvaliteto pa potrjuje vrsta nagrad in priznanj, ki jih je doslej prejela.

Njen javni vstop v poezijo je leto 2013, odtlej pa je objavljala revijalno in na spletnih portalih in tudi za ta del svoje ustvarjalnosti bila nagrajevana. Ob naštetem deluje tudi kot knjižna urednica pri *Kulturnem centru Maribor*.

Pesniška zbirka *Gnijoče rože* (povedano z uršljansko terminologijo) je njena prvenka.

Zbirka obsega 90 pesniških enot, ki so

postavljene na en mah (torej niso zaokrožene v tematskih razdelkih), kar je izpostavila tudi avtorica na predstavitvi v *Knjižnici Ksaverja Meška* v Slovenj Gradcu (oktobra 2019). Povzemam: »V zbirki sem mesto določila in izbrala samo prvi in zadnji pesmi (*Nič več, Izginjam*) – vse ostalo je bilo prepuščeno naključju, zato deluje zbirka kaotično, a prav takšno je tudi moje življenje.« Iz povedanega sklepam, da sta izpostavljeni pesmi ključ za vstop v avtoričino izpoved. K temu še dodajam, da je na hrbtni strani (platnici) ponatisnjena pesem *Plevel* (sicer v zbirki na str. 38), a domnevam, da je tam po volji urednice (dr. Mojca Tomišić) ali oblikovalca (Romeo Štrakl) in gotovo tudi avtorice. Namreč – tudi *Plevel* gre razumeti kot nosilno, vogelno pesem, kot pesniški kredo: izstop iz mainstreama v individualno, iz konformizma v revolt, iz determiniranosti v svobodo. K temu le še: sporočilo na hrbtni strani (sleherne) knjige je sila pomembno za bralca, ki jemlje v roke knjige naključno (paradoks: to pomeni brez ključa, po katerem jo je ali izbral ali vstopa vanjo). Ta pravzaprav informativni prolog, čeprav na hrbtni strani zadnje platnice (oksimoron) kot povabilo in napotilo bralcu za zalistanje v knjigo in branje, je pogosto odločilni moment pri izbiri branja.

Že omenjeni uvodna in zaključna pesem v zbirki sta seveda izbrani s temeljitim razmislekom. Prva z naslovom *Nič več* pozicionira položaj in vlogo lirskega subjekta z izstopom iz družbenih konvencij, torej nič trpnega pristajanja na prometejevstvo (*požrla bom svoja jetra*), posledično zavedno sprejetje jobovstva (*ljubim svoje telo z gnojnimi ranami*) ter odpoved lojalnosti (*mene ni več*). To je davek, ki ga prinaša vstop v zvestobo sebi, a izstop iz splošnega toka v zasebno ni vdaja in tudi ne prinaša pomiritve, ampak je razumljen kot upor. O tem samotnem potovanju lirskega subjekta, ki je zaradi svoje samoizločitve v nujnem stalnem konfliktu s svetom, je nanizanih 88 pesmi. Iluzorno bi bilo pričakovati, da v tako razklanem razmerju lahko vlada red. Kaos je edino možno stanje stvari.

Z analitičnim jezikom bi bilo zbirko mogoče ukalupiti z eksistencialistično doktrino (ki zaobjame vse, a ne osami ničesar): teme so bivanjske, družbene, ljubezenske ..., motivi iz snovnega, živalskega, človeškega ...

V zbirki je pogosta estetika grdega (to ne velja samo za naslov *Gnijoče rože*, ki po svoje aludira tudi na *Rože zla* Charlesa Baudelaira in dekadentna občutenja), vzpostavljena so občutja vsesplošnega gnusa (muhe, večje, kače, črvi ...), ekspresionistična groza (apokaliptičnost), vztrajanje v zavestni izbiri izseljenosti (šalamunski mrk).

Avtorica preseneča z bogato metaforiko (*realnost ... je s tečajev vrgla vrata*), gradi na paradoksu (*prerežem /si/ vrat, da lahko diham*), oksimoronu (*vedno lahko računam nate, / sladko razočaranje*), verzi so nabiti z izbornim besediščem.

Kot rečeno, zbirko zaključuje pesem *Izginjam*. To je pesem predaje, obupa (doumetje nesmiselnosti pesniške poklicanosti, groza pred neodzivnostjo posameznika in sveta) in s to obrnjenostjo navzdol se zbirka sesuje v poraz. Nižje, kot je lirski subjekt, ni mogoče. – A to bivanjsko dno je zašpileno z bistrournim nesmislom (*zenit me posrka vase*). Zato je še kako potrebna ponovitev *Plevela* na platnici: preštevilni vidijo umetnika kot motnjo, kot škodljivega stvora, kot odvečen apel ... a naloga pesnika je vztrajati do zadnjega diha, do poslednje črke.

Gnijoče rože so imeniten prvenec, ki v marsikateri legi demantira vsiljevano prepričanje, da je bilo z jezikom pesništva o svetu povedano že vse. Ravno nasprotno. Samo zdi se, da pesniki živijo v vzporednih svetovih, kajti tja jih izganjamo zato, da ne bi stali med nami in od nas ustvarjeno umetno lučjo ter nam posledično metali sence na naše samozadovoljstvo. Pesnikova prva naloga je neizprosno spopad s samozadostnim duhovnim, vrednostnim in predmetnim kičem splošnega družbenega toka. In zdi se, da je pesnica *Gnijočih rož* na svoji misiji v iskanju človeka vrednega sveta brezkompromisno zastavila sebe vso.

Trki s svetom, kolizije z drugim(i), soočenja s sabo so večne teme (stalnice) v poeziji (umetnosti). Za pesnika, ki brezprizivno pristaja na v teh duelih dobljene rane, ne more biti umika. Na teh razmerjih vedno znova zazija strašen prepad med obstajati in biti. Vse je dorečeno v pesmi *Molk*: Če bi lahko, bi molčala. /.../ Izbrala bi molk, / v njem bi obupala, / a v njem bi okrevala.

Andrej Makuc

Karla Zajc Berzelak: POHORSKE LJUBEZNI

ESEJISTIKA

Avtorica (po formatu in obsežnosti besedila) drobne, sicer pa bogato sporočilne knjige *Pohorske ljubezni* Karla Zajc Berzelak, se bralstvu prvič predstavlja (vsaj v enem segmentu v tej knjižici ubesedenega) kot literarna ustvarjalca. Doslej je bila med uporabniki besednih sporočil prisotna najprej kot (so)avtorica knjižnega vodnika po Slovenj Gradcu in Mislinjski dolini (izdajateljici *MO Slovenj Gradec* in *O Mislinja*), je avtorica srednješolskih učbenikov (z delovnimi zvezki) za slovenski jezik *Govorica jezika*, urednica knjižnih edicij (zbirka *E. A.*, romana Ljube Prener) in tudi lucidna, polemična, kritična piska publicističnih besedil, v katerih se odziva na družbene aktualnosti.

Pohorske ljubezni se med prvim odpiranjem knjige bralcu ponudijo kot preplet besedil in fotografije: prozna zapisa na levi in desni strani razprte knjige dopolnjuje sredinski fotografski pogled, vse troje pa družijo pri- oz. izpovedna tema. S tem pa ritem postavitve ni zaključen, saj vsaki taki »trojiški« strani sledi razkošna dvostranska likovna podoba, ki razpoloženje išče in gradi v splošnem planu.

Zapisa levo-desno vstopata v isto temo (lahko tudi motiv) z dveh načinov: prvi je splošen (včasih temelji že na strokovni ravni), drugi zaseben, ponotrjanjen, poduhovljen, poetičen. Tako so popisane desne lihe (paginirane) strani v »dialogu« z neštevilčenimi sodimi in to daje celoti ali pa obema licema razprtega obraza (termin obraz v literaturi pomeni podoba iz narave in premislek o njej) poseben štimung. S tako domišljeno zastavljeno postavitvijo je dosežena uravnoteženost ali pa disharmoničnost, odvisno od sporočevalskega namena. Brez tega diptiha (ki je v navezi s fotografijo pravzaprav triptih), bi se *Pohorske ljubezni* zbanalizirale v knjižico za mainstreamovsko (masovno) potrošno duhovno rast.

Na način, pravzaprav z ritmom, ki je tako dosežen, avtorici uspe z vsebinskega (in tudi vizualnega) razgledovanja iz stvarnega prehajati v poetično, enigmatično, skustveno, na drugi ravnini pa še v individualno ter hkrati univerzalno. Brez tega slednjega bi bilo knjige (njene vrednosti) pol manj.

Hkrati je bralcu nastavljena past, saj je dvogovornost večplastna oziroma večsmerna: dialog z naravo je na vseh ravneh te knjige osnovan in najpomembnejši, a je hkrati mimikrija, saj samó na tej drugi odstrti ravnini avtoričine sentence credi ali spoznanja oz. sporočila tudi delujejo tako, da

dosegajo drugi, v resnici pa prvi namen. Povedano je mogoče razumeti kot čisto moško-žensko (ljubezensko) dvojino, kot nadgradnjo pa še kot soočenje posameznika s skupnostjo. Da o tistem res prvotnem (posameznik - narava) ne izgubljam besed, a ta ravnina je samo baza (pa le-te ne minimaliziram) za vse drugo.

In še o monološkosti zapisanih izkustvenih misli - samo lihe strani je seveda mogoče brati tudi kot po- in obračun s sabo. In ta je (tudi ob kakšni trpkosti, ki se naseli v besedila, a te grenkobe so tu z namenom, da prepričajo bralca o neizprososti introspekcije, če hočemo življenje objeti v totalu in detajlu, ter tako dajejo besedilom dodatno težo, kot tudi rečemo). Ne najdem druge besede: imenitno opravljeno, žlahtno. Zakaj? Zaradi stalne obrnjenosti navzgor kljub vsem grenkobam, ki jih zna ta naša živica tu in zdaj nositi s sabo in naplavljati. Ta dognanja seveda niso cenena navlaka vseprisotnega splošnega toka, ampak temeljijo na dragocenih spoznanjih in skustvih ter premislekih pravzaprav dolgega dialoga med svetom in posameznikom v njem.

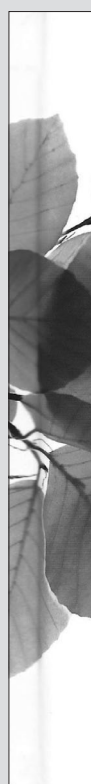
Temu zapisu na rob moram dodati, da pa si knjiga zasluži drugačno podobo - format. Uporabljen je resnično neustrezen. Če je še prizanesljivo sprejemljiv pri besedilu, je naravnost nespoštljiv do briljantno opravljenega dela mojstra fotografije Toma Jeseničnika. In tako posredno zamegljuje izvrstnost obema: prebranemu in videnemu.

Najprej kvadratni format! Že ob zadnji slovenjgraški monografiji (tudi kvadratna oblika) je bilo med bralci mnogo pomislekov, sploh odklonitev postavitve fotografij čez lista (sodo-liho), torej čez obe strani, čez »sredico«. Moteč je (viden) šiv, zdaj sem že tudi pri knjigi *Pohorske ljubezni*, še bolj pa deformacija fotografije, ki se v svoji in knjižni sredini zliva, sili v globino, ki vanjo ne sodi in ji ne pritiče. Vizualno je to pogrebščina za fotko.

Drugo - vztrajanje za vsako ceno pri formi slovenjgraškega kvadratnega pečatnega grba se mi vedno znova kaže kot abotnost, kar pa je še huje: knjigi/knjigam je v škodo in ničemur v korist.

Da ne bom izpostavljal samo teh dveh knjig, naj zapišem, da je zadnja, ki sem jo dodal v svojo knjižnico, s podobno nekajkratno dvostransko postavitvijo (slike na dveh straneh), monografija *Leonardo genij 500 let* (LJ: MK, 2019). Kolikorkrat se že pojavi takšen dvostranski prikaz, nikoli ne deluje dobro.

Andrej Makuc

DDR. ALOJZIJ KUCHAR, ZAMOLČANI RODOLJUB

ESEJISTIKA

Knjižno bio- in bibliografsko obeležje še zadnjemu Prežihovemu pobu - Lojz(n)u - je delo avtorjev Mirka Osojnika in Bojane Verdinek. Izšlo je ob podpori *Občine Ravne na Koroškem* in *Prežihove ustanove*.

Knjiga je sestavljena iz treh vsebinskih razdelkov. Mirko Osojnik nam predstavi življenje in delo ddr. Alojzija Kuharja v prvem, ki nosi naslov *Od zibelke do groba*, ter v drugem *Med klavirjem in nakovalom*, avtorica tretjega razdelka *Rokopisno gradivo ddr. Alojzija Kuharja* je Bojana Verdinek.

Alojzij Kuhar je bil drugi otrok Marjete, roj. Krautberger (1864-1948), in Ivana/Johana Kuharja (1866-1944). 18. junija 1895 se je pridružil dveletnemu Lovru - Vorancu. Rojen je bil na Preškem Vrhu pri Mihelu, Mihevu. Družina je imela v najemu le kuhinjo in sobo. V Vorančevih spominih je bil to lep, prijazen, kmetijski dom. Še istega leta so se preselili na Kravperško domačijo, prastari dom Alojzijeve matere, ki jim je streho nad glavo nudil dve leti.

Od 1896 do 1900 so bili grofovski najemniki pri Kogelniku v Podgori. Spet je tekla zibka, Voranc in Lojz sta dobila sestro Ano (1899-1905). Šestletna je umrla in spomin nanjo je moč prebrati v Vorančevi povesti *Borba*. Leta 1900 so postali najemniki v stari kmečki hiši pri Prežihu, kjer se je leta 1904 rodil četrti otrok Ivan (1904-1944) in dve leti pozneje še Avgust (1906-1964).

Alojzij je 1902 začel drgniti šolske klopi. V hotuljski dvojezični (utrakvistični) šoli, v katero je tri leta pešočil s Preškega Vrha, sta s starejšim bratom Vorancem obiskovala tudi slovenske ure. Brihtna kmečka pobiča so opazili učitelja Franc Aichholzer in Peter Močnik ter veroučitelj Franc Štingl. Slednji jima je posodil tudi kakšno slovensko knjigo.

Desetletnega Alojzija so poslali v nemško gimnazijo v Celovcu, prestolnico Koroške. Zasluge za to gredo Francu Štinglu, po rodu Čehu, poliglotu in dobremu poznavalcu književnosti, in učitelju Francu Aichholzerju, ki sta očeta Ivana Kuharja pregovorila, da obetajočega sina pošlje v šole.

V svet so poslali Alojzija in ne starejšega Lovra. Alojzij je to dilemo pojasnil v svojem pismu iz leta 1957: »Tisto čenčanje, da Voranc ni mogel v šole zaradi tega, ker so ga oče rabili za holcerja, bi vendar enkrat pustili pasti. Takrat, ko je šlo za to, kdo naj gre študirat, ali eden ali dva ali nobeden, so imeli o tistem "meeting" pri nadučitelju Pinterju in sta se ga udeležila Močnik (učitelj) in rajni župnik Štingl. Ker dveh niso mogli poslati v šolo, so sklenili, da pošljejo mene, in to na podlagi spričeval. Ker sem imel slučajno boljša, so izbrali mene. S tem ni rečeno, da so naredili prav, in še danes sem prepričan, da bi bilo bolj pametno, če bi izbrali Voranca, ker je imel mnoge darove bolj bogate in bi jih bil v šoli tako razvil, kot bi jih mogel odnoso moral. Toda s tem hočem le reči, da holcarijo naj kar izpustijo. Sicer pa je bil Voranc takrat še otrok star dvanajst let, komaj dober za skorjo lupit in steljo spravljat.«¹

Tako je v šolskem letu 1906/1907 Alojzij začel šolanje na celovski gimnaziji, ki jo je obiskovalo le malo slovenskih dijakov. Bil pa je njegov učitelj dr. Franc Kotnik, rojak z bližnjih Dobrij. Čez štiri leta je prišel iskat znanje

¹ Pismo Alojzija Kuharja bratu Avgustu. New York, 1975. Arhiv Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem.

na gimnazijo še en Slovenec, Sušnikov Franc s Prevalj, s katerim sta se spoprijateljila.

V tem času je bilo slovenskim dijakom prepovedano "po slovensko" govoriti. Alojzij se je temu uprl po svoje. Gimnazijski hišnik je bil Slovenec, Kapelčan Jakob. Alojziju je zaupal prodajo češpljev na marijaniškem dvorišču (Marijanišče je bilo dijaška ustanova, kjer je vseh osem let živel Alojzij). Vsak dan od štirih do petih je v jesenskem času več let Prežihov Lojz prodajal češplje. Šestnajst si jih dobil za en krajcar. "Po slovensko" si jih dobil dvajset.

Pouk je potekal izključno v nemškem jeziku. Dvakrat tedensko so se morali slovenski dijaki udeleževati slovenskih jezikovnih tečajev. Tu se je naučil slovenske slovnice in leta 1914 maturo opravil z odliko, kar je veljalo za senzacijo, saj je bil Slovenec.

V prvem letu velike vojne je postal študent bogoslovja na Plešivcu (Tanzenberg) pri Gospe Sveti in 30. junija 1918 je bral novo mašo v rodnih Kotljah. Dan veselja je bil to za celo župnijo.

Prvo kaplansko službo je dobil v Črni na Koroškem, kjer je imel prvo pridigo že v juliju istega leta.

Zaradi stalnih bojov med slovensko narodno vojsko in nemškimi stražami se je že proti koncu maja 1919 umaknil v Ljubljano. V tem času je bila z mirovno pogodbo v St. Germainu Mežiška dolina dodeljena Jugoslaviji, usoda preostalega, spornega dela Koroške pa je bila odvisna od odločitve na plebiscitu. Decembra 1919 je imel zadnjo pridigo v Črni in sklenil, da pojde v Pariz.

Tja ga je povabil bivši profesor dr. Lambert Ehrlich (član srbsko-hrvaško-slovenske mirovne delegacije v Parizu). Potreboval je pomočnika, priskrbel mu je tudi primerno štipendijo za študij političnih ved in dosegel, da so ga imenovali za prefekta v jezuitskem vzgojnem zavodu.

Med njegovim pariškim življenjem se je doma zgodil plebiscit (10. 10. 1920). Moral je urediti svoj državljanski status. Leta 1921 je živel v Parizu z jugoslovanskim potnim listom, po zakonu je bil Avstrijec in zato podložen koroškemu škofu v Celovcu. Še vedno je opravljal dušnopastirsko delo.

Dogodek iz leta 1922 zgovorno priča o tem, kako pomembna mu je bila skrb za domače ljudi tudi v tujini.

Opisal ga je takole: »Leta 1922 sem ob prihodu na Lyonsko železniško postajo (v Parizu) videl na peronu sedeti vrsto žensk in deklet, oblečenih v meni zelo znane kmečke obleke, s, kakor se je meni zdelo, slovenskimi obrazi. Zato sem se jim približal in spregovoril nekaj besed z njimi. Bile so Slovenke

na poti v USA, kjer se bodo naselile pri svojih sorodnikih. Takrat je vodila samo ena pot v Ameriko: preko Pariza in Le Havre. Bila pa je tako natrpna, da so morali emigranti po več tednov čakati na ladjo. Ladijska družba Compagnie Transatlantique jih je enostavno zadrževala v Parizu. Te ženske so pripadale eni taki "čakajoči skupini". Opazil sem, da ena manjka. Kam je odšla? Neki gospod s črno brado je namreč prišel, govoril z njimi nemško in jim obljubil, da jim bo poskrbel ladijske vozne listke itd. Ena naj ga spremlja, da mu bo pomagala urediti zadevo. Odšla je in se še ni vrnila. Nad dve uri sem poizvedoval od hotela do hotela okoli železniške postaje in jo končno našel v enem izmed hotelov v sobi, kjer je čakala, da se vrne g. s črno brado. Odpeljal sem jo nazaj na postajo, sam pa sem se vrnil v hotel, da počakam gospoda s črno brado. Vrnil se je. Toda ko je zagledal mene namesto dekleta, se je obrnil in zbežal. Tekel sem za njim po stopnicah, dokler ni naju obeh zagrabila policija, naju aretirala in pripeljala pred okrajnega komisarja. Rezultat tega dogodka je bil ta, da je policija končno zagrabila človeka, ki ga je toliko časa iskala, enega izmed takrat največjih trgovcev z belim blagom za Južno Ameriko. Vsa skupina bi bila odšla v javne hiše v Argentini, če ne bi srečal slučajno teh žena. Ta trgovina je delovala eno leto. Sedaj je bil pojasnjen problem, zakaj toliko deklet, ki so odšle iz Slovenije, ni nikdar pisalo domov, da so prišle na cilj k svojim sorodnikom v USA.

Ta dogodek je pomenil začetek na široko razpredenega socialnega dela za emigrante, kjer sem imel tudi jaz velik delež.«²

Kakšna podobnost s časom, v katerem živimo! In lepo bi bilo, če bi (tudi) nam bilo mar za ljudi, ki na nekih postajah čakajo na pot v lepši svet.

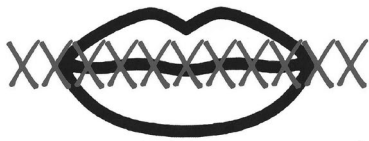
V naslednjih letih se je vrnil domov, kjer je z velikim posluhom krajevne oblasti Kotelj postal jugoslovanski državljani. Nadaljeval je s študijem na pravni fakulteti sorbonske univerze, se mudil v Nemčiji – preučeval je delavske vzgojne organizacije katoliške stranke centra. Pot ga je zanesla v Anglijo, »da vidi nekaj sveta in se nauči angleško«. To je bilo povezano tudi s sporočilom iz Ljubljane, da bi ga dnevnik *Slovenec* rad za urednika. A tudi v Angliji je opravljal svojo dušnopastirsko poklicanost kot kaplan na neki dekliški visoki šoli.

Jeseni 1926 je diplomiral na sorbonski pravni fakulteti. Konec leta 1928 ali v začetku 1929 je zagovarjal svojo doktorsko disertacijo (*Vloga petroleja v svetovni politiki*) in postal doktor ekonomskih ved.

² Trstenjak, Anton: *Dr. Alojzij Kuhar - izredni Slovenec*. V: *Zbornik o dr. Alojzu Kuharju*, Kotlje, oktober 1993, str. 7–8.

Mirko Osojnik & Bojana Verdinek

DDR. ALOJZIJ KUCHAR, ZAMOLČANI RODOLJUB

Njegov čut za ljudi pa ni zamrl in leta 1927 je postal socialni referent pri jugoslovanskem poslaništvu v Parizu in dopisnik *Slovenca* iz Francije in Anglije. V letih 1930–1941 je bil zunanjepolitični urednik pri *Slovenca*. Nekaj časa je živel v Ljubljani in bil tudi komentator za zunanjo politiko na radijski postaji. Njegovi sprva nekajminutni enotedenski govori so zaradi navdušenosti poslušalcev postali polurni. Sam je dejal, da je postal najboljšje plačani radijski govornik v Sloveniji in imel obširno publiko.

Osrednji del prvega razdelka knjige zajema njegovo delovanje v službi pri jugoslovanski emigrantski vladi v Londonu med letoma 1941 in 1944. Tudi tu je s slovensko besedo na *BBC* govoril Slovincem. Stvari je v tujini videl drugače kot slovenski politiki v domovini in zaradi svojih govorov, ki jih je naslovil domobrancem, je naletel na številna obsojanja, čeprav v same spopade med njimi in partizani ni bil vpleten. V domovino se po končani vojni ni želel vrniti, saj je svoj poskus pomiritve očitno prepoznal kot zmoto, pa tudi s politiko je zaključil.

Nadaljeval je z delom, za katerega je bil poklican – postal je prvi izseljenski duhovnik v Angliji. Živel je v dominikanskem samostanu v Cambridgeu. 1945 se je vpisal na tamkajšnjo univerzo in bil 26. novembra 1949 promoviran za doktorja (filozofske) znanosti. Tema njegove doktorske disertacije je bila *Pokristjanjevanje Slovencev in nemško-slovanska etnična meja v*

vzhodnih Alpah. Zavračal je povabila za predavanja na znanih univerzah, saj se ni počutil zdravega in tudi pravega veselja do tega ni več čutil. Umaknil se je na londonsko periferijo v zdravilišče Warley.

Leta 1950 je šel čez lužo, v Ameriko. V *Odboru za svobodno Evropo*, ki se je ukvarjal s problematiko vzhodnoevropskih držav, je bil nekaj časa uradnik tiskovnega urada, nato pa osem let tudi vodja urada za begunce iz Jugoslavije. New York mu ni bil pri srcu in v enem izmed pisem bratu Avgustu je zapisal, da je imel raje Anglijo, »deželo tihe, solidne kulture, kjer me še vedno čaka mesto na tistem nasmejanem gričku blizu Londona, kjer sem užival v udobnosti svoje bajtice sredi trat in cvetja, z zelenim gozdom za okvir, kjer je bilo, kakor da hodim po šratneškem lesu«³.

Nikoli več ni hodil po njem. Domotožje po Preškem Vrhu in domačih ter bolezen sta zaznamovala njegova zadnja leta na tujem.

Spet je pisal v domovino, kako ga vlečejo kraji, katerih zgodovino je prebiral, ko je pisal svojo 800 strani obsegajočo disertacijo. Tinje ... Žihpolje ... Gospa Sveta ... vsi Marijini hrami, prvi, ki so se dvignili, ko so v naše kraje misijonarji prišli pokristjanjevat Slovence.

Njegovo hrepenenje po domačih Kotljah, skromnem domu na sončni rebri Preškega Vrha, po njemu dragih ljudeh se je končalo 29. oktobra 1958, ko je umrl v bolnici sv. Vincenca.

Ddr. Alojzij Kuhar je pokopan na slovenskem pokopališču fare sv. Križa v obmorskem Bridgeportu, severno od New Yorka.

...

Slavistko v meni je prevzelo (tudi) izražanje ddr. Alojzija Kuharja skozi jezik, s katerim je izražal ljubezen, skrb in zvestobo domačim. Bojana Verdinek, ki je analizirala njegovo rokopisno gradivo (voščilnice, razglednice, dopisnici), je iz vsebine in načina pisanja razbrala tudi njegove osebne poteze: spoštljivost, zrelost že v mladih letih, svetovljanstvo. Predvsem pa izreden socialni čut. Domov je pošiljal zdravila (bratu Vorancu), kavo, saharin, bombone, čokolado, svečke za vse otroke, ki so šli k sv. obhajilu... S poslanim ni želel povzročati razlik med njimi. Prepričan je bil, da je enakost temeljna človeška vrednota. Zanimiv je ta njegov jezik. Alojzij Kuhar je pisal v slovenskem knjižnem jeziku, kot ga je poznal še iz časov svojega odhoda v tujino: to

³ Mrdavšič, Janez: *Dr. Alojzij Kuhar. Skica za oris njegovega življenja in dela*. Ravne na Koroškem, 1998, str. 34.

je bil preprost, enostaven jezik, bogat s stalnimi besednimi zvezami in tudi po domače, koroško obarvan. V njem je najti germanizme, arhaizme, pogovorne izraze. Bojana Verdinek je zapisala, da je bil osnovni namen pisanja vzdrževanje stikov z družino; v njem je našel tolažbo in veselje in do konca je upal, da se bo vrnil domov.

Namen knjige (po besedah Mirka Osojnika), ki zaobjema vse, kar je bilo o našem velikem rojaku povedanega oziroma zapisanega, ni bil povzročiti novih razdvajanj. Zagotovo lahko zapišem, da je nastalo delo, s katerim lahko primerjamo usodo bratov Kuharjevih: prvorojenega Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca (1893–1950), o katerem je zapisano najbrž vse. O njem so pisali mnogi, najboljše je Drago Druškovič. Življenje tretjerojenega brata sta ubesedila Mirko Osojnik in Bojana Verdinek v delu *Ivan Kuhar - Prežihov Anza, življenje in delo (1904-1944)*, Ravne na Koroškem, 2017. Podoba Avgusta Kuharja pa je predstavil Franc Verovnik (*Avgust Kuhar - Prežihov Gustl, življenjska pot 1906-1964*, Ravne na Koroškem: *Občina*, 2016).

Štiri Prežihove fante: komunista, duhovnika, kmeta in elektrotehnika je vse življenje povezovala človeška toplina, kjer koli so bili in kakršen koli je že bil njihov pogled na svet.

Naj zaključim ta zapis z besedami Mirka Osojnika: »Nekatera življenja se prično in se na koncu spet dotaknejo v krogu, druga pa po brezpotjih iščejo svojo pravo smer in naravnost. Ddr. Alojziju Kuharju ni bilo dano, da bi na koncu poti našel svoj poldan, kjer bi lahko med svojimi dragimi na njemu tako ljubem Preškem vrhu modroval o večnih skrivnostih življenja in z bratom Avgustom v njegovi hiši na Javorniku razpravljal o tem, kakšni mošti bodo tisto leto pritekli iz hras-tovih sodov. Tudi v cerkvi svete Marjete v rodnih Kotljah ne bo nikoli več maševal. Človek obrača, bog pa obrne!«⁴

In čisto za konec. Avtorjema, Bojana Verdinek (po bontonu imajo dame prednost) in Mirku Osojniku, priznanje za odlično opravljeno veliko delo, seveda ob podpori *Občine Ravne na Koroškem* in *Prežihove ustanove*. Ddr. Alojziju Kuhar - Prežihov Lojz, pozabljeni rodoljub, se je zavoljo te knjige vrnil domov.

Natalija Černjak

⁴ Osojnik, Mirko & Verdinek, Bojana: *Ddr. Alojziju Kuhar, zamolčani rodoljub*. Ravne na Koroškem: *Občina in Prežihova ustanova*, 2019, str. 220–221.

Matjaž Lesjak: ZA VSE ČASE

V dušah so bili celi spisi tožb, dnevniki neizpoljenih pričakovanj, soneti nesreče ...

Pred mano se je nekako in k sreči znašel kalejdoskop zgodb, časov, prostorov in likov z naslovom *Za vse čase* avtorja Matjaža Lesjaka. Pomenljiv naslov **zbirke 12 zgodb** mi je namigoval, da se zagotovo nanaša na dejstvo, da bo sporočilnost dela poglobljena, da bo obveljala za vse čase. **Z velikimi pričakovanji** sem se lotila branja in upala, da se bodo dobri obeti izpolnili ...

Prve strani nam postrežejo z zgodbo o kameljem fižolu, ki to ni, in s čudežnim napitkom, ki osvoji svet ter čisto po naključju postane nov način ohranjanja budnosti, družabnosti in kulturnih navad. A o tem kasneje. Bralec kaj hitro postane popotnik skozi čas, potuje od 17. stoletja do sodobnosti, kamor se je zagotovo priplazilo nekaj iz skupne zgodovine ljudi. Prehajamo tudi različne prostore: Dunaj, arabski svet, Guštanj, Ljubljano, Celje, panonsko vas, ki je želela biti mesto, deželo vzhajajočega sonca ... In glede na to, da je pisatelj po poklicu psihoterapevt, gre hkrati tudi za sprehod po duševnih pokrajinah književnih oseb. Zato je povsem razumljivo, da je v to časovno obdobje in prostor postavljenih veliko dram, bitk, stranpoti in medsebojnih trenj. **Nasilje in ljubezen** v tem delu pokažeta več obrazov.

Motiv časa iz naslova se pojavi tudi na domiselno in estetsko dovršenih platnicah kot podoba ure. Ta vzbudi asociacijo minevanja, odtekanja časa, ki se ga najbolj zavimo takrat, ko se nam izteka v večnost nebitvanja. Čas se skriva v uri z nenavadnimi kazalci, ki se vrtijo z nepredvidljivo hitrostjo in včasih bi človek prisegel, da so se ustavili ali se celo premaknili nekoliko nazaj v želji po ponavljanju. **Posrečena je tudi ugotovitev enega izmed likov: Nimam časa, čas ima mene.** Književne osebe opozarjajo, da

moramo paziti, da se po času premikamo, da ne obstanemo zadaj, kajti življenje je spredaj, spomini so zadaj. Ura, odšteva čas in prištevava neskončnost ali ko čas ne teče več, ampak se razliva v večnost (*Kraljica noči*). Čas je lastnik bodočnosti. Je tudi izmuzljiv, včasih teče hitro kot bister potok, drugič stoji kot kamen. Predvsem pa velja, da se čas odpre le pogumnim in drznim (*Tri vogale v hiši*).

Svojo vlogo pri doživljanju ima tudi premišljena **zgradba zbirke**. Pred vsako zgodbo je pod naslovom nekakšen uvod v posamezno zgodbo oz. napoved književnih oseb in tem, o katerih bo govorila zgodba. Tako nam avtor naniza navidezno mineštro motivov, ki vzbudijo pozornost in radovednost, saj med njimi ni neke logične povezave, a mojstrska ubeseditev vse spretno postavi na svoje mesto. Dogajanje se začne s predzgodbo, zapletom, sledi vzpenjanje do vrha, nato razplet, ki je večinoma presenetljiv, nepredvidljiv, gre za preobrat (žena ima ljubimca, prav tako mož!). Drži nas napete in budne ves čas, ne želiš izpustiti nobene vrstice, saj ima vsaka beseda svojo težo, svoj pomen v mozaiku globoke sporočilnosti. Bralec je izzvan, da preklaplja med časi in prostori ter številnimi prepričljivimi liki in tudi različnimi literarnimi vrstami oz. njihovimi prvina-mi. V pripovedi so vloženi spomini iz preteklosti, pisma, pesmi, haikuji, dialogi ...

Bralec se z lahkoto vživlja v zgodbe, saj avtor **jezik** spretno prilagaja književnim osebam, situacijam, prostoru in času. Mestoma je delo ena sama lepa melodija, zaigrana po notah pesniškega jezika, ki še dolgo potem, ko je slišana, odzvanja v duši in srcu. Spet drugje je jezik povsem vsakdanji, preprost, narečni, starinski ... Je tudi zbirka, ki se ne dotakne le srca in uma, zaposli tudi naše čute, vidimo barve, ki preženejo sivino, vonjamo dišave in začimbe, slišimo glasbo, večinoma v molu, ki med drugim tudi *rešuje življenja, da te ne odpeljejo tja, kjer delo osvobaja (Kavarna)*.

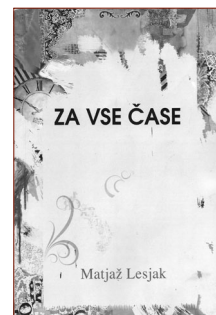
Z vsako novo zgodbo torej vstopamo v različna obdobja, ki jih avtor dopolnjuje s fikcijo, čustvena stanja so najbrž realna. Kot psihoterapevt jih srečuje pri svojem delu. V širši **družbenozgodovinski kontekst**, ki služi kot okvir, postavi intimne usode ljudi. Njihova življenja se izrišejo in zaživijo pred našimi

očmi v vsej svoji krutosti ali grotesknosti, ponekod že v naturalistični maniri prikaže zgodovinska grozodejstva (vojna ljudi poživini). Bralec z njimi trepeta, se zaljublja, vzburja, joče, popadejo ga jeza, bes, ogorčenje, celotna paleta čustev. Priča smo temu, kako vojna spreminja ljudi, vpliva na njihove usode, jih duševno pohabi. Prizadene nas krutost krvoločnih Turkov, zmaga enoumje nacistov, grozote taborišča. Žalostni sta ugotovitvi, da je *včerajšnji svet izginjal, postal je nestanoviten kot akvarel, na katerega padajo vodne kapljice*, in da je *budnost hujša od najhujše nočne more (Kavarna)*. A knjiga kljub težkim temam ne zamori, avtor poskrbi, da resnost situacije reši s humorjem, z optimizmom.

V zgodbah, v katerih sta nam omogočena vpogled v preteklost in vdor v dogajanje znotraj štirih sten (**bodisi kavarne, graščine, samostana, stanovanja ...**), so spretno implicirani **razmisleki o življenju in perečih temah**. Izpostavljam le tiste, ki so name že ob prvem preletu naredile močan vtis. Z vsakim branjem odstrem namreč novo plast – kot restavrator, ki pod že odkritimi plastmi umetnine znova in znova naleti na nov nanos.

Pa vstopimo v *Anno Domini 1683*, prvo zgodbo. Izvirno in s humorjem predstavi niz naključij, ki so kriva za omamni napitek, ki poživlja – kavo. Spoznamo ksantipovsko ženo v času turških vpadov, ki ubogega moža ponižuje, da se je boji bolj kot Turkov samih. Žene jo pohlep, ki v njej prebudi podjetno žilico, oba z možem nato družno iščeta priložnost za zaslužek. Preseneti me **ideja o nenavezanosti**, ki človeka osvobaja trpljenja, žalosti. Starši, ki so zaradi vojnega časa in griže izgubljali svoje otroke, so se tolažili z mislijo, da spočenjajo *otroke na rezervo*, kajti *mali človečki so krhki kot tanek led*. *Nov otrok se zlahka naredi*. *Z Otilio sva ju zagrebla na dvorišču, kajti drugod je bila zemlja že polna mrličev, ki so s svojimi kostmi silili na plano*.

V naslednjih zgodbah spoznamo zanimive, edinstvene **književne osebe** (zaljubljenec, ljubimca, odtujene zakonca, elektromonterja, ministra, umetnike, uradnika, Jude, nacistе, varovance doma s posebnimi potrebami, turiste, študente, razočarane gospodinje, bogoiskatelja ...), ki so posebneži. Postavljeni v konkreten čas in prostor se zdijo še realnejši. Avtor za nekatere izmed njih uporabi

besedni zvezi: *duševni pohabljenici, dušno ranjeni*. Označila jih bom kot ljudje s primanjkljaji. Manjkata jim ljubezen (bodisi partnerska, materinska, očetovska, sestrška ...) in pozornost. Nekateri delujejo, kot da so ravnokar vstali s freudovskega kavča. Ta primanjkljaj je potrebno nadomestiti, praznino zapolniti, kar osebe počnejo na več načinov, že npr. na fiziološki ravni se pripovedovalec sprašuje, zakaj venomer posegamo po vinu, brinjevcu, zdravilu za telo in dušo, kavi in nekaj tlačimo v usta. Skupen jim je (po)beg iz dolgočasne, naveličane ali krute sedanjosti. Zatekajo se v sanje, privide, domišljijo, lakoto potešijo z ritmičnim valovanjem teles ali se zakopljejo v delo, vodi jih strast zaslužka. Lesjakove osebe so glasniki potrebe po potrditvi, sprejemanju. Ne trudijo in sporazumevajo se dovolj, lažje je oditi, varati, *sprejemati velike laži, samo da bo življenje navzven videti normalno*. O primanjkljaju razmišlja tudi Berthold v prvi zgodbi: *Izgleda, da je nekaj v človeku, neka posoda brez dna, ki jo moramo znova in znova polniti, ter smo obsojeni na večno pitje, beganje med žejo in potešitvijo in tako naprej, znova v večnem krogu primanjkljaja*.

Zaboli, ko potreba po materinski ljubezni v *presušenem otroštvu* ni zadovoljena: Milena iz *Bitke pri Lomovcu*, ki rodi otroke le zato, da bi jo ljubili, *hrepni po bližini in sreči – kot sončnica se je obračala za otroškimi obrazki, vsrkavala njihove poglede, okopavala je svoj materinski pridelek*. Moški tako postane odveč, *postavljen na tretjo tirnico*. Milena je *nastavljala svoja otroka okoli sebe kot dve zrcali, ki sta odbijali veselje in ljubezen*. Je kot večno hrepeneča Lepa Vida, ki zre skozi okna svoje puste hiše – morda zunaj rastejo kakšni obeti. Čutila je, *da nekaj zamuja, da vozi vlak mimo nje*.

Izavimo kar nekaj o **moško-ženskih odnosih**. In kakšni so torej odnosi v zakonu? Predvidljivi, zreducirani na rutino, zgolj na preživetje, *rešujejo dileme vsakdanjika, gospodinji, hodijo na tržnice, uredijo otroke za šolo, plačujejo davke*. Tako sta Milena in Vili z *minimalnim tekstom sestavila kratko zgodbo o preprostem dvojiškem življenju, ki ima nizek domet, je samozadovoljno, hvaležno za jed na mizi in toploto iz radiatorjev*. Beremo o slepih potnikih na vlaku ljubezni, *le-ta pa najbolj gori, če je skrita, prtajena*, in o težavah zakoncev pri

sporazumevanju – po letih molka je *nekdo moral potegniti besedni zamašek v kadi, polni umazanih pomij ... V njenih dušah so bili celi spisi tožb, dnevniki neizpolnjenih pričakovanj, soneti nesreče*. Lahko žalostno povzamemo: *Ljudje se predajajo drug drugemu, se nasitijo telesno, a duša, ta ostane prazna*. Nezmožnost ljubiti drugega, ker je to dolgočasno, iskanje vznemirjenja, sladkega, medenega. A še tako čudovitemu Pergerjevemu srcu ni prizanešeno, razletelo se je. Kruta usoda v *Rož'cah in listju* poseže med zaljubljenca iz Guštanja in ju loči. Priča smo Gavrilovemu atentatu na prestolonaslednika, kar sproži val uničujočih posledic, zaročenec postane vojak, zaročenka osamljeno dekle, bolečina ločenosti jo spremeni za vedno, sledi neskončno poslavljanje nedolžnih zaljubljenec, med katera zarezje vojna vihra ... *Drobilo je drobne človeške načrte, zamiralo je upanje, ki ga nosi v sebi prihodnost*. Ljubezen je na silo pretrgana ali enostavno odmre.

In kako je predstavljena ženska? Je **naveličana** in razočarana, izkoriščena žena; če pa že ljubi, je zapuščena, saj jo kruta usoda loči od ljubljenega; je tudi hladna, nesramna, vara, je ljubica, *je kot speča Trnuljčica, ki jo ljubimec „zbuja“ ob sredah*, je intimna zaupnica, priložnostna tolažnica, ki ne požene korenin, *je kot regratova lučka*, je prodajalka ljubezni in je lastnina, ki jo moški dobi skupaj z zgradbo, je spolni objekt. A tudi **moški** niso prikazani le kot izkoriščevalci žensk, tudi oni so sposobni iskreno ljubiti, sanjarijo in so razočarani.

Zdi se, da je osrednja tema vendarle **ljubezen – različne vrste ljubezni**, najsi bo istospolna, kupljena, ponujena od prodajalk ljubezni, materinska, ki to sploh ni oz. ne zna biti ... Pojavlja se v vseh oblikah, od najbolj čiste, hrepeneče, do tiste, ki zadovoljuje nagone (ljubezenske rokoborbe, galopi, ritmično gibanje teles, sladkanje ...), pa vse do ljubezni do materialnega, lastnine, povzpetništva. Včasih gre za prehajanje ene v drugo. Je Eros in Tanatos. Junaki iščejo užitke telesnih naslad, hkrati pa se spuščajo v tvegane situacije, ki vključujejo trpljenje. Ali obratno – trpljenje jih vodi do iskanja toplote. Ljubezen dviguje, je uničujoča, osrečuje. Predvsem je odločilno njeno pomanjkanje. Predvsem gane spoznanje, da ljubezen obledi, ko

pride v fazo resničnega. *Strast se spremeni v vsakdanjost, čustva se stanjšajo in razvodenijo. Izbira bo postala dolžnost, svoboda uslužbenka uradne zveze. V Čaju za dva beremo o verbalni abstinenci, oddaljenost ohranja strast, odmik olajša primik in doda novo gorivo poželjivosti. In najbolj zaboli razočaranje, ki nas spremeni – žalostna je Tadejina ugotovitev v *Kraljici noči*, ki ji sestra zapelje moža, da človek umre večkrat v življenju. V sebi zakoplje svoje male mrličke in živi z njimi, kakor ve in zna.*

Osebe torej velikokrat preganja **preteklost** v podobi prividov, duhov staršev, saj v mladosti niso bili ljubljani, duša je ranjena in brazgotina ostane. Ko ti ranjeni otroci postanejo starši, se krog sklene, prekletstvo se nadaljuje, gre za večno začaran krog, ki kaj kmalu postane ljubezenski trikotnik.

Ljubezen je polnjenje praznine, iskanje dvojine, bližine. A Erich v *Gibljivih slikah* ugotavlja, da vsaka bližina v sebi skriva razočaranje, slovo: *A dvojina je po svoje tudi prekleta, toliko kot obeta, tudi vzame. Mati v zgodbi *O zmaju in ljubezni* svari sina: *Ljubezen je kot riževo zrno, zlahka ga izgubiš. Ljubezen ima podobne učinke kot sladkor, med, je sladkanje, sladilo, ljubimci se medijo ... Je dotik, poljub, ples teles, iskanje nebes, potrditve ... In poljub, ki je zdravilo za melanholijo. In spoznanje, da nagona ni moč zatreti.**

Avtor torej književne osebe postavi v **ekstremne, vojne okoliščine ali intimne drame** in prikaže usode oseb, ki so razočarani, žalostni, jezni. In kot pravi izobčenec Sarkis v *Nebesih*, je treba jezo krotiti, dokler je še majhna, kajti velika jeza premaga vsakega. Sarkis v obrambi ubije vojaka, ki je napadel očeta, skuša ubežati storjenemu grehu, zato je obsojen na večni beg, predvsem pred samim seboj, pred svojo vestjo. Ves čas išče odpuščanje, vstopi v samostan, kjer naj bi se spokoril za grehe. Ta zgodba zruši predstave o samostanih kot hramih duhovnosti, so le iluzija miru in spokoja, so kraji duhovnih bitk, *tu vlada tišina, da bi človek lahko slišal vse medene zapeljivke, ki ti jih hudič šepeta v uho; tu se bratje bodejo s svojimi slabostmi sami.* Poleg slabe vesti ga preganjajo še skušnjave spolne sle ... *Ednina je muka za meso, ki išče dvojino.* Kmalu ga vržejo iz samostana in tako nadaljuje pot svojega iskanja v votlini, postane puščavnik. Doživlja eksistencialno stisko

v iskanju odgovora, kdo je. Ob opazovanju brezčasnega, neskončnega kozmosa ga spreleti srh, boji se, da je znotraj človeka morda podobno nepoznano brezno. *Kdo sem torej jaz, če teh globin ne poznam? Kako naj človek doseže končno v neskončnem?* Spet ga preмага želja po bližini, predvsem telesni, požene ga v sanje, ki so edini prostor za zadovoljevanje potreb, podleže hudičevim skušnjavam. Poišče potešitev – ker je duh šibak, spi s šahovsko kraljico. *Iskal sem Boga, našel me je Hudič.* Tako se je počasi v besednih dvobojih, ki jih je bojeval sam s seboj, njegova jeza sušila v deželi velblodov, dromedarjev. Ugotovi, da je vse morda doživel le zato, da je dobil lekcijo o **moči svobodne volje**, ki je *njegova edina lastnina in prvina duše.* Konča v Aleksandriji, ker se njegovo iskanje nebes zaključi. Najde jih ob ženskih telesih, *v nebesih olajšanja, razlivanja, kjer se pogasi notranji ogenj, padanje v nič, ki postoteri blaženost. Plačljiva nebesa domujejo v hiši skrivnostne Siti.* Prikazana je notranja bitka v človeku, med dobrim in slabim, želi ostati bliže sebi, želi najti mir, ukrotiti jezo, *postati jezdec svojim besom in jim natakniti uzdo, če se bo prevzel. Otepal se bo trenutkov šibkosti, da bo bliže sebi, hudobec pa bo ostajal dalje od njega.*

V povsem vsakdanjih ali popolnoma brutalnih situacijah, *kjer je budnost hujša od najhujše nočne more*, spoznavamo **globine človekove duševnosti**, plast za plastjo, reakcije ljudi, razmišljanja. Izvemo, da se za vsako težavo, stisko skriva travma iz otroštva, ali tista, povzročena od zunaj, gre za vpliv časa in okolja, predvsem grozot časa, v katerem jim je dano živeti. **Vsak bije svojo bitko**, nekateri se trudijo, da bi preživeli v vojni, kjer gre za *gon po preživetju in osebe so bile pripete na bivanje s tanko nitko, ob kateri so stali novi lastniki njihovih življenj z rezili v roki*, spet drugi bijejo bitke s svojimi najbližjimi, a še vedno so najhujše bitke v človeku samem, s samim seboj. Vsak izmed njih išče nebesa, svoj notranji mir, se osvobaja spon, ki ga vežejo le na zadovoljevanje nagona, na preteklost.

Pisatelj v delu razmišlja tudi o **strahu**, *ki deluje samo, če verjameš vanj, je napihnen stvor, pol ga je v človeku, pol pa zunaj med ljudmi*, z njim se je potrebno spoprijeti, ker le tako dosežemo *modrino svobode*. In iskanju svobode, ki jo dosežeš tudi, ko se odpoveš laž-

nim prijateljem, *potem greš naprej sam, pogosto osamljen, kajti bojazljivcev je celo krdelo, svobodnih pa za pest na celem svetu. Zaznamo tudi kritiko sivih ljudi z ravnimi obrazi, da nihče ne more brati z njih, prepričani so, da je misliti nevarno, ponavljajo neškodljive fraze ... strah jih disciplinira.*

Dogodkovno in motivno raznoliko delo v zgodbah torej obravnava kar nekaj tem: ljubezen, minevanje, strah, travme, jezo, smrt, razočaranje, slabo vzgojo, iskanje samega sebe, spravlanje s preteklostjo ... Kot da so to **stiske ljudi**, ki so pravkar vstali s freudovskega kavča. Vsak ima svojo odvisnost, vsakega vodi nekaj, kar jim določa življenje. Možje željo po lastninjenju, bojevanju, vodijo jih pohlep, pehanje za materialnim, vzpenjanju po karierni, družbeni lestvici, ženske hrepenijo. Oboji zaradi razočaranja iščejo ljubezen izven meja dovoljenega in realnega ... Zaradi prevelikih pričakovanj, želja in sanjarjenj osebe trčijo ob kruto realnost, pristanek je boleč.

Ljubezen je torej začetek in konec vsega, posledice slabih odločitev se prenašajo na potomce, epidemija nerešenih težav se širi dalje, kar človeka uničuje, ga stre, naredi nezmožnega vzpostavljanja pravih medsebojnih odnosov. Zato bo tako ednina iskala dvojino, dokler ednina ni sama sebi zadosti, a avtor pravi, da človek ni sam sebi namen ...

Knjiga je ne-od-lož-lji-va. Želiš, da listov med prsti nikoli ne zmanjka. Ne pusti nas ravnodušnih, nasprotno – pretrese, razburka naša čustva, obsojamo krutost vojnih pobojev, z junakom doživljamo silovitost prepovedanih čustev, z rdečico na obrazu spremljamo *figurae veneris, ki se nizajo v slikanico iskanja novih strasti*, želimo se ponovno zaljubiti. Avtor zelo podrobno oriše duh takratnega časa, pripovedovanje je tako živo, da dogodki postanejo gibljive slike, kadri življenja. Pisateljevo čarobno moč peresa lahko primerjam z Erichom, ki ravno v *Gibljivih slikah* razmišlja, kakšen vpliv ima kot oseba, ki vrti filme, postane manipulator: *Kako lahko je preusmerjati ljudi, jih spraviti v jok, v bes, v solze, smeh*. Tako kot film torej tudi knjiga manipulira z naslovnikom, *izmišljeno spreminja ljudi in kakor glavni junak skoči iz platna v njihove oči in jih tam razburja še dolgo v noč*, tako Lesjakovi liki skačejo iz knjige narav-

nost v srce. Na nobeno odločilno malenkost ne pozabi. Njegove besede npr. izrišejo koroško pokrajino, kot bi ustvarjal pejzaž: *Pšenica se je že visoko majala, ajda je že bodla na svetlo, zelena preproga je tekla od Uršlje gore in Pece in se stekala po številnih poljih v dolincih. Zrak je bil čist, nebo razkošno obokano, drevesa po osončenih pobočjih so kazala vanj s krevljastimi vejami ... Dolina se je ponujala kot polna skleda izobilja.*

Dogajalni prostori in vanje postavljene podobe likov zaživijo predvsem zaradi tega, ker je avtorjevo oko namreč *ostro kot brušena tehnična optika*, mi bralci pa smo zadovoljni užitniki te umetnine, radovedni vstopamo v sobane *skrivnosti, ki se razkrijejo pred nami*. In z vsako končano zgodbo komaj čakamo, da vstopimo v novo.

Vrnimo se še k napitku, ki je postrežen v sleherni zgodbi zbirke in ki ga podjetna Otilia povsem po naključju odkrije v prvi zgodbi. Je črna omama, zasvoji, zapolni praznino, tolaži, poživi, prebuja. Ob njej liki sanjajo, se družijo, ustvarjajo. Lahko je grenka, lahko sladka – njen okus se prilagaja razpoloženjem oseb, *umirajočega celo potegne od roba smrti*. Mogoče gre za neke vrste **slavospev kavi** in njeni moči, njeni povezovalni, terapevtski vlogi. Njena priprava je kot ritual, praznična ura, ki čudaškimi varovancem osmišlja življenje, *razburka njihovo mrtvo morje*. Zaradi prepovedi kuhanja so celo pripravljene storiti skupinski samomor, a ker odkrijejo upravnikovo srce, se vse srečno konča. Kava je nema priča krutih dogajanj (*v dunajski kavarni drhti v ritmu vojaških bobnov*) in dišeča ter opojna spremljevalka številnih usod ljudi, ob katerih ob tako izvrstnem pripovedovanju ne ostanesh ravnodušen.

Gre za zbirko izvirnih zgodb, ki bralca potegnejo v čarni ris. **Vanj ga posrkajo čarobna** postavitev in moč besed ter dovršen slog. Usode likov so resda zgodbe posebnežev, prikazana je **odtujenost v njihovih medosebnih odnosih** in posledično odkloni od normalnega. A v njih in njihovi sporočilnosti se lahko najde, prepozna slehernik. Zbirka in sporočilnost za vse čase torej in obvezno s skodelico dišeče kave.

Andreja Breznik

CMOK, CMOK JIM DAM IN REČEM, DA DRUGO LETO SPET PRIDEM

Urškinе literarne matineje s srednješolci

KULTURA

URŠKA: »Razgalila se vam bom samo v svojem matinejskem delu; v tistem, ki predstavlja dijake slovenjgraške gimnazije in srednje zdravstvene šole, po en razred vsake tam zaposlene slavistke. Oktobra jim namreč obarvam nekaj ur književnosti. Učiteljicam Alenki Rainer, Ireni Matko, Darji Skutnik, Nataliji Černjak in Heleni Merkač (v preteklosti tudi Karli Zajc Berzelak, Andreju Makucu in še kakšnemu začasno zaposlenemu kadru) ne povzročam več stresa, kot sem ga na začetku, ko me še niso poznale. Po 12 letih druženja smo se spoprijateljile in ko me zdaj naznanijo, da prihajam, najprej pomislijo, kako hitro se obrne šolsko leto, nato na to, kateri razred, ki ga poučujejo, bodo izbrale zame, kje me bodo gostile in seveda – koga jim bom letos pripeljala s seboj v goste. Ko vse zvejo, mi na široko odprejo vrata k uri.«

UČITELJICA: »Ko v razredu naznam, da so izbrani za *Urško*, belo pogledajo. Najbrž pomislijo na kakšno Urško na dveh nogah, Korošci mogoče na Uršljo goro. Ampak na predmet slovenščina, pri katerem smo, to dvoje težko navežejo, zato dodam: ‚Gre za festival mlade poezije!‘ Zdaj je mlado oko zvedavejše, saj se prizemlji na dve znani besedi: festival in poezija, za katero ve, da so pesmi. Kakšna je mlada poezija – to pa je vprašanje, tako čutim, ki obvisi v zraku neizgovorjeno, zato povem: ‚To je pesništvo mladih, še neveljavljenih ustvarjalcev, takšnih, ki še nimajo kakšne svoje knjige pesmi (o tem, da so na festivalu tudi tisti, ki pišejo tudi prozo oz. dramatiko, sem za zdaj še raje tiho).‘ Tako, zdaj vejo, za kaj gre. Nato hitim dodajati, da se bodo zaradi te *Urške* srečali z nekim mladim literatom v živo, in sploh močno poudarim, da so lahko zelo srečni,

Uršljanske matineje, dijaki z mentorico

da so oni razred, ki bo med vsemi tistimi, ki jih poučujem slovenščino, moj izbravec. Da gre za posebno čast, takoj razumejo, in so veseli – predvsem zato, ker vejo, da bo tako nekaj „zataresne“ slovenščine predstavljene na kasnejši čas. Takoj nato se podam v jedrni del ure, ko jim naročim, naj na telefoničnih pobrskaajo, kdo je torej letos naš gost – namreč Nina Medved. Ni jim treba dvakrat reči. Najdejo neko zeliščarico, nato pa vendarle tisto, ki jo lahko navežemo na literaturo – in jo imamo, finalistko *Urške*, najprej na fotografiji! Takoj jim je simpatična in led je prebit. Veselijo se, komaj čakajo. More biti kaj lepšega v učiteljevem delu?

Ko naslednjič pridem v razred, tudi sama komaj čakam, da začnemo vleči tančice s poezije Nine Medved, letos še posebej, saj sem bila konec septembra v organizaciji *Slavističnega društva Koroške* „v šoli dela z besedilom“, in to pri samem dr. Igorju Saksidi, *didaktiku književnosti*. Ker po njem vem, da moram biti dijakom *bralni model*, ki mora v interpretativnem branju presegati šablone, se potrudim in *lepo* preberem vseh šest pesmi, ki naj bi po mnenju letošnjega selektorja dobro predstavile našo pesnico. Občutim, da dijaki takoj „padejo v besedilo“, kar je po Saksidi eden pomembnejših ciljev *bralnega dogodka*: blizu jim je tema (po selektorju svoboda z omejeno (u)porabo), blizu motivi (jajčeca, pomelo ...), slog (ironija, satira, kot pesmi v prozi ...). Ko se poenotimo, da si bomo za *bralni izziv* vzeli pesem z naslovom *Jajčeca*, sem vesela, saj začutim, da bomo prek *individualizacije* (razmišljanje dijakov) prišli do *bralne inovacije*, kar je v zadnjem času največji projekt prof. Saksida in raperja Trkaja. Šla sta po šolah z *rapersko poezijo*, z *grobo vizualizacijo poezije*, z metodo nadgradnje besedil, *pastišem*, torej *mešanjem različnih zvrsti v eno*. Mojim se zdi, da pesem *Jajčeca* niso ravno za rapanje, se jim pa porodi cel kup drugih idej. In ker mi je Saksida tudi naročil, da je za mlade bralce mentorstvo nujno, precej usmerim njihovo kresanje idej.

In ko preteče še nekaj šolskih ur ob Nini, imamo načrt, ki se uresniči na matineji.«

URŠKA: »Ko tako v Slovenj Gradcu nastopi moj petek v oktobru in moj matinejski čas ob 11. uri, sem srečna, saj vem, da

rojevam nove navdušence za literaturo. Ne le dijakov in mentorice, mene samo zelo vznemirja podajanje v intimni svet oseb, ki smo jih pri *JSKD* spodbudili, da pokažejo svoje stvaritve kritiki in bralcem. Letos jih je bilo skupaj 92, 16 sem jih spustila skozi sito na regijskih srečanjih, šest najboljših v finale, ki me je letos že 18. pripeljal sem v Slovenj Gradec, k meni dobrim znancem: prof. Andreju Makucu, letošnjemu selektorju za izbor najboljšega mladega literata, ki se po meni imenuje uršljan, Andreji Gologranc, ki je moja izvajalka, in drugim, ki se trudijo, da mi je prvi dan lepo tudi na zletu (berisprejemu) vseh v *Knjižnici Ksaverja Meška*, popoldne na branjih po mestnih atrijih, nato na predstavitvi prvenke uršljana iz prejšnjega leta, zvečer na osrednji prireditvi z razglasitvijo zmagovalca in še drugi dan na literarni delavnici v knjižnici. In predvsem mi je lepo, kot sem že omenila, na matinejah.«

UČITELJICA: »Letos smo imeli matinejo s 30-letno Mariborčanko Nino Medved v predavalnici *Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec*. Prav ponosno in svečano sem se počutila, ko sem z dovoljenjem galerijskega vratarja tja popeljala verigo 29 mladostnikov. Prostor je bil prijeten, pri enem izhodu je dišalo po afriških starinah Tretjakove zbirke, pri drugem je vse pelo in igralo na množici razstavljenega gradiva ob 65-letnici Štirih kovačev, skozi starinska okna smo gledali oktobrsko sonce na slovenjgraških ulicah. Gostoljubno muzejsko osebje nam je dalo na voljo vse, kar smo potrebovali (računalnik, projektor, dodatne stole), in mi smo imeli vse, kar smo potrebovali po scenariju. To je bil najprej širok darilni trak, s katerim smo tla, ograjena s stoli, predelili na pol in tako dobili dva jajčnika, v katerih so ždela jajčeca: po pesmi skupino živahnih, ki bi z največjo voljnostjo in strumnostjo sprejela bližajoče se semenčice, predstavljala pa so jih dekleta, oblečena v džins in rdeče majice, in skupino lenih jajčec, ki se zdaj starajo in jim volja peha in ki nič več ne pozdravljajo veselo vsakega prišleka, z dekleti v črnih majicah. Na stolih so sedele bližajoče se semenčice (fantje); prizor je bil dvodelen: ko se je po jajcevodu spustilo živahno jajčece, sta dekleta in fant nakazala zlitje v eno, ko pa neživahno, sta ostala vsaksebi. Jajčeca in semenčice

so bile obrnjene stran od velikega platna, na katerem smo v fotografijah pokazali sodobne probleme, o katerih *moja jajčeca niso vedela ničesar o / sms-ih brez odgovorov, / o ničli na tekočem računu / in elementih delovnega razmerja, skritih v | skladovnicah papirja, ki so se višale / hitreje kot moja delovna doba / (tega v resnici ni tako težko doseči). // Moja jajčeca, uboga starajoča in / kvareča se jajčeca / niso vedela ničesar o temnih postavah, ki so / kukale prek žice, / o eksistencialni stiski in vprašanjih stila: / mar ne bi bilo ob vsej poplavi produktivnosti na svetu / najbolj ekonomično, ekološko in etično sebe ohraniti / le v prototipni različici? Da so vsa ta avtoričina vprašanja še bolj prišla do izraza in da bi bila tako glasna, da bi jih slišal ves svet, se je prizor z njimi zvrstil trikrat: najprej v slovenščini, nato pa še v srbohrvaščini in albanščini. Previde so opravili dijaki sami in seveda jih tudi zrecitali. Pretresljivo, trkajoče na vest mladih in starejših na matineji v prvem delu, v vseh segmentih opremljenem tudi z glasbo po izboru dijakov. Vse skupaj po mojem za pet, najbrž tudi po Saksidinem!*

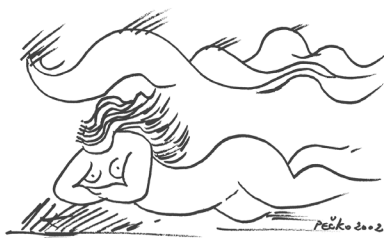
V drugem delu smo gostjo Nino Medved iz ozadja povabili naprej in jo začeli spraševati o njenem ustvarjanju, a spet malo drugače, s projekcijo PowerPoint, na kateri so si sledile strani s fotografijo dijaka in njegovim zapisanim vprašanjem; sam dijak pa je vpra-

šanje tudi prebral. Avtorica je odgovarjala iskreno, zanimivo, temeljito, ne le všečno mladim srcem, pač pa z dokajšnjo mero realnosti, predvsem pa zvrhano mero poudarka na tem, da moramo v sebi negovati edinstvenost in v vse vsajeni čut za dobro, kar je zapisala tudi v prvo povsem svojo brošuro *Berlin X Nina Medved*, ki jo je na koncu podarila razredu: *Dragi dijaki - to srečanje je bilo meni zelo pomembno in me je naredilo malo ranljivo in zelo hvaležno hkrati. Vaša pozornost je svetloba, s katero lahko naredite ta svet topli. Sijte samozavestno! Mi smo njej podarili tropski sadež pomelo, o katerem je tudi napisala nam ljubo pesem, in se fotografirali za spomin - in pomelo v pesničinih rokah je zasijalo kot sonce v sicer temnih sobanah druženja srednješolcev s poezijo.*«

URŠKA: »12 krat 6 je 72. 12 let mojih prihodov na matineje v Slovenj Gradcu, krat po šest novih mladih literarnih ustvarjalcev, skupaj 72 povabljenih na razgovore v razrede s poprečno 25 dijakov, kar spet krat šest pomeni okoli 1800 srednješolcev. A vsi, prav vsi mi na koncu vedno rečejo: 'Ej, Urška, literarna ura s tabo nam bo bolj ostala v spominu kot večina tistih v razredu.'«

«Cmok, cmok jim dam in rečem, da drugo leto spet pridem.»

Helena Merkač

Uršljansko vabilo z likovno podobo Karla Pečka

70 LET KNJIŽNICE KSAVERJA MEŠKA SLOVENJ GRADEC

KULTURA

29. novembra 2019 smo v *Knjižnici Ksaverja Meška* obeležili jubilej ob 70- letnici ustanovitve *Knjižnice Ksaverja Meška*. Obiskovalce, bilo jih je 250, je po uvodnih uradnih nagovorih obeh županov občin ustanoviteljic, *MO Slovenj Gradec* Tilna Kuglerja in *Občine Mislinja* Bojana Borovnika, ter direktorice knjižnice Drage Ropič v nadaljevanju programa razveselil igravec in glasbenik Janez Škof, glasbeno je dogodek popestrila glasbena skupina *Suha južina bend* z Alino Hirtl, za vizualno praznično podobo pa je poskrbela aranžerka gospa Suzana Seitl.

Knjižnice so od nekdanjega kraja miru in tudi kraja ustvarjalnega in znanja **željnega nemira**, so stičišča, ki so na nek način tudi pokazatelji, kakšno prihodnost imajo ljudje in mesta, v katerih le-ti živijo.

Začetki slovenjgraške knjižnice segajo v leto 1949, ko je bila 25. novembra ustanovljena *Centralna okrajna knjižnica* v Slovenj Gradcu in je s 1256 zvezki knjižničnega gradiva, abecednim imenskim katalogom in enim zaposlenim knjižničarjem postavila temelje strokovnemu razvoju knjižnične dejavnosti na območju, ki danes zaobjema *Mestno občino Slovenj Gradec* in *Občino Mislinja*.

Leta 1972 je po triindvajsetih letih dela v zelo skromnih razmerah knjižnica postavila temelje in prve korake k posodobitvi poslovanja s tem, da je kot prva na Koroškem postavila gradivo v prosti pristop ter ga tako zelo približala uporabnikom. K prijaznejši podobi in kakovostni ponudbi je pripomogla tudi prva namenska knjižnična oprema, vendar so bili prostori še vedno utesnjeni in knjižnica se je

nato v naslednjih triindvajsetih letih še dvakrat selila. Prelomno je bilo leto 1995, ko je knjižnica začela izpolnjevati svoje poslanstvo v novih, svetlih in zadosti velikih prostorih ter se prevelila v gostoljubno ustanovo z moderno opremo in ustrezno komunikacijsko tehnologijo.

Danes *Knjižnica Ksaverja Meška* deluje v štirih enotah: v Slovenj Gradcu, Mislinji, Pamečah - Trobljah in Podgorju in že zdavnaj ni več zgolj izposojevališče knjižničnega gradiva, temveč je tudi prostor za druženje in izobraževanje različnih ciljnih skupin, prostor za predavanja, srečevanja z ustvarjalci in seznanjanja s perečimi družbenimi problematikami lokalnega in vseslovenskega okolja. V vseh enotah se za uporabnike trudimo strokovno izobražene knjižničarke in bibliotekarke, ki se dnevno soočamo z izzivi sodobnega sveta in potrebami prebivalstva. Strokovno znanje in vrednote združujemo v osrednjo misel: »Človek je v središču delovanja.« S tem namenom spremljamo tudi zadovoljstvo uporabnikov ter kakovost delovanja in si želimo nadaljnjo rast v ustreznih prostorih, kjer bodo knjige zadihale in bodo uporabniki brez ovir dostopali do polic, znanja, umetnosti in navdiha. In ker knjižnice že dolgo niso več zgolj izposojevalnice, moramo knjižničarji znati tudi poiskati bralce, ne le bralci nas, in jim tako ali drugače približati storitve in ponuditi kulturo.

Poslanstvo in dinamika knjižnic se s tehnološkimi in družbenimi razvojem spreminjata. V 21. stoletju knjižnice vse bolj postajamo socialni prostori in dinamično izobraževalno, kulturno in socialno središče vsake lokalne skupnosti. Temu prilagajamo tudi programe dejavnosti širjenja bralne kulture, s katerimi obiskovalce tako

Nastopajoči na prireditvi (foto Nika Hölcl Praper)

(foto Nika Hägel Praper)

posredno privabljamo k branju.

Potrebe prebivalstva po vsebinsko najrazličnejših vrstah izobraževanja, predavanjih različnih znanstvenih in kulturno-umetniških vsebin, potopisnih predavanjih, predavanjih domoznanskega značaja ... zadovoljujemo tudi na način, da pri izvajanju le-teh uspešno sodelujemo in se povezujemo z drugimi kulturnimi institucijami, javnimi zavodi in društvi v Mislinjski dolini, domom starostnikov, vrtci, osnovnimi in srednjimi šolami ter gimnazijo in drugimi visokošolskimi zavodi.

Meškova bukvarna, ki je izpod našega okrilja postala samostojno društvo ljubiteljev knjig, ponuja v zadnjih dveh letih odlične rezultate v mnogih vidikih, za katere je zaslužna predvsem predsednica društva, ki z entuziastično ljubeznijo do knjig „zastruplja“ tudi ostale prostovoljce.

Medknjižnična izposoja gradiva, uporaba elektronskih virov in knjižnice na daljavo, e-knjige, digitalizacija knjižnega gradiva ..., vse to so novodobne storitve knjižnic, ki uporabnikom omogočajo hitrejši in celovit dostop do gradiva. Pri tem moram poudariti pomen t. i. območnosti in sodelovanja z ravensko knjižnico, ki nam je kot osrednja koroška knjižnica dostikrat mentorica in vzpodbujevalka v prenekaterih oblikah povezovanja, sodelovanja in uspešnega delovanja predvsem v smislu novodobnih, digitalnih sprememb.

Če smo Slovenci v preteklosti veljali za bralni narod, pa je spoznanje, ki ga ugotavlja zadnja nacionalna raziskava branosti, da se dandanašnji uvrščamo pod evropsko povprečje, žalostno. **Skoraj polovica prebivalcev letno ne prebere nobene knjige, v spodnjem delu evropske lestvice pa smo tudi po letnih stroških, ki jih namenimo za knjige in druge tiskovine.**

Upadu branja in posledično tudi izposoji knjižničnega gradiva, tako v svetu kot pri nas, seveda botruje sodoben način življenja s komunikacijskimi in socialnimi omrežji. Kot institucija, katere osnovna naloga je skrb za bralno pismenost in bralno kulturo prebivalcev neke lokalne skupnosti, se trudimo in uporabnikom omogočamo:

- zagotavljanje raznovrstnih bralnih virov glede na interese in starostne oziroma razvojne skupine uporabnikov, tudi za uporabnike s posebnimi potrebami;
- zagotavljanje pomoči pri uporabi knjižničnih storitev in iskanju knjižničnega gradiva ter svetovanje pri izbiri in uporabi gradiva za branje;
- spodbujanje različnih oblik izmenjave bralnih izkušenj;
- seznanjanje s sodobnimi kulturnimi tokovi;
- sodelovanje pri izvajanju bibliosvetovanja (biblioterapije);
- promoviranje pomena branja za razvoj posameznika in družbe;
- spodbujanje medkulturnega dialoga, medgeneracijskega povezovanja in krepitev sodelovalne kulture.

Z veseljem in zadovoljstvom se lahko v naši knjižnici pohvalimo s tem, da obisk v knjižnici v zadnjih letih narašča.

Knjižnična zbirka naše knjižnice ta hip šteje okoli 110.000 enot knjižničnega gradiva, 6300 aktivnih članov, ki knjižnico letno obišejo približno 80.000-krat in si izposodijo okoli 300.000 enot gradiva. Populacija uporabnikov knjižnice seveda vključuje tudi neaktivne člane, ki se knjižnice poslužujejo kot obiskovalci z drugačnimi nameni in potrebami, bodisi kot čitalniški uporabniki, bralci revij in časopisov,

udeleženci prireditev za otroke in mladino ter odrasle. Samo v lanskem letu smo v knjižnicah v Slovenj Gradcu in Mislinji izvedli 113 dogodkov za odrasle, 9 razstav in 365 dogodkov za otroke in mladino. Z izvedbo omenjenih prireditev smo dosegli skoraj 20.000 obiskovalcev, če pa prištejemo še obisk zaradi izposoje gradiva, pa smo dosegli številko 100.000, kar je približno 15 % več obiska kot v zadnjih nekaj letih. Statistično to pomeni, da je vsak prebivalec Mislinjske doline knjižnico obiskal 5-krat letno. In pomeni, da kot knjižnica dosegamo vse zakonske kriterije za uspešno delovanje splošnih knjižnic in v marsikaterem segmentu tudi presegamo kriterije socialnega vključevanja prebivalstva.

Ob jubileju, 70-letnici delovanja knjižnice, smo v sodelovanju z JSKD - območno izpostavlo Slovenj Gradec in založbo Cerdonis izdali strip po drami Ksaverja Meška *Pri Hrastovih*, ki je avtorsko delo Santiaga Martina Sancheza. S pomočjo sodelujočih oblikovalcev in ustvarjalcev Gašperja Kranjca, Jerneja Kovača Myinta, Jureta Praperja in Nike Hölcl Praper ter Andreja Kneza pa smo poskrbeli tudi za posodobljeno celostno podobo knjižnice, izdelali nove kazalke, informativne zloženke, vrečke, majice, uporabne informacijske beležnice ...

Veseli smo, da je jubilejno leto sovpadlo s pridobitvijo dodatnih knjižničnih prostorov v slovenjgraški knjižnici, ki jih bomo uradno otvorili predvidoma v februarju ob kulturnem prazniku, kmalu pa se bo v nove prostore preselila tudi *Knjižnica Mislinja*. Obema občinama ustanoviteljicama izražam hvaležnost za izved-

bo investicij, predvsem pa za podporo in posluš za vključevanje knjižnice kot javnega zavoda v najosnovnejšo strateško kulturno, socialno in družbeno politiko v domačem okolju.

In naslavljam besede zahvale še tistim, ki knjižnici pridajajo dodatno vrednost - zaposlenim v knjižnici, ki s strokovnostjo in prijaznim odnosom vsakodnevno ustvarjajo stabilno in zaupanja vredno ustanovo. Za minulo delo vsem bivšim sodelavkam in sodelavcu in najbolj iz srca zahvala sedanjemu osebju *Knjižnice Ksaverja Meška* - mojim dragim sodelavkam. Vsaka predstavlja nepogrešljiv člen v sooblikovanju celostne podobe knjižnice in njenih storitev. Posebna zahvala za trud in doprinos k podobi knjižnice, kakršno imamo danes, pa velja mojima predhodnicama, gospe Marijani Vončina in gospe Alenki Wabl, ki sta s svojih vodstvenih položajev v zgodbi o uspehu naše knjižnice odigrali ključno vlogo.

Nam ostaja, da bomo tudi v prihodnje delovali strokovno in povezovalno in da bomo tako delali še naprej, v dobri veri, da se bodo preko knjižnice lahko uresničili potenciali vseh deležnikov v okolju, da bomo pripomogli k dvigu družbene kohezije ter da bo knjižnica ostala nosilka zagotavljanja enakopravnega dostopa do informacij za vse prebivalce, pospeševalka kulturnega razvoja, kraj za srečevanja, medgeneracijska druženja, vseživljenjsko učenje ter prostor za vključevanje ranljivih ciljnih skupin, srce okolja, v katerem delujemo.

Draga Ropič

(foto Nika Hölcl Praper)

DOMOZNANSKA DEJAVNOST

v Knjižnici Ksaverja Meška Slovenj Gradec

KULTURA

Dandanes je v vsakodnevni medosebni komunikaciji izraz *domoznanstvo*, ki ga *Slovar slovenskega knjižnega jezika* opredeljuje kot »raziskovanje, proučevanje ožje domovine«, le še poredko v rabi. Toliko bolj je uveljavljen v knjižničarski stroki, ki ta izraz pojmuje kot posebno dejavnost zbiranja, hranjenja, varovanja, obdelovanja, proučevanja in predstavitve knjižničnih gradiv, ki so zaradi vezanosti na določeno ožje geografsko področje, tematiko in redkost označena za domoznanska.

Zbiranje tovrstnega materiala v precejšnji meri, ki zajema zlasti različno pisano in tiskano gradivo z zgodovinsko, etnološko, umetnostno in geografsko vsebino, ima na Slovenskem že lepo tradicijo. Skrb za zbiranje teh gradiv so nekdanje izkazovali redki posamezniki bibliofili, v 19. stoletju pa so se jim v teh prizadevanjih poleg takrat pri nas še redkih arhivov, muzejev in knjižnic pridružila še muzejska in zgodovinska društva. Gradivo, ki so ga slednja zbrala, je pogosto postalo osnova posameznih zbirk novoustanovljenih kulturnih ustanov, med katerimi so bile tudi knjižnice.

V *Knjižnici Ksaverja Meška Slovenj Gradec* se je domoznansko gradivo zbiralo že od 70. let prejšnjega stoletja, načrtno in sistematično pa se je gradivo pričelo tudi obdelovati leta 1999, ko je bibliotekarka Draga Ropič pridobila licenco za katalogizacijo sestavnih delov, po domače povedano člankov. Od takrat se članki iz najrazličnejših publikacij obdelujejo v sistemu *COBISS*, kjer jih lahko poiščejo tudi naši uporabniki. Za obdelavo domoznanskih publikacij trenutno skrbita dve bibliotekarki, za monografske Doroteja Vrance, za sestavne dele pa Miša Javornik.

Za našo knjižnico predstavlja domoznansko območje celotna Mislinjska dolina z občinama Slovenj Gradec in Mislinja. Vsi viri, ki nastajajo na tem področju ali pa se nanj tako ali drugače navezujejo, spadajo v domoznansko zbirko. Sem uvrščamo:

- monografske publikacije avtorjev, ki živijo ali ustvarjajo na področju Mislinjske doline;
- monografske publikacije, ki govorijo o tem področju ali ljudeh, ki tu živijo in ustvarjajo oziroma so živeli in ustvarjali;
- serijske publikacije, izdane na tem območju (Odsevanja, Mislinjska dolina, Prepih, Koroški tednik, Kurent, SGLasnik ...);
- članki iz dnevnik, časnikov in časopisov, revij, zbornikov, monografskih publikacij, ki

se nanašajo na dogajanje v Mislinjski dolini;

- drobni tisk (vabila, razglednice, fotografije, plakati, letaki, prospekti, koledarji ...);
- siva literatura (zaključna dela – diplomske, magistrske naloge in doktorske disertacije, seminarske in raziskovalne naloge);
- glasila organizacij, društev, šol in ostalih javnih ustanov;
- kartografsko gradivo;
- avdio- in videogradivo, elektronski viri;
- biografske mape znanih osebnosti, ki so živele in delovale na našem območju
- (Franca Ksaverja Meška, Ljube Prenner, Jakoba Sokliča, Huga Wolfa, Ernesta Golla, Jožeta Tisnikarja, Franca Tretjaka, Davorina Trstenjaka, Karla Pečka, Franca Bernekerja, Hermana Potočnika Noordunga ...) in tudi tistih, ki še delujejo (Jožeta Leskovarja, Andreja Makuca ...).

Posebno pozornost v naši domoznanski dejavnosti namenjamo duhovniku in pisatelju Francu Ksaverju Mešku, po katerem nosi knjižnica ime že od leta 1974. Počasi dopolnjujemo zbirko Meškovega opusa, ki žal še ni popolna. Vsake nove pridobitve, pa naj si bo iz različnih bukvarn po Sloveniji ali kot darov naših obiskovalcev, smo zelo veseli.

Do konca leta 2019 je domoznanska zbirka štela **1370 naslovov**, od tega 82 serijskih publikacij in 167 naslovov neknjižnega gradiva. Vseh **izvodov gradiva je bilo 2170**, kamor pa ne sodijo sestavni deli, oziroma članki, saj ti nimajo zaloge. Teh je trenutno v zbirki **6982**. Veliko gradiva v zbirki je še neobdelanega, sem spadajo predvsem drobni tiski, glasila, starejši članki brez kronoloških podatkov in zapuščine pomembnih Slovenjgradčanov in Mislinjčanov. To je shranjeno v posebnih mapah, urejenih po tematikah ali kronologiji.

Pri pridobivanju in obdelavi gradiva zelo dobro sodelujemo s *Koroško osrednjo knjižnico dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem*, ki ima kot osrednja območna knjižnica in upravičenka do obveznega izvoda publikacij večji pregled nad vsem, kar izide in je za našo domoznansko zbirko pomembno. Z ravensko knjižnico sodelujemo tudi pri objavljanju domoznanskih vsebin na portal *Kamra*, ki skrbi za digitalizacijo slovenske kulturne dediščine.

Urejanje domoznanskega gradiva zahteva čas

in natančnost, zbirka nikoli ni zaključena, posodablja se skoraj vsak dan. Popoln pregled nad vsemi dogodki in informacijami, ki so pomembne za zbirko, je skoraj nemogoče zagotoviti, se pa zelo trudimo, da je zbirka karseda aktualna in relevantna. Po eni strani namreč predstavlja celoten pregled dogajanja na našem območju, namenjena pa je tudi za različne tipe uporabnikov, ki bi to gradivo potrebovali za namene izobraževanja, raziskovanja ali informiranja.

Vso domoznansko gradivo je dragoceno, ne samo redko, staro in zgodovinsko, ampak tudi novo in sodobno. Zbirka kot celota predstavlja kulturni in bibliografski unikat, ki mu je treba zagotoviti neokrnjenost in nenehno dopolnjevanje. Zaradi tega je treba tako gradivo varovati in izposojati pod posebnimi pogoji.

Domoznansko gradivo je ločeno od ostalega gradiva v knjižnici in ni v prostem pristopu. Postavljeno je po sistemu *Univerzalne decimalne klasifikacije (UDK)*, njegova uporaba je povečini omejena na prostore knjižnice.

Vsakega prispevka v našo domoznansko zbirko smo zelo veseli, zato vsa društva, podjetja, ustanove, ki izdajo kakršnokoli publikacijo, vabimo, da tudi nam posredujejo izvod ali dva, razveselimo pa se tudi darov posameznikov – knjig, razglednic, zemljevidov, fotografij, zloženek, brošur ... Vsako gradivo v naši zbirki najde svoj prostor.

Miša Javornik

Prireditve, dogodki

Ob primarni knjižnični dejavnosti, torej izposoji knjig, v naši knjižnici cveti tudi prireditvena dejavnost, ki je že dolgo del redne ponudbe, saj nudi nove poti za širjenje kulture in znanja, spodbuja vseživljenjsko učenje in krepi povezovanje z uporabniki in lokalno skupnostjo. Tako pri nas razstavljajo številni lokalni ustvarjalci, ki se ukvarjajo s slikarstvom, kiparstvom, fotografijo, ročnimi deli ..., z lokalnimi društvi pa pripravljamo posebne tematske razstave, ki izpostavljajo dogodke s širšim družbenim pomenom, npr. odnos do narave v preteklosti, sedanosti in v prihodnosti ali človekov pristanek na Luni, ki smo jih v jubilejnem letu knjižnice organizirali s *Planinskim društvom Slovenj Gradec* in *Astronomskim društvom Polaris*.

Sicer pa v *Knjižnici Ksaverja Meška* nadaljujemo z ustaljenimi rubrikami, kot so *Razgovori o novih knjigah*, ki potekajo vsak drugi mesec in na katerih predstavljamo knjižne novosti, kar se posledično pozna tudi v naši izposoji, saj so

dobro predstavljene knjige izposojene in rezervirane pri mnogih uporabnikih. Poleg drugih pa pri nas potekajo tudi delavnice z dolgo tradicijo – že vrsto let se namreč naši uporabniki udeležujejo delavnice *Zdravilna energija dreves* z Marinko Lampreht, katere cilj je ohranitev velikega bogastva, ki ga imamo: gozdov in dreves, z vsem, kar tam biva.

Izpostaviti velja še ustaljeni projekt bralna značka za odrasle *Korošci pa bukve beremo*, s katerim želimo promovirati in spodbujati branje in bralno kulturo pri odraslih in v ta namen ponujamo bralcem kakovosten izbor aktualnih in zanimivih del najsibo sodobne slovenske ali svetovne književnosti. Tudi s tem projektom knjižničarke dobimo vpogled v bralne okuse in navade naših obiskovalcev in skrbimo, da dobre knjige najdejo pot do pravih bralcev. Vzporedno ob tej bralni znački pa v naši knjižnici za uporabnike *Varstveno delovnega centra* poteka tudi projekt *Lahko branje*.

Ponosni pa smo seveda še na številne večerne prireditve, na katerih gostimo zanimive predavatelje s kulturnega, umetniškega, humanističnega področja, pripravljamo večere s priznanimi in uveljavljenimi literarnimi gosti ter najbolj „vročimi“ pesniki in pisatelji. Vedno pa ponudimo roko tudi lokalnim ustvarjalcem pisane besede in z veseljem predstavljamo njihove romane, otroško literaturo in poezijo.

V letošnjem letu smo se pridružili projektu *Slovenske knjižnice* in kot novost za uporabnike dodali tudi spremljanje filmskih projekcij v *Ciklu ruskega filma*, ki ga sestavljajo štirje kvalitetni filmi klasične in sodobne ruske kinematografije s slovenskimi podnapisi.

Naše dejavnosti še naprej z veseljem približujemo tudi netipičnim uporabnikom knjižnice, kot sta združenje *Ozara* in *Dom starostnikov*, za katere med letom priredimo številna srečanja, nadaljujemo pa tudi z informacijskim opismenjevanjem uporabnikov. Sodelujemo tudi z zavodoma *Ruj* in *Slova* v okviru programa socialne aktivacije.

Knjižnica Ksaverja Meška sicer vsakodnevno ohranja stik z uporabniki tudi preko medijev, v časopisu *S Glasnik* objavljamo napovednik dogodkov v aktualnem mesecu, morebitne spremembe in odpovedi prireditev ažurno sporoča *Koroški radio*. Na naših družbenih omrežjih, tako na *Instagram* profilu »knjiznicaslovenjgradec« kot na *Facebook* strani *Knjižnica Ksaverja Meška Slovenj Gradec*, pa je najti tako rekoč vse v zvezi z našo knjižnico (vabila, fotografske in druge utrinke s prireditvami), pa tudi povezave do člankov, ki se tičejo knjižne kulture nasploh.

Vesna Penšek

MLADINSKI ODDELEK

Knjižnice Ksaverja Meška Slovenj Gradec

Definicija branja v vsej svoji razsežnosti poska vase različne generacije mladih od začetka bralnih korakov do zrelega bralca. V tem krogo-toku takih in drugačnih statističnih pristopov, ki so, žal, velikokrat tako zelo neizraziti, neživljenjski, suhoparni v množici števil, ugotavljamo, da so socialna omrežja v vseh oblikah privlačnejša za mlade in zato zdaj in tukaj počasi ter vztrajno izpodrivajo knjigo. Upanje ostaja v nedovršenem glagolskem vidu ter v posameznih "knjigoljub-cih", ki jih ravno z različnimi bralnimi projekti poiščemo, povabimo nazaj med besede, v svet, ki je tako zelo resničen, ki odpira vprašanja, ponuja rešitve ...

Projekti in dejavnosti, ki jih izvajamo.

RASTEM S KNJIGO

Projekt *Rastem s knjigo* je nacionalni projekt spodbujanja bralne kulture. Z njim skušamo osnovnošolce in srednješolce motivirati za branje mladinskega leposlovja slovenskih avtorjev ter jih spodbuditi k obiskovanju splošnih knjižnic. Poteka skozi vse šolsko leto po dogovoru s koordinatorki projekta na šoli. Najlepše pa je, da učenci in dijaki po izčrpnem in informacij polnem obisku domov ne odidejo praznih rok, v dar namreč dobijo knjigo slovenskega avtorja.

SLOVENSKI DNEVI KNJIGE in NOČ KNJIGE

Slovenski dnevi knjige, od 20. do 23. aprila, slikovito prehajajo drug v drugega, se nadgrajujejo in dopolnjujejo, pa vendar so od prve do zadnje

ure popolna celota, seštevek vsega pa je besedna umetnost.

Bralna noč je projekt, ki se zgodi točno na dan knjige, to je 23. aprila, ter poteka v sodelovanju z *Gimnazijo Slovenj Gradec*, srčiko večera pa predstavlja osrednja prireditev, ki je namenjena tudi širšemu krogu obiskovalcev.

BEREMO SKUPAJ

Projekt *Beremo skupaj* vstopa v jesen z dejstvom, da branje združuje, povezuje, in v svojem bistvu zaobjame bralce različnih starosti v vrtcu, šoli, knjižnici, družini, večgeneracijskem centru ... V tednu na začetku septembra se torej družimo na različnih bralnih nivojih, na različnih mestih, ob različnih zgodbah.

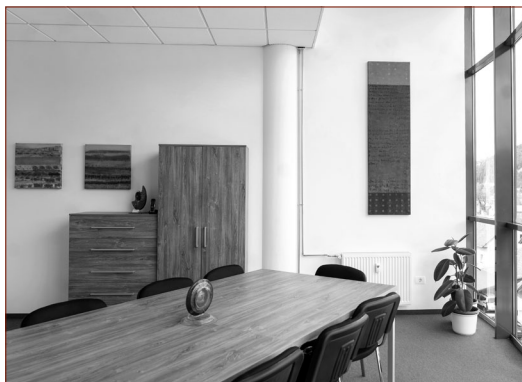
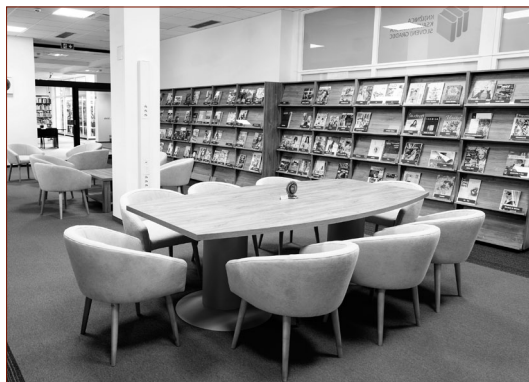
MOLJČKOVA BRALNA ZNAČKA

Moljkova bralna značka sega že v predšolsko obdobje naših najmlajših bralcev in se je skupaj z uvedbo devetletke odpravila v prvi razred osnovne šole, kjer je tudi ostala. Otroci se kobacajo čez prve bralne ovire tudi z našo pomočjo, saj bralni seznam v sodelovanju s šolsko knjižnico sestavimo mi.

PRAVLJIČNE URE

Pravljice ti dajejo možnost, da se daruješ in ob tem nepopisno uživaš. Zato se srečujemo vsak torek v *Knjižnici Mislinja* in vsako sredo v *Knjižnici Slovenj Gradec* ter vsak prvi in tretji četrtek v enotah Podgorje in Pameče - Troblje. In to že vrsto

KULTURA

Na novo pridobljena prostora v letu 2020 (foto Nika Hölbl Praper)

let. Rastemo in rastemo skupaj z otroki, ki pridno odhajajo in prihajajo ... spet novi obrazi, nov krog, nove pravljice ...

KVIZKO in PRAVLJIČNA UGANKA MESECA

Kvizka in uganko meseca sestavljamo na mladinskem oddelku na začetku meseca skozi vse šolsko leto. Naši mladi obiskovalci se imajo tako možnost na različne načine poigrati z besedami, ugankami, rebusi, sestavljanjkami ... ter pobrsniti po spominu ali knjižnih policah, da uganejo pravi naslov nagrajenega mladinskega dela, pravljice, pesmice ...

S pravilno rešitvijo si lahko, če so izžrebani, prislužijo knjižno nagrado.

RAZSTAVE

Na mladinskem oddelku naše knjižnice in v vseh njenih enotah se otroci vrtcev in osnovnih šol skozi vse leto predstavljajo pod strokovnim mentorstvom vzgojiteljic in učiteljic s tematskimi razstavami izvirnih otroških literarnih del. S svojo ustvarjalnostjo tako pripomorejo k polepšanju in popestritvi mladinskega oddelka naše knjižnice in njenih enot.

SREČANJA Z USTVARJALCI

Ob zaključku projektov za naše mlade uporabnike organiziramo srečanja z znanimi mladins-

skimi literarnimi, likovnimi in drugimi ustvarjalci. Lahko se pohvalimo z nekaj znanimi imeni, ki smo jih v zadnjih letih gostili, in sicer so to bili Marjan Manček, Matjaž Pikalo, Ivan Sivec, Tone Partljič, Anja Štefan, Iztok Vrhovec, Primož Suhodolčan ...

Vsako tovrstno srečanje predstavlja nepozabno doživetje in je hkrati nagrada za prizadevno sodelovanje pri različnih projektih naše knjižnice.

PIKINA BRALNA ZNAČKA

Že vrsto let pod okriljem *Knjižnice Velenje* in v sodelovanju še z drugimi pridruženimi knjižnicami pridno beremo za *Pikino bralno značko*, ki poteka skozi vse šolsko leto in se simbolično zaključuje ravno v mesecu septembru v okviru *Pikinega festivala*. Vsi pridni bralci prejmejo priznanje in Pikin gumbek.

Knjiga je vesolje nešteti priložnosti, ponuja se v različnih izraznih oblikah in kot takšna vedno daje možnost, da jo zapreš, odložiš, zamenjaš, če te ne prepriča. Nagovori te v pravem trenutku na pravem mestu, mogoče kdaj drugič. Ker zgodbe ostanejo, kot tihe sence hitijo skozi življenje in čakajo nate. Zato bodo večne in to je za nas, ki delamo z mladimi bralci, dovolj velika resnica.

Darja Hribernik
Alenka Obretan Mestek

Slavnostno odprtje dodatnih prostorov knjižnice, 5. 2. 2020 (foto Nika Hölbl Praper)

TESTAMENTI KULTURE

Nadvse pomenljivo je, da smo se zbrali v imenu slovenskega kulturnega praznika na današnji dan, 6. februarja, ravno na obletnico, ko je umirajoči France Prešeren napisal osebno oporoko, začeniši z besedami: »Premoženja tako in tako nimam ...«

Vendar pa ta dokument ne vsebuje – in niti ne določa najvrednejšega. Pesnik je dva dni kasneje umrl in nato postal nesmrten vsled nevenljive ter neprecenljive umetniške zapuščine.

In ta testament (iz lat. *testāmentum* 'oporoka', dobesedno 'pričevanje'), ne premoženje, pač pa zapuščina, to pričevanje ima in ohranja največjo vrednost, ki se upira trgovcem in cenilcem ter neomajno kljubuje času. Preživi minljivost z nesmrtnostjo ter presega duh časa.

Mi pa, ki smo danes tukaj in zdaj, sproti vrednotimo naše početje in ustvarjanje na mnogih področjih ter z različnimi vatli merimo, ocenjujemo ter nagrajujemo dosežke. In pomembno presejalno sito na koncu še vedno predstavlja čas. Tudi ali predvsem na področju kulture in umetnosti.

Pri *Odsevanjih*, reviji za leposlovje in kulturo, se pomena poštene kritiške presoje, sprotnega publiciranja in ohranjanja dosežkov ustvarjalnih in kulturnih prizadevanj vseskozi dobro zavedamo, kar priča bogata bera opravljenega dela. Ne samo da smo v reviji omogočili mnoge leposlovne in kritiške objave, predstavili likovnike, osebnosti s področja kulture, publicirali zgodovinske prispevke in presojali knjižno, gledališko ter filmsko produkcijo; več, s svojim delom smo sooblikovali kulturno krajino mesta in regije ter ustvarjalnost in dosežke arhivirali v tiskani obliki. Tu gre za več sto imen ustvarjalcev in njihovih del, ogromen korpus rezultatov intelektualnega in umetniškega ustvarjanja.

Tiskana revija je bila doslej javno dostopna preko dolžnostnih izvodov v *NUK* ter pokrajinskih in lokalnih knjižnicah, a nedavno smo naše poslanstvo še nadgradili. Namreč, celotna *Odsevanja*, vsi letniki 40-letnega izhajanja so dostopni brez omejitev v digitalni obliki na portalu *Digitalne knjižnice Slovenije (dLib)*, ki deluje v okviru *Narodne in univerzitetne knjižnice* v Ljubljani. Naše celotno delo je tako pregledno shranjeno in trajno arhivirano v najpomembnejši nacionalni bibliotekarski instituciji ter na voljo vsem, ki jih ta vsebina zanima.

Starejši letniki so digitalizirani (skenirani)

Blaž Prapótnik v imenu Odsevanj (Primafoto)

in obdelani z optičnim programom za prepoznavo besedil (*OCR*), za kar je poskrbela *Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika*. Novejše izdaje pa je tehnični urednik *Odsevanj* poiskal in zbral iz arhivov, jih uredil in pretvoril v digitalni arhivski format (*pdf/A*). Posamezne številke *Odsevanj* so preko portala *Svarog* nato objavljene v *dLib*. Nekoliko se sicer pozna razlika v kvaliteti reprodukcije, a je treba upoštevati, da so starejši izvodi revije tiskani v visokem tisku s stavkom iz svinčenih črk in klišejev za reprodukcije slik ter kasneje v sodobnejši offsetni tehniki in tudi v digitalnem tisku. Zgodovina revije sovпада z zgodovino tehnologije, ki je zadnja leta digitalna.

Digitalni arhiv predstavlja pomembno domoznansko zbirko in omogoča listanje po revijah preko interneta, prebiranje člankov, iskanje po besedilih, kopiranje citatov in ogledovanje fotografij ter reprodukcij likovnih del. Opravljeno je veliko delo, ki ga krasi uporaben rezultat, zanimiv za slehernika in neprecenljiv za študente, raziskovalce, umetnostne zgodovinarje, literarne teoretike, sociologe kulture ... Zapuščina štirih desetletij kulturnega delovanja je dokument časa nekega obdobja, zanimiv tudi za zanamce.

Zatorej živimo, ustvarjamo in ohranjamo kulturo ter si prizadevamo, da bodo naša pričevanja pristna in naše zapuščine, če že ne neprecenljive, vsaj zanimive in zato dragocene.

Blaž Prapótnik

Govor na proslavi ob slovenskem kulturnem prazniku (Slovenj Gradec, 6. 2. 2020)

Bernekerjeva nagrada za leto 2020

KULTURA

Dobitnica Bernekerjeve nagrade MAG. MAJA KASTRATOVIK

Mag. Maja Kastratovik je bila rojena v Skopju. Od leta 2001 živi in ustvarja v Slovenj Gradcu. Nižjo glasbeno šolo je končala v Skopju, šolanje nadaljevala v Moskvi, kjer je končala *Srednjo specialno glasbeno šolo*, študij pa nadaljevala na *Moskovskem konservatoriju Peter Ilič Čajkovski*, kjer je diplomirala leta 1993. Magistrirala je na *Fakulteti glasbenih umetnosti* v Skopju. Med letoma 1996 in 2001 je bila zaposlena kot profesorica klavirja v Skopju, od leta 2001 dalje pa deluje v *Glasbeni šoli Slovenj Gradec*, klavir pa poučuje tudi v Slovenskih Konjicah. Njeni učenci so redno prejeli najvišje nagrade na številnih regijskih, republiških in mednarodnih tekmovanjih, veliko pa se jih je odločilo, da svojo poklicno pot nadaljujejo na glasbenih akademijah v Ljubljani, Mariboru in Gradcu v Avstriji. Nekateri so v tem času že postali poklicni glasbeniki in pedagogi.

Kot pianistka je zabeležila številne nastope v solo recitalih, s simfoničnimi in godalnimi orkestri ter v različnih komornih zasedbah z eminentnimi glasbeniki. Nastopala je v Rusiji, Italiji, v Vatikanu, Angliji, Srbiji, Grčiji, Albaniji, Severni Makedoniji, Španiji, Belgiji, Črni gori, Avstriji in Združenih državah Amerike, kjer je predstavljala Slovenijo in Slovenj Gradec, ter seveda na mnogih koncertnih dogodkih in prireditvah po Sloveniji. Kot korepetitorica se udeležuje različnih seminarjev in izobraževanj doma in na tujem, za kar je prejela tudi mnoga priznanja. Bila je članica mednarodnih tekmovalnih žirij v Sloveniji in na tujem.

V Slovenj Gradcu pa njeno glasbeno delovanje ni omejeno zgolj na pedagoški poklic in poučevanje klavirja. Z *Mešanim komornim zborom Carinthia Cantat* Slovenj Gradec sodeluje vsa leta od prihoda v naše mesto ter z njimi nastopa na vseh pomembnejših nastopih doma in na tujem. Od leta 2011 dalje aktivno sodeluje tudi z *MePZ Mismomi*. Nastopa kot solistka ter v različnih komornih

Gostje v dvorani slovenjgraškega kulturnega doma na osrednji občinski proslavi ob slovesnem praznovanju slovenskega kulturnega praznika, 6. februar 2020 (Primafoto)

Maja Kastratovik, Bernekerjeva nagrada 2020 (Primafoto)

zasedbah. Nastopala je v programu *Wolfovega abonmaja*, *Slovenjgraškega poletja*, na koncertih, proslavah, bila je del ekipe, ki je pripravila glasbeno-scenski projekt *Obletnica* ob 150-letnici rojstva Huga Wolfa, in kasneje, leta 2012, v projektu *Nova ljubezen*, ki je bil izveden v okviru *Evropske prestolnice kulture 2012*. V Slovenj Gradcu nastopa tudi na številnih koncertih v organizaciji *Društva Hugo Wolf*, *Glasbene šole SG* in *Kulturnega doma SG* s številnimi vrhunsko izvedenimi nastopi in interpretacijami glasbeno umetniških del, v *Mestni občini Slovenj Gradec* pa pušča neizbrisni pečat na področju kulturnega ustvarjanja.

Slovenjgraško društvo *Hugo Wolf* že od leta 1993 dalje uspešno promovira Slovenj Gradec kot rojstno mesto skladatelja svetovnega slovesa in Maja Kastratovik je nedvomno ena od tistih članic, ki s svojo strokovno avtoriteto pripomore k ugledu društva ter pomembno sooblikuje program delovanja društva, ki je tako postalo eden od prepoznavnih organizatorjev komornih koncertnih ciklov v Sloveniji. Neprecenljivi so njeni kontakti z vrhunskimi glasbenimi izvajalci doma in v tujini, s posebno navdušenostjo pa kot izvrstna pianistka nastopa kot glasbena ambasadorica Slovenj Gradca v Sloveniji in

na tujem.

Prav v letu, ko praznujemo 160-letnico rojstva Huga Wolfa, v letu, ki ga je tudi država Slovenija razglasila za *Wolfovo leto*, je še posebej pomembno izpostaviti, da je magistrica Maja Kastratovik na različne načine vpeta tudi v načrtovane dogodke v tem pomembnem in jubilejnem letu. Poleg solističnih nastopov in spremljav na glasbenih prireditvah naj omenimo tudi izdajo dveh Wolfovih mladostnih klavirskih del, ki nastaja prav po njeni zamisli, namenjena pa bo popularizaciji Huga Wolfa med učenci slovenskih glasbenih šol na nižji stopnji, s čimer Maja Kastratovik na poseben način izpolnjuje svoje poslanstvo izvrstne glasbene pedagoginje. S svojim zgledom in umetniško osebnostjo ter aktivnim vključevanjem v kulturni utrip lokalnega in širšega, lahko rečemo tudi nacionalnega okolja, s svojim umetniškim delom dokazuje, da je umetnica svetovnega formata, zaradi česar ji naj bo *Bernekerjeva nagrada*, podeljena v *Wolfovem letu*, zahvala za dosedanjo izjemno ustvarjalno energijo ter spodbuda na njeni prihodnji glasbeni, pedagoški in koncertni poti, na kateri ji bomo njeni someščani in glasbeni sopotniki z veseljem prisluhnili in zaploskali.

Iskrene čestitke!

Dobitniki Bernekerjevih plaket

KULTURA

IVA POTOČNIK

Gospa Ivana Marija Potočnik (dekleško Svetec), rojena v Slovenj Gradcu, je otroštvo in mladost preživela v svojem rojstnem mestu v družinski hiši v Meškovi ulici. Trenutno živi na Ravnah na Koroškem. Od leta 1968 je bila kot učiteljica slovenščine zaposlena v osnovni šoli na Prevaljah. Do upokojitve je poučevala slovenski jezik mlade in starejše, usmerjala študente na praksi, mlade raziskovalce, tekmovalce na področjih slovenščine in slovstvene folkloristike ter vodila študijsko skupino za slovenščino na Koroškem. Izdala in uredila je *Bibliografijo glasila Vigred* leta 1995, *Pripovedovali so jih mati moja* leta 2001, učbenik *Slovar slovenskega knjižnega jezika v šolski praksi* leta 2012, ilustrirane koroške pogovore *Temne mitne, svetle parne* leta 2012; sodelovala z *Zavodom Republike Slovenije za šolstvo in šport* in članke objavljala v številnih strokovnih revijah. Leta 2006 ji je *Slavistično društvo Slovenije* podelilo nagrado za življenjsko delo. Lansko leto je napisala izjemno delo, obsežno knjigo *Ljudje in ulice mojega odraščanja - Slovenj Gradec sredi 20. stoletja*,

v kateri na 521 straneh opisuje svoj rojstni kraj, kjer so v središču vsakdanjosti prebivalci Cankarjeve, Ozke, Vrtne, Meškove in Poštne ulice, ki kot prstan obkrožajo Glavni trg mesta Slovenj Gradec. S to knjigo je avtorica Iva Potočnik z inovativnim pristopom in obsežnim zapisom obogatila slovensko etnološko stroko in slovstveno folkloristiko. Je tudi avtorica knjige, ki jo je zapisala po pripovedi Danijele Gorjanc: *Moj čas in naše poti, O družinah Sekavčnik, Ūbel in Gorjanc*, v kateri tudi opisuje stare družine. V obeh delih je ohranila dragoceno pripoved o načinu življenja in prebivalcih Slovenj Gradca in njegove okolice.

Ob častitljivem jubileju, 750-letnici podelitve mestnih pravic, je z delom *Ljudje in ulice mojega odraščanja* mestu poklonila dragocen biser iz zakladnice njegove snovne, nesnovne in jezikovne kulturne dediščine. Prepričani smo, da si *Bernekerjevo plaketo* za leto 2020, za predano in uspešno raziskovalno in pisateljsko delo, nedvomno zasluži ter ji ob današnji podelitvi iskreno čestitamo in se ji zahvaljujemo za izjemen kronistični prispevek o našem in njenem Slovenj Gradcu.

Iva Potočnik, Bernekerjeva plaketa 2020 (Primafoto)

Predstavnika MoPZ Adoramus, Bernekerjeva plaketa 2020 (Primafoto)

MOŠKI PEVSKI ZBOR ADORAMUS

Moški pevski zbor Adoramus iz Slovenj Gradca je z delovanjem pričel leta 1999 ter v preteklem praznoval svoj 20. jubilej. Od leta 2001 deluje kot samostojno kulturno društvo. *Moški pevski zbor Adoramus* šteje 11 pevcev. Področje delovanja zbora ni omejeno samo na Mislinjsko dolino, od koder izvirajo pevci in njihova umetniška vodja gospa Janja Kresnik, ampak na celotno Koroško in različne kraje po Sloveniji in tujini, kamor jih je pot zanesla tudi med mnogimi nastopi, koncerti, revijami, tekmovanji in drugimi glasbenimi udejstvovanji, nekaterimi tudi v dobrodelne namene.

Ob 5. obletnici prepevanja so izdali zgoščenko z naslovom *Bele cvetlice*, na kateri je zbranih 21 pesmi, strokovni mentor in producent pa je bil zborovski strokovnjak Tomaž Tozon. Leta 2007 je zbor ob 800. obletnici rojstva sv. Elizabete skupaj z drugimi umetniki sodeloval v glasbeno-scenskem projektu *Kantata po sv. Elizabeti*, s tem pa so se dodatno uveljavili doma in na tujem.

Ob 10-letnici delovanja je v letu 2009 *Adoramus* izdal svojo drugo samostojno zgoščenko z naslovom *Mi smo mi*, na kateri je 15 pesmi. Nastopili so tudi v tujini, v ZDA, še prej pa tudi v Franciji. Od pevske sezone 2011

dalje zbor deluje pod umetniškim vodstvom prof. Janje Kresnik, ki je zbor popeljala na višji kakovostni nivo, o čemer pričajo tudi visoke ocene na pevskih revijah. Prepevajo pesmi vseh zvrsti: od slovenskih narodnih in umetnih pesmi, pesmi tujih skladateljev, posegajo pa tudi po skladbah iz zakladnice svetovne sakralne glasbe. V letih 2013–2016 so sodelovali na mednarodnih srečanjih pevskih zborov na Slovaškem in Poljskem.

Ob 20. obletnici je zbor izdal svojo tretjo zgoščenko *Tkle pa mi pojemo* ter se udeležil gostovanja v slovaškem Zborovu, kjer je potekal mednarodni festival vokalne glasbe.

Zbor vsako leto priredi samostojni ali sokoncert ter božični koncert, v lanskem letu pa so imeli še posebej slovesen koncert ob 20. obletnici delovanja, ki je bil 1. junija 2019 na *Drugi OŠ Slovenj Gradec*. Izdatno sodelujejo tudi z žensko vokalno skupino *Nova*, skupaj pa tvorijo odličen mešani pevski zbor *Novadoramus*.

Moški pevski zbor Adoramus s svojo glasbeno ustvarjalnostjo pomembno prispeva k širjenju zborovske glasbe in ljudskega izročila v Mislinjski dolini, Sloveniji in na tujem, zaradi česar naj bo *Bernekerjeva plaketa* ob 20-letnici delovanja spodbuda za naprej in potrditev dosedanjih uspehov na njihovi glasbeni poti. Iskrene čestitke.

Predstavnica Kulturnega društva RAUM AU z Bernekerjevo plaketo za leto 2020 (Primafoto)

KULTURNO DRUŠTVO RAUM AU

Kulturno društvo RAUM AU, ustanovljeno v Slovenj Gradcu leta 2009, se s svojimi projekti približuje temam, ki se črpajo iz civilnega, kulturnega in družbeno-političnega mišljenja človeka, ter družbi ponuja eksperimente, ki pronicajo v vsakodnevna življenja ljudi in njihove navade. Od leta 2017 ima *RAUM AU* status društva v javnem interesu.

Delo društva obsega kulturno, družbeno in politično angažirano delo mladinske kulture in sodobne umetnosti v vseh njenih oblikah. Društvo s svojim delom vpeljuje socialno vključevanje in solidarnost ter spodbuja medkulturni dialog in nenasilno komunikacijo, ponuja prostor za inovativne načine izražanja in je iniciator za vprašanja na področju inovacij, ki delajo z javnostjo, medkulturnih sodelovanj ter oblikovanja in dela z mrežami in v njih.

V okviru projekta *Mreženje in krepitev kapacitet NVO v kulturi* je koordinator nevladnih organizacij za Koroško regijo. Hkrati je društvo član *Transform Europe!*, mreže 29 evropskih organizacij iz 20 držav, ki delujejo na področju političnega izobraževanja in

kritične znanstvene analize. Društvo je do danes v državah EU organiziralo in soorganiziralo mnogo *ERASMUS+* projektov ter mnoge druge: projekte oživljanja mestnih jeder, mednarodna srečanja mladih. Je tudi organizator srečanja mladih *Evropski kreativni kamp* in podobno, pri čemer daje možnost kulturnega mentorstva tudi posameznikom iz naših krajev. Izdajajo tudi publikacije, ki spodbujajo kritično razmišljanje v sodobni družbi in jih pošiljajo predsednikom evropskih držav. Eden od osnovnih ciljev društva je spodbujati in širiti kulturo informiranja, za kar organizirajo javne debate in forume. Družbeno-politično aktivnost zaokrožujejo tudi mnoge okrogle mize, predstavitve kandidatov na volitvah, večkrat pa so gostili tudi pomembne goste s področij politike, kulture in umetnosti.

V zadnjem obdobju se *Kulturno društvo RAUM AU* vedno bolj osredotoča na projekte, katerih cilj je spodbujanje medkulturnega dialoga, čemur je namenjena tudi prva slovenska platforma *refugees-welcome.si*, s katero si prizadeva k omogočanju kakovostnejše medkulturne integracije. Društvo s svojim delom spodbuja družbeno angažiranost in

Župan Mestne občine Slovenj Gradec Tilen Klugler z Bernekerjevimi nagrajenci 2020 (Primafoto)

vključevanje pri družbeno-političnih procesih, v letu 2016 so izoblikovali skupino zainteresiranih, kritično mislečih posameznikov, v tem duhu pa je nastala tudi ideja o ustanovitvi *Inkubatorja kreativne industrije* v prostorih stare komunale, ki pod eno streho združuje različna aktivna slovenjgraška društva.

Trenutno društvo šteje 91 članov, ki so aktivni na mnogih področjih. V preteklem in letošnjem letu so sodelovali pri otvoritvi velike razstave del začetnika *Arte Utile* procesov Pinna Poggija, ki je obeležil jubilej 80 let, društvo *RAUM AU* pa je koordiniralo mnoge projekte v prostorih novonastalega kreativnega inkubatorja (mesečni boljši sejmi, *Poligon junakov*, *Zvočne slike*, arhivi Pina Poggija in drugih).

Zaradi vsega naštetega ter predvsem zaradi aktivnosti in vsebin, ki jih je društvo *RAUM AU* v letih delovanja uspešno izvedlo, naj bo *Bernekerjeva plaketa* priznanje za 11 let vztrajnega, učinkovitega, unikatnega in ustvarjalnega delovanja. Naj jim bo vzpodbuda, podpora, navdih in popotnica za njihove nadaljnje aktivnosti ter potrditev in priznanje s strani lokalne skupnosti.

Iskrene čestitke.

Kulturni program sta sooblikovala sopranistka Tanja Klančnik in pianist Ambrož Rot (Primafoto)

JENKOVI NAGRAJENCI

V ANAGRAMNIH STAVKIH

ANAGRAMI

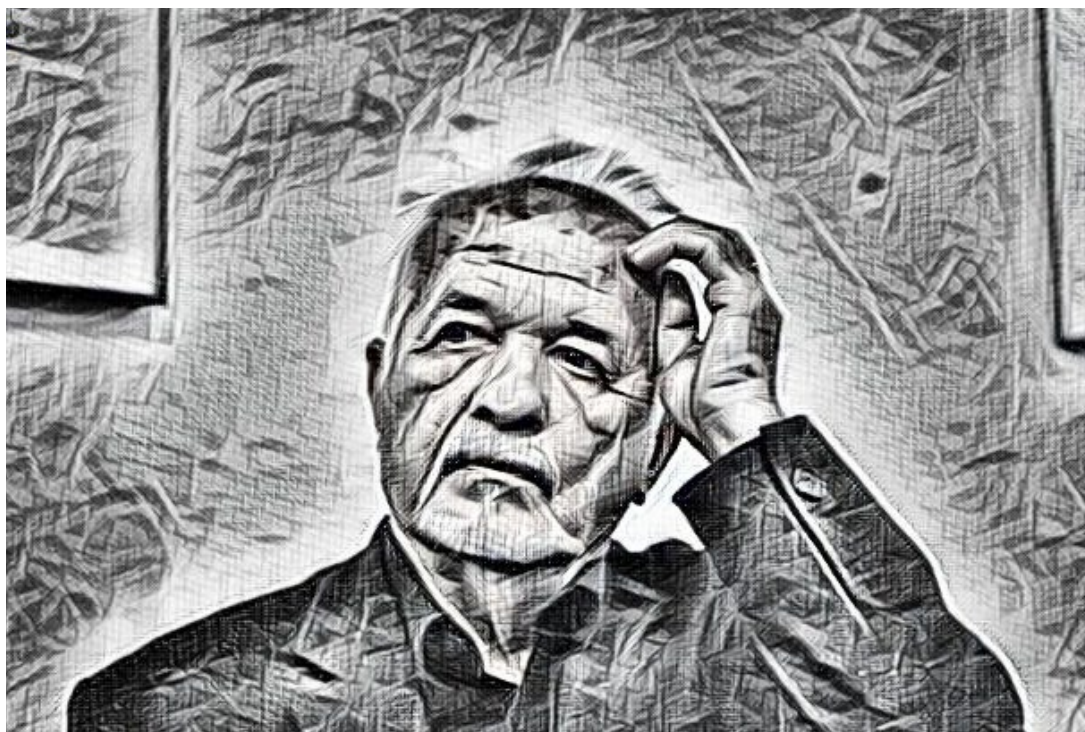
V VABO zapeljivih besed ujeti OKRASNI pridevki razsvetlujejo bralce.

Lirski JAZI poetov LAHKO potrkajo na kamrice srca.

Pesniškim **OČEM** se ponujajo **PRELESTI** pokrajine teles in narave.

Lirski **JAZ** je v požganini tesnobe prišel do **DENCA** bivanjske stiske.

Poetove besede **O NIZKOSTI** in podlosti Šentflorjancev
kot **JOK** zvona odmevajo po dolinah.

MRAKOVA poetična drama *Beg iz pekla*
je VELIČASTNA pesnitev.

Pesniki iz besednih ŠUP snovanja sledijo literarnemu NAZORU.

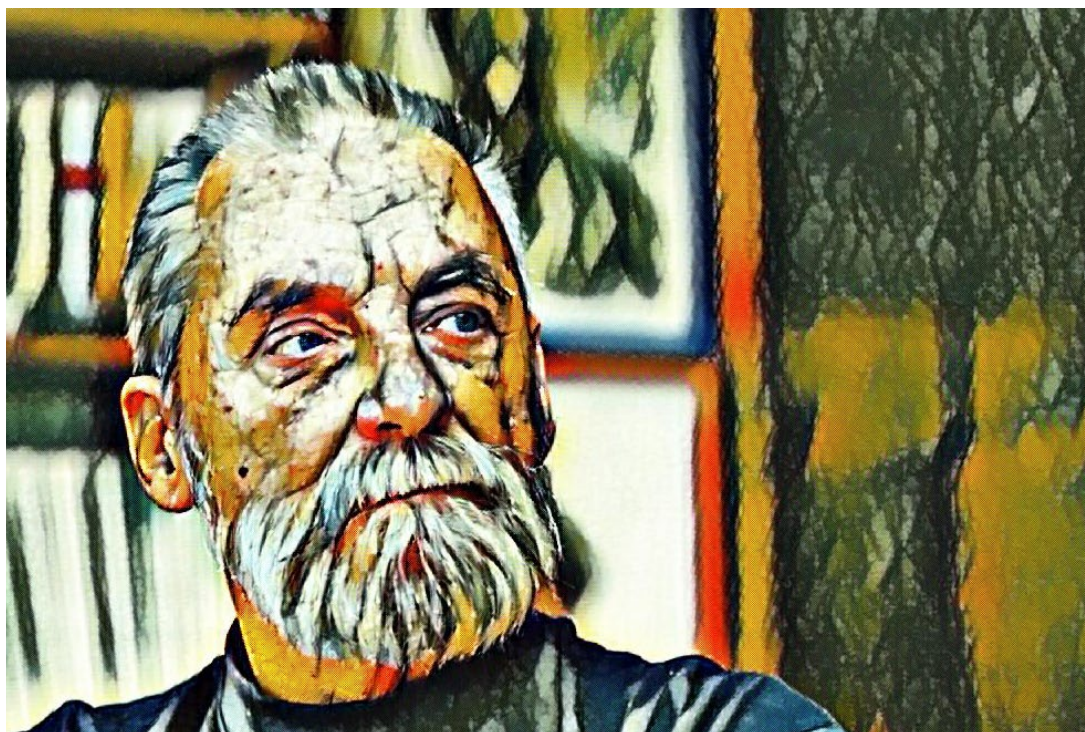
Iz **VEKA** v vek se poetese in pesniki trudijo z ljubezenskimi **UROKI**.

IZBOREN lirik ugaja navdušenim **ČETAM** bralcev.

Ko več deset mladih **GRL** zapoje **BISER** naše literature
- Prešernovo Zdravljico, prireditev dobi slovesno **LICE**.

ŽEJNO branje navdahne **SOJ** v bralčevih očeh.

UGLASBENE UGANKE

PIKAPOLONICA

Majhna rdeča gospodična,
vselej zapeljiva, mična,
mi na dlan je priletela
pa ji pike bom preštela.
Pravijo, da srečo nosi -
s pik mogoče jo natrosi.
Ko bo zopet odletela,
si bom nekaj zaželela.

$\text{♩} = 110$

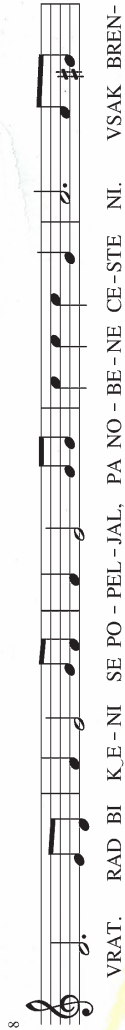
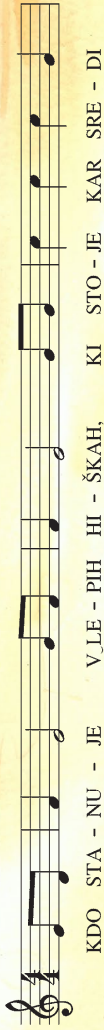
MAJH - NA RDE - ČA GOS - PO - DIČ - NA, VSE - LEJ ZA - PE -
PRA - VI - JO, DA SRE - ČO NO - SI. S,PIK MO - GO - ČE

LJI - VA, MIČ - NA, MI NA DLAN JE PRI - LE - TE - LA
JO NA - TRO - SI. KO BO ZO - PET OD - LE - TE - LA,

PA JI PI - KE BOM PRE - ŠTE - LA. KO BO ZO - PET OD - LE - TE - LA,
SI BOM NE - KAJ ZA - ZE - LE - LA.

SI BOM NE - KAJ ZA - ŽE - LE - LA

ČEBELA

*Kdo stanuje v lepih hiškah,
ki stoje kar sredi trat?
Polne majhnih barvnih oken,
a nikjer ne vidim vrat.
Rad bi k eni se popeljal,
pa nobene ceste ni.
Však brenčeci prebivalec
v svojo hiško prileti.*

MEDVED

Ni tako zelo neroden, kot se zdi.
Tudi ni tak hud zaspanec, kot se zdi.
Res pa celo zimo sanja,
spi v brlogu vse dneve, noči,
dokler znova ga v pomladi
lakota ne prebudi.

Ni tako zelo počasen, kot se zdi,
vendar se le redkokdaj mu kam
mudi.
Močne šape, dolgi kremplji,
v gobcu pa veliki zobje.
V gozdu prav zares kraljuje,
čisto vsi se ga boje.

A ni tako zelo hudoben, kot se zdi.
Pazi le, da ne prekrizaš mu poti.
Pazi, pazi, pazi, pazi!
Pazi le, da ne prekrizaš mu poti.

J = 115

TU - DI NI TAK
VEN-DAR SE LE

RES PA CE - LO
MOČ - NE SA - PE,

NO - ČI.
LI - KI ZOB-JE.

LA - KO - TA NE PRE-BU-
ČIS - TO VSI SE GA BO

DI.

PA - ZI, PA - ZI, PA - ZI, PA - ZI - I!

TI.

LASTOVKA

*Na pomlad se je vrnila,
si pod streho dom zgradila,
s finim perjem ga postlala,
notri jajčka je zvalila.*

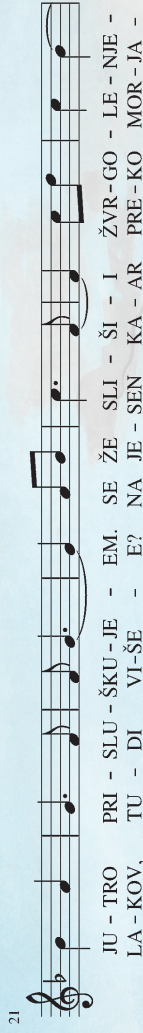
*Zdaj nestrpno pričakujem,
vsako jutro prisluškujem.
Se že sliši žvrgolenje?
Le od daleč opazujem.*

*Je še tu? Je že šla?
In vsi mladički z njo?*

*Poletela bo čez hiše,
do oblakov, tudi višje?*

*Na jesen kar preko morja,
kjer se v vodi sonce riše.*

*Na pomlad, na pomlad,
a vrne se domov?*

Besedilo Stina Vošner
Uglasbitev Stina Vošner
Ilustrirala Mariuša Vošner

Mestna občina Slovenj Gradec

OBMOČNA IZPOSTAVA SLOVENJ GRADEC

Francetova 5, 2380 Slovenj Gradec

tel.: + 386 (0)2 88 12 460 / fax: + 386 (0)2 88 12 461

e-pošta: oi.slovenj.gradec@slkd.si

Epigraf

Vsebinam urejamo obliko

**GRAFIČNO OBLIKOVANJE
UREDNIŠTVO
PRODUKCIJA TISKOVIN**

041 512 758
info@epigraf.si
www.epigraf.si

CERDONIS

Z A L O Ž B A

STARI TRG 278, SLOVENJ GRADEC

02 88 56 702, 041 627 496

info@cerdonis.si

www.cerdonis.si • info@cerdonis.si

ODSEVANJA - revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelj in založnik: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec, revija izhaja s finančno pomočjo Mestne občine Slovenj Gradec in JSKD

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni in odgovorni urednik), Blaž Prapótnik (oblikovalec in tehnični urednik), Maja Martinc in Tatjana Knapp

Izdajateljski svet: Blaž Prapótnik, Jani Rifel, Andrej Makuc, Jože Potočnik, Niko R. Kolar, Martina Šisernik in Ivan Karner; **nadzorni odbor:** Franjo Murko (predsednik), članici Andreja Gologranc in Draga Ropič

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Ivan Karner in Marijana Vončina

Lektoriranje: Nina Vožič Makuc

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec

Fotografije: Tomo Jeseničnik, Nika Hölbl Praper, Primož Podjavoršek, Jerneja Golob, stalni sodelavci in arhiv Odsevanj

Grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s. p., tel.: 041 512 758, info@epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d. o. o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, info@cerdonis.si

Produkcija: Epigraf

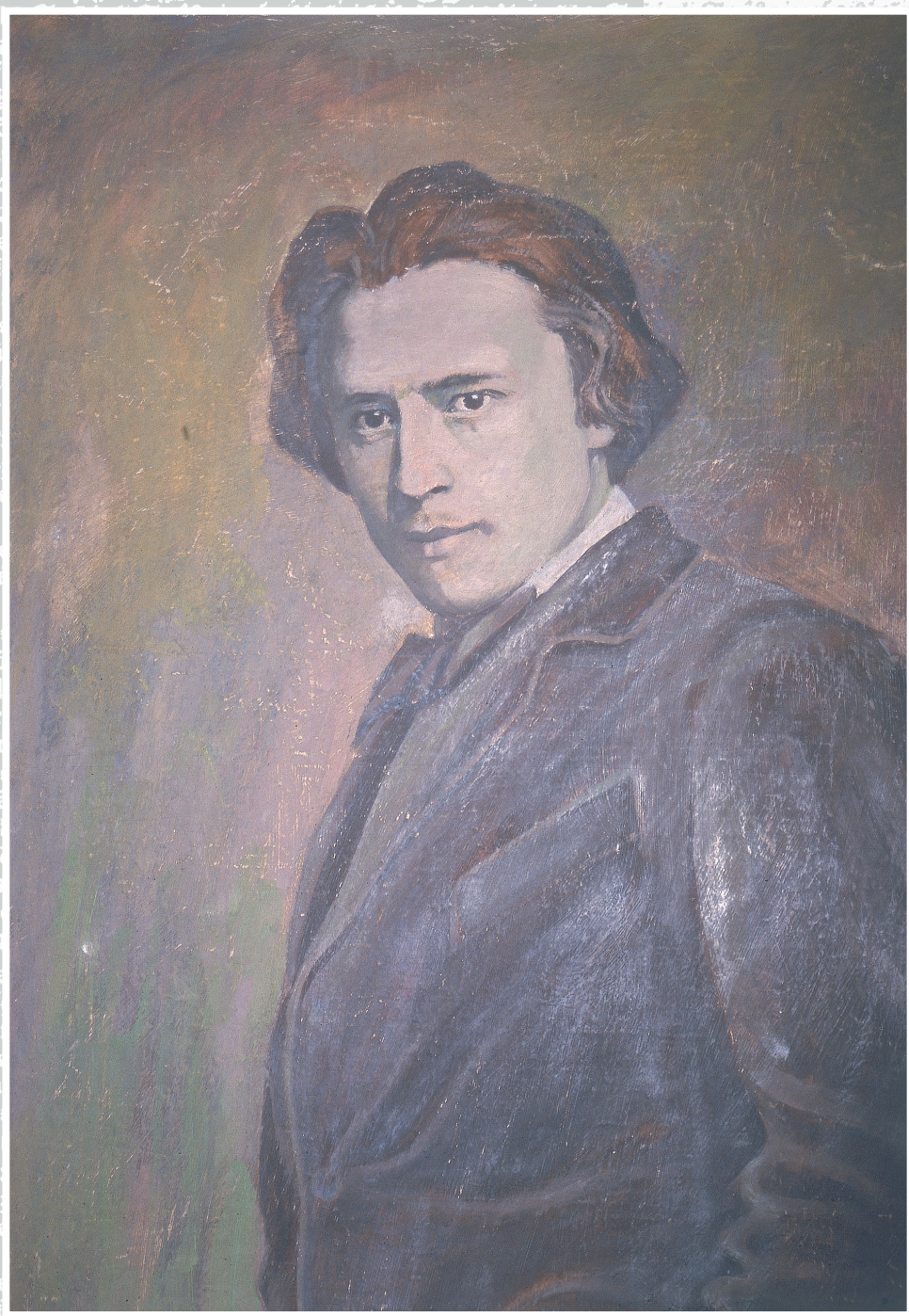
Naklada: 450 izvodov, marec 2020 **Cena:** 7 EUR

Karel Pečko, *Brez naslova*, 2000, pastel, 48,5 x 34 cm

NA PLATNICAH

Zadnja stran:
Karel Pečko,
Hugo Wolf,
1960, olje, platno,
97,5 x 71,5 cm

HUGO WOLF 160

ISSN 0351-3661

9770351366001